Ľuboš Kačírek - Pavol Tišliar

Petržalka do roku 1918

MUZEOLÓGIA
A KULTÚRNE
DEDIČSTVO, o.z.

2014

Partnerský projekt Miestnej knižnice Petržalka a Katedry etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave na cykle výstav „*Taká bola Petržalka*“

Názov: *Petržalka do roku 1918*
Autori textov: Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD. – doc. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.
Patrtner: Miestna knižnica Petržalka
Recenzenti:
Mgr. Lenka Ulašinová Bystrianska, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Spolupracujúce inštitúcie:
Mestská časť Bratislava–Petržalka
Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z.
Archív mesta Bratislavy
Múzeum mesta Bratislavy
Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov
Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry
Slovenský národný archív v Bratislave

APVV

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0199-12 *„Historický atlas obyvateľstva Slovenska (18. – 1. pol. 20. storočia)“*.
Projekt bol realizovaný s podporou mestskej časti Bratislava–Petržalka.

Sadzba a grafická úprava: Pavol Tišliar
1. vydanie, Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z.
Bratislava 2014
ISBN 978-80-971715-3-7
EAN 9788097171537

Obsah

Predhovor 5

Úvod 7

1. Prírodné pomery na území Petržalky 9

2. Počiatky osídlenia na území Petržalky 19

3. Územie Petržalky v 16. a 17. storočí 25

4. Formovanie územia Petržalky v 18. a 19. storočí 31

5. Verejný „park na nive“ 39

6. Napoleonské vojská v Petržalke 49

7. Výstavba stáleho mosta a rozmach priemyslu a dopravy 55

8. Rozmach obce od konca 19. storočia
do zániku Rakúsko-Uhorska 63

9. Športová a oddychová zóna Bratislavy 79

10. Krajinská poľnohospodárska výstava v Petržalke (1902) 85

11. Kultúrne pamiatky a pamätihodnosti
na území Petržalky postavené do roku 1918 89

Záver 103

Kalendárium dejín Petržalky do roku 1919 104

Literatúra a pramene 107

Zoznam tabuliek a použitých fotografií 111

Predhovor

„*Taká bola Petržalka*“ – naplnená myšlienka odbornej spolupráce v oblasti kultúry a vzdelávania

Miestna knižnica Petržalka pripravila v spolupráci s Katedrou muzeológie a kultúrneho dedičstva FiF UK v Bratislave významný projekt venovaný histórii Petržalky pod názvom „Taká bola Petržalka“. K realizácii tohto projektu nás viedla spoločná myšlienka spracovať odborné poznatky a skúsenosti o Petržalke, okolí a mieste, kde žijeme a trávime svoj čas do základných informácií, ktoré bude možné populárnou formou odovzdávať deťom, mládeži a dospelým. Výsledkom spoločnej práce odborníkov uvedenej katedry a vedenia našej knižnice je cyklus piatich výstav so sprievodnými podujatiami, ktoré formou pútavého a obľúbeného podania historických faktov o miestach nášho bydliska a jeho okolia oboznamujú nielen čitateľa, ale aj bežného návštevníka knižnice. Jednotlivé výstavy zachytávajú konkrétne časové úseky so zaujímavými informáciami o Petržalke doplnené o dobové predmety a prezentáciu kníh k súvisiacim témam z nášho knižného fondu.

Prvá výstava „Petržalka do roku 1918“ je zároveň predstavením celého projektu, ktorého ambíciou je osloviť čo najširšiu časť obyvateľov Petržalky, ponúknuť im množstvo hodnotných poznatkov, príjemných zážitkov a priateľskej atmosféry v priestoroch jednej z desiatich pobočiek našej knižnice. Jednotlivé výstavy budú každoročne otvárané na prelome mesiacov január a február. Navštíviť ich bude možné v priebehu nasledujúcich 6 až 8 týždňov v priestoroch pobočky na Prokofievovej ul. 5. Na výstavnú časť budú priamo nadväzovať prezentácie spracované pre účely doplnenia vyučovacích hodín žiakov základných a študentov stredných škôl, ktoré pripravila metodička knižnice. Záujemcovia nás môžu nájsť na adrese www.kniznicapetrzalka.sk alebo www.petrzalka.sk v časti miestne podniky a organizácie.

Nadviazanie a uzavretie dohody o odbornej spolupráci v oblasti kultúry a vzdelávania medzi FiF UK a Miestnou knižnicou Petržalka má pre nás mimoriadny význam. Veríme, že pomocou tejto dohody sa nám bude dariť ďalej skvalitňovať ponuku poskytovaných knižnično-informačných služieb

smerom k širokej verejnosti. Poteší nás, ak sa nájdu medzi čitateľmi a návštevníkmi takí, ktorí nám informácie a poznatky sami doplnia, oslovia nás s nápadmi a príspevkami alebo sa spolu stretneme na niektorom z podujatí venovanom témam Petržalky.

Na záver by som rada poďakovala Mgr. Ľubošovi Kačírkovi, PhD., ktorý ako spoluautor a najbližší spolupracovník Miestnej knižnice Petržalka odborne pripravuje a zostavuje obsahovú časť jednotlivých výstav.

Prajem všetkým Vám, ktorí našu knižnicu v súvislosti s projektom „*Taká bola Petržalka*" navštívite, aby ste si našli zakaždým to, čo Vás zaujme, naplní Vaše očakávanie, prinesie radosť a uspokojenie.

PhDr. Katarína Bergerová,
riaditeľka Miestnej knižnice Petržalka

Úvod

Vážení čitatelia,

dostáva sa Vám do rúk publikácia, ktorá v rozšírenej verzii prináša informácie prezentované na výstave „*Petržalka do roku 1918*“. Výstava sa uskutočnila vo výstavnom priestore Miestnej knižnice Petržalka na Prokofievovej ulici č. 5 v dňoch 17. januára až 28. februára 2013 ako prvá z pripravovaného cyklu výstav „*Taká bola Petržalka*“. V tomto cykle sa v priebehu piatich rokov pokúsime priblížiť jej históriu od najstarších čias až do súčasnosti.

Väčšina ľudí si pri názve Petržalka predstaví hustú sieť panelových domov. Nečudo, veď ide o jedno z najväčších sídlisk v strednej Európe. Avšak aj osídlenie Petržalky si prešlo istým vývojom. Podmienky pre život na tomto území neboli vždy najprijateľnejšie a až do 18. storočia máme o území dnešnej Petržalky len veľmi skromné zmienky.

Približujeme prírodné pomery Petržalky, jej historický vývoj od najstarších zachovaných dokladov do roku 1918, t. j. do skončenia 1. svetovej vojny, respektíve zániku Rakúsko-Uhorska a vzniku nástupníckych štátov. Po zániku Uhorska sa územie Petržalky stalo nakrátko súčasťou Maďarska, v auguste 1919 však víťazné dohodové veľmoci súhlasili s jej pričlenením k Československu. Približujeme históriu najstaršieho verejného parku v strednej Európe, dnešného Sadu Janka Kráľa, ktorého počiatky siahajú do 70. rokov 18. storočia. V priestore parku sa v roku 1902 konala celouhorská poľnohospodárska výstava, čo bola v tej dobe naozaj výnimočná udalosť.

Osobitnú pozornosť venujeme historickým objektom, ktoré pochádzajú z obdobia spred roku 1918, a to aj tým, čo sa dodnes zachovali, ale aj takým, čo už, žiaľ, nenávratne zanikli. Niektoré zanikli prirodzeným vývojom Petržalky, ktorý nastáva hlavne od 90. rokov 19. storočia, ale aj ako následok likvidácie pôvodnej obce a výstavby najväčšieho panelového sídliska v strednej Európe v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Ako však môžeme vidieť, aj z toho torza, ktoré „prežilo“ obdobie socializmu, zanikli, respektíve hrozí zánik ďalším objektom. Spomeňme budovu Dámskeho tenisového klubu v areáli Incheby či závodu Matador, ktorého historické objekty sú doslova odsúdené na odstrel. Slogan „nový Starý most“ má tiež dostatočne výpovednú hodnotu a hovorí skôr o kontinuite. Naznačuje, že je značný rozdiel medzi pôvodným Mostom Františka Jozefa a plánovaným mostom po re-

konštrukcii, ktorý je skôr výstavbou nového mosta na mieste pôvodného pri zachovaní niektorých jeho historických častí a výrazu.

Prípravu publikácie a výstavy by nebolo možné uskutočniť bez spolupráce s osobnosťami, ktoré sa tejto problematike venujú dlhodobo. Preto vyslovujeme osobitné poďakovanie za konzultácie, odborné usmernenie a korigovanie pamiatkových údajov PhDr. Viere Obuchovej, CSc. z Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave, Jánovi Čomajovi, autorovi monografie o Petržalke, a Mgr. Viere Némethovej z Miestnej knižnice Petržalka za pomoc pri získavaní podkladov, odbornej literatúry k dejinám Petržalky.

Uvedomujeme si, že v dejinách Petržalky je ešte viacero nespracovaných tém. Problémom je nedostatok zachovaných či dosiaľ neznámych historických prameňov. Veríme, že sa ešte podarí objaviť ďalšie historické pramene, nielen písomné, ale i trojrozmerné hmotné pramene, ktoré prispejú k ďalšiemu doplňaniu neznámych či zabudnutých faktov. Budeme radi, ak aj Vy, obyvatelia Petržalky, prispejete k objavovaniu ďalších dokladov jej histórie.

Autori

1. Prírodné pomery na území Petržalky

Rieka Dunaj sa hneď pod Bratislavou rozlieva do viacerých ramien a bočných tokov a vytvára takzvanú Vnútrozemskú deltu Dunaja. Svojou činnosťou Dunaj vytvoril na pravej strane rieky rozsiahlu plochu štrkových a pieskových naplavenín. Hrúbka terasy je len v priemere okolo päť metrov nad hladinou rieky.

Pravidelné záplavy Dunaja zabezpečovali prísun živín a utváranie vrstvy hliny, vďaka čomu bolo územie vhodné na pestovanie plodín a chov dobytka. Množstvo ramien a zákutí bolo vhodným domovom pre ryby a vodné vtáctvo. (Bližšie o dunajských ramenách pozri napríklad M. Rudá; o prírode v Petržalke píše bližšie aj J. Čomaj, s. 23, Š. Fekete, s. 7-8 a J. Gustafik, s. 40-44.)

Táto delta bola v minulosti ešte rozmanitejšia a postupnými zásahmi človeka od druhej polovice 18. storočia sa počet ramien a bočných tokov znižoval. Na území dnešnej Petržalky sa ešte v 18. storočí nachádzalo množstvo ostrovčekov, dunajských ramien, rozľahlých lužných lesov, pravidelne zaplavovaných vodou z Dunaja. V minulosti bolo územie tvorené niekoľkými menšími i väčšími ostrovmi. Nachádzala sa tu bohatá flóra a rozmanité živočíchy a žil tu len minimálny počet obyvateľov. Vody Dunaja využívali obyvatelia regiónu na lov rýb, napájanie dobytka pasúceho sa na lúkach či kúpanie a člnkovanie v letných mesiacoch. V zime zasa ako klzisko a zásobáreň ľadu pre chladničky, hlavne v hostincoch, ktorý v pivniciach vydržal až do leta (Rudolf, s. 5).

Obr. 1: *Mapa z r. 1561 s vyznačením Dunaja okolo Bratislavy.*

Ramená Dunaja

Rieka vytvárala svojimi ramenami meandre. Ramená a ostrovčeky sa v jednotlivých obdobiach menili, najmä po veľkých povodniach často Dunaj menil svoje koryto. Na západe a východe ju ohraničujú dnes už vyschnuté ramená Pečnianske (v literatúre uvádzané aj ako Pečenské či Kapitulské) a Rusovské. Toto územie, obkolesené ramenami Dunaja a menšími ostrovčekmi, bolo kvôli záplavám menej vhodné na osídlenie.

Obr. 2: *Mapa neznámeho autora z roku 1698 zachytáva názvy dnes už zaniknutých dunajských ramien a ostrovov.*

Obr. 3: *Ostrov Pečňa v prvej polovici 19. storočia. Môžeme vidieť, že sa na ňom nachádza viacero domov vrátane horárne (s vyznačeným paroží). Takýchto horární sa na území dnešnej Petržalky nachádzalo viac.*

Územie Petržalky sa skôr využívalo na chov dobytka a poľnohospodárstvo. Medzi ramenami sa nachádzali petržalské ostrovy: Pečňa, Úzka niva (Enger Au) a Starohájska niva s Ovsišťom. (Gustafik, s. 21) Množstvo dunajských ramien Dunaja dnes pripomína už len Pečnianske, ktoré sa počas povodní napĺňa vodou, a nanovo zregulované Chorvátske (Karlburské) rameno. Vodou bývala najviac zasiahnutá osada Ovsište, ktorá mala najnižšiu polohu. (Urblik, s. 24)

Územie Petržalky v súčasnosti patrí medzi hlavné zásobárne pitnej vody Bratislavy a okolia. Zdroje pitnej vody sa nachádzajú v oblasti Pečnianskeho lesa a Kapitulského poľa. (Čomaj, s. 116) Pečniansky les leží v záplavovom pásme a v chránenej oblasti zdroja podzemnej vody.

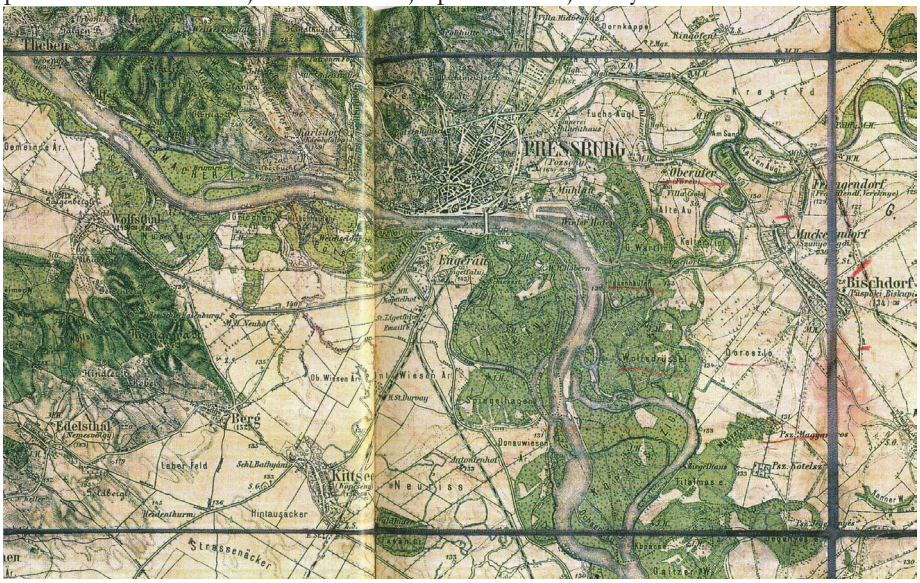

Obr. 4: *Detail územia Petržalky na vojenskej topografickej mape z roku 1884.*

Záplavy spôsobené Dunajom vytvorili na území Petržalky rôzne nánosy. V oblasti, kde sa neskôr vybudovali továrne, sú štrkové nánosy so zriedkavým stepným vresovitým porastom a trávami. V blízkosti hraníc s Rakúskom sa rozprestierali žlté nánosy hliny, ktorú neskôr ťažili v Durvayovej tehelni na Kopčianskej ceste a vyrábali z nej tehly. Ľahká piesočná, vzdušná pôda sa vytvorila v západnej časti, na Kapitulských poliach. V blízkosti vody, ako aj na ostrovoch sa navrstvila tmavá pôda pochádzajúca zo spevneného bahna, ktorá poskytovala dobré možnosti na obrábanie. (Rudolf, s. 6)

Obr. 5: *Ešte na konci 17. storočia tvorila územie Petržalky sústava dunajských ramien a menších či väčších ostrovčekov.*

Povodne

Hlavným dôvodom, prečo v starších dobách nebolo územie trvalejšie osídlené, boli časté záplavy. Hrádze sa začali stavať už od 13. storočia, systematickejšie až v období novoveku. Ako spomína Matej Bel, dunajské hrádze sa začali budovať už v polovici 30. rokov 18. storočia. (Bel, s. 184-185) Uvádza tiež vtedy rozšírený názor, že dôvodom erózie pôdy dunajských ostrovov sú aj vodné mlyny, ktoré krútením mlynských kolies vytvárali víry, čo spôsobovalo vlnobitie a to podmývanie brehov. (Bel, s. 180)

Systematické budovanie hrádzí sa začalo v roku 1773, po veľkej povodni z roku 1771. Panovníčka Mária Terézia vtedy nariadila magistrátu Bratislavy postaviť hrádze proti záplavám. Vďaka nariadeniu sa začala úprava nábrežia Petržalky, ktorej územie ležalo pod úrovňou hladiny Dunaja. Na petržalskej strane bol popri Dunaji vybudovaný násyp, na ktorom upravili cestu vedúcu od pontónového mosta po petržalskom nábreží a Pečnianskom ramene. (Bohuš-Ružičková-Lehotská, Kap. 2.1.1) Výstavbu dunajského násypu projektoval bratislavský mestský geometer Michal Tomka a celý projekt bol dobudovaný až v roku 1809. Po vybudovanom násype dnes prechádza Viedenská cesta. Koncom 19. storočia systém hrádzí zmodernizoval taliansky staviteľ G. E. Lanfranconi. (Čomaj, s. 128)

Obr. 6: *Mapa dunajských ramien a nív, ktoré patrili rodine Pálffyovcov alebo mestu Bratislava, 18. stor.*

Napriek spevňovaniu brehov Dunaja jeho voda pravidelne ohrozovala obyvateľov žijúcich pri Dunaji. Veľká časť územia Petržalky ležala nižšie ako hladina Dunaja, preto často dochádzalo k povodniam. Územie zaplavovala nielen voda z Dunaja, ale aj spodná voda. (Čomaj, s. 21) Jednu z veľkých záplav zažila Petržalka v pamätnom roku 1809. Po náhlom otep-

lení sa začal lámať ľad, ktorý sa dal do pohybu a vytvoril ľadovú hradbu. Cez ňu sa 29. januára 1809 prevalila voda Dunaja, zaplavila nielen nábrežie, ale aj domy Petržalčanov. Mnohí boli radi, že si zachránili aspoň holé životy. (Gustafik, s. 137) Zachovala sa na ňu spomienka v podobe kaplnky v lesíku pri dostihovej dráhe. (Čomaj, s. 100)

V zimnom období zasiahla povodeň obyvateľov bratislavského okolia aj vo februári 1850. Hladina vody kulminovala 5. februára a narobila obrovské škody na oboch brehoch Dunaja. V centre Bratislavy sa dodnes zachovali tabuľky, ktoré pripomínajú túto udalosť. Petržalku zasiahli aj veľké povodne z rokov 1876 či 1899. V septembri 1899 hladina Dunaja v Bratislave po dlhotrvajúcich dažďoch kulminovala na výške 768 centimetrov. Vtedajšia hrádza nevydržala a Petržalku zaplavila záplavová i spodná voda. (Čomaj, s. 102) A vody Dunaja ohrozovali Petržalčanov aj v 20. storočí. Veď Dunaj nám naposledy pripomenul svoju silu aj v júni 2013, kedy jeho hladina dosiahla výšku viac ako desať metrov a hrozilo, že sa napriek protipovodňovým zábranám voda preleje do ulíc v centre Bratislavy. Petržalské nábrežie sa však ocitlo pod vodou.

Obr. 7: *Tabuľka informujúca okoloidúcich o výške vody počas povodne kulminujúcej 5. februára 1850. Táto sa nachádza na Laurinskej ulici v centre Bratislavy.*

Flóra

Dunajská flóra bola a aj dodnes je veľmi bohatá. Prevažnú časť územia tvorili lužné lesy. Na celom slovenskom úseku Dunaja sa dodnes zachovalo už len niekoľko posledných lokalít pôvodných lužných lesov. Patria k nim

Obr. 8: *Dodnes sa na území Petržalky zachovali zákutia so zachovanými zvyškami pôvodných dunajských lúh.*

aj Lužný a Pečniansky les, ktorý je vyhlásený za chránený areál. V nich rástli najmä listnaté stromy – topole, jelše, jasene, vŕby, javory.

Fauna

Na území Petržalky dodnes žijú aj viaceré vzácne druhy živočíchov. Živočíšstvo tvorili hlavne zvieratá ako jelene, srnčia zver, zajace, bažanty, jarabice, líšky, tchory, kuny, lasice, rôzne spevavé a dravé vtáky, hmyz, chrobáky, obojživelníky a plazy. Z vtákov tu žije napríklad najväčší európsky ďateľ, ďateľ čierny, ako aj viaceré druhy netopierov. Z vodných živočíchov sa tu môžeme stretnúť s bobrom vodným.

V dunajských vodách sa nachádzalo veľké množstvo rýb, najmä šťuky, kapry, liene, karasy, okúne, zubáče, sumce či úhory. Ešte v 50. rokoch 20. storočia bolo možné vo vodách Dunaja uloviť aj najväčšiu sladkovodnú rybu na svete – vyzu veľkú. Vyza bežne dorastá do dĺžky od 150 do 300 cm, výnimočne až do 850 cm. Výstavba priehrad, ktorá zabránila jej prirodzenej migrácii z Čierneho mora do Dunaja na svoje neresiská, z nej spravili len nostalgickú spomienku, ktorá ešte pretrváva u najstarších obyvateľov. Lov výz spomína aj Matej Bel. Píše, že ich lov bol kedysi bežný, ale „dnes“ (t. j. v 30. rokoch 18. storočia) „by sa to pokladalo za čudo“, pretože ich počet v dunajských vodách už v tomto období výrazne klesol. Ako dôvod uvádzal nízku hĺbku rieky a že ich vychytajú skôr, ako sa proti prúdu dostanú k Bratislave. Vo veľkom v tom čase chytali vyzy pri Komárne, dnešnom Kolárove a Vojke. (Bel, s. 181)

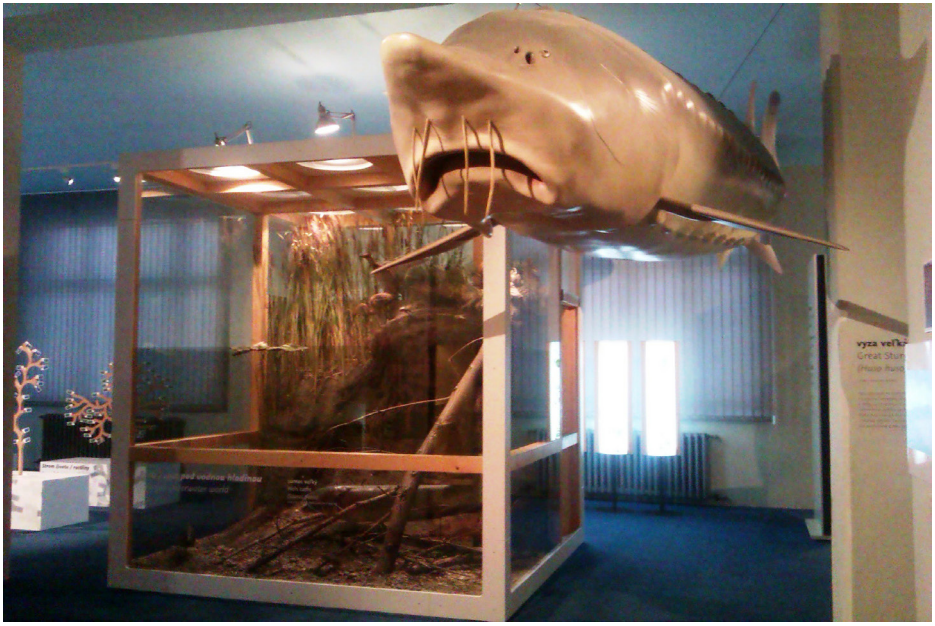

Obr. 9: *Model vyzy veľkej v expozícii SNM – Prírodovedného múzea na Vajanského námestí v Bratislave.*

Obr. 10: *Vodné živočíchy žijúce v bratislavskej časti Dunaja zobrazuje aj Ganymedova fontána od Viktora Tilgnera z roku 1888, ktorá sa nachádza na Hviezdoslavovom námestí pred budovou Slovenského národného divadla. Postavy detí držia v rukách najrozšírenejšie druhy rýb plávajúcich v Dunaji, ktorými boli kapor, sumec, šťuka a zubáč. Okrem nich sa na fontáne nachádzajú aj žaby, raky a korytnačky.*

Podnebie

Podnebie Petržalky patrí medzi najsuchšie a najteplejšie oblasti Slovenska. Zrážok spadne ročne okolo 500 – 600 mm a vyskytuje sa priemerne 30 búrok, najmä v letnom období. Priemerná ročná teplota je okolo 10 °C. Podnebie je mierne, s kontinentálnymi črtami. Letá sú teplé, teplota najteplejšieho mesiaca je v priemere 22 – 28 °C. Teplota najchladnejšieho mesiaca v roku je v priemere -0,5 až -4 °C. V marci, apríli, septembri a októbri je veľmi premenlivé počasie s veľkými výkyvmi medzi dňom a nocou i medzi jednotlivými rokmi. (http://meteoinfo.sk) Podnebie je na jednej strane ovplyvnené severo-západnými vetrami, na druhej strane zasa blízkosťou panónskej klímy. Charakteristické je, že nie je takmer žiadny bezveterný deň. (Rudolf, s. 8).

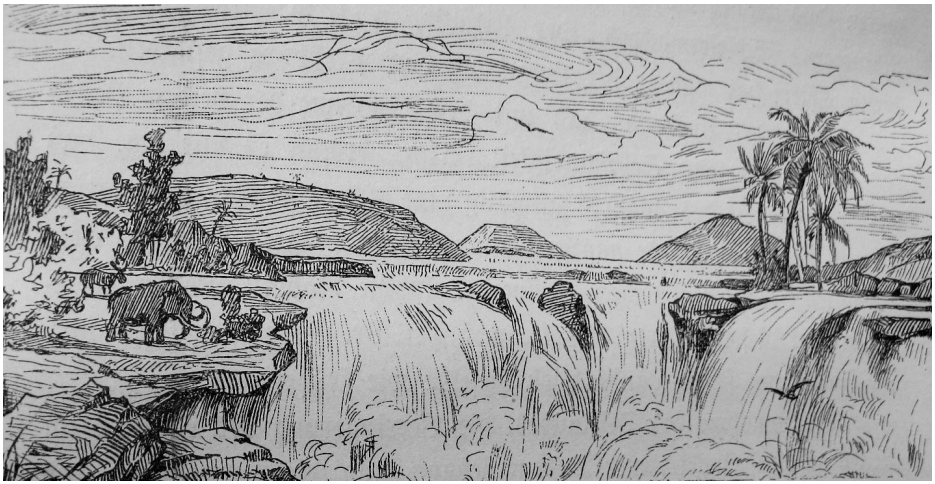

Obr. 11: *Územie Bratislavskej brány v praveku podľa T. Ortvaya.*

Obr. 12: *Potopenie lodí na Dunaji podľa Viedenskej obrázkovej kroniky.*

Obr. 13: *Územie Bratislavskej brány v staroveku podľa T. Ortvaya. Na obrázku môžeme vidieť podobu hradu, akú získal až v 17. storočí.*

2. Počiatky osídlenia na území Petržalky

*Najstaršie osídlenie na území Petržalky je spojené s brodom cez Dunaj, ktorý sa nachádzal pod Bratislavským hradom. Spočiatku tu stáli obydlia strážcov brodu, ktorí zároveň hránili hranice Uhorska. Prvé písomné zmienky o obyvateľoch Petržalky a ich sídlach sú v listine Ondreja II. z roku 1225. V tomto priestore neskôr vznikla obec, ktorej názov sa v 17. storočí ustálil ako „***Engerau***" – čiže „Úzka niva".*

Už na prelome nášho letopočtu existoval na území Petržalky brod, ktorý využívali ľudia na prechádzanie cez Dunaj. Nachádzal sa v oblasti bratislavského podhradia. (Na bratislavskej strane Dunaja sa pri mieste brodu zachovali z obdobia stredoveku zvyšky vodnej veže, ktorá chránila brod a kde sa platilo mýto.) Z tohto strategického dôvodu bol záujem o kontrolu tohto územia. Cez túto oblasť prechádzala Dunajská a Jantárová cesta, ktoré sa formovali už v dávnoveku. Kontrola brodu bola aj súčasťou sústavy rímskych obranných stavieb, keď bola rieka Dunaj súčasťou rímskej hranice limes Romanus.

Stredoveké osídlenie

Z obdobia raného stredoveku máme o území Petržalky len veľmi skromné správy. Jedna sa viaže k obdobiu formovania uhorského štátu z polovice 11. storočia. Podľa Viedenskej obrázkovej kroniky sa armáda cisára Henricha III. v roku 1053 pokúšala dobyť Bratislavský hrad. Časť armády prišla na lodiach a Henrichov hlavný stan sa nachádzal na území Petržalky. Jeden z obrancov hradu však prevŕtal cisárove lode, ktoré sa potopili. Na ukončenie vojenského ťaženia požiadal panovník Ondrej I. o sprostredkovanie mieru pápeža Leva IX. (1049 – 1054). Ten aj osobne navštívil Henricha v jeho hlavnom stane na území dnešnej Petržalky a prikázal mu ukončiť dobyvačnú vojnu. (Čomaj, s. 81-82)

Ďalšia udalosť, môžeme povedať, že svetového významu, ktorá sa spája s územím Petržalky, sa odohrala na konci 12. storočia. Počas tretej križiackej výpravy z roku 1189, ktorej velil nemecký cisár Fridrich I. Barbarossa, sa križiacke vojsko sústredilo na petržalských nivách. Počas svojho pochodu do Svätej zeme sa vojská na štyri dni utáborili na poli Vierfeld, ktoré ležalo pri Bratislave, medzi Kopčanmi (Kittsee) a Petržalkou.

Podľa odhadov ho tvorilo až do 15 000 vojakov, ktorí drancovali okolie. (Čomaj, s. 39; Dejiny Slovenska I, s. 172)

Pečenehovia

Aj keď územie dnešnej Petržalky nebolo až do 18. storočia veľmi vhodné na osídlenie, doklady o lokálnom osídlení územia máme už zo stredoveku. Pre osídlenie územia mal strategický význam brod cez Dunaj pod Bratislavským hradom. Oproti brodu na petržalskej strane sa nachádzala osada Pečenehov, ktorí strážili brod. Pečenehovia sa pri Bratislave spomínajú už za kráľa Šalamúna (1063 – 1074), teda ich osada mohla pravdepodobne vzniknúť už niekedy v druhej polovici 11. storočia. Pri brode sa nachádzali aj hlavné komunikácie – jedna smerovala popri Dunaji, druhá viedla cez brod a ďalej na sever a juh. (Urblik, s. 24)

Osídlenie na území Petržalky od stredoveku nám dokazuje darovacia listina uhorského kráľa Ondreja II. (1205 – 1235) z roku 1225. Panovník v nej na žiadosť comesa Borsa, príslušníka šľachtickej rodiny Miskolc („de genere Miskolc“) potvrdzuje majetky kláštora cisterciánov Marienberg (maďarsky Borsmonostra) v dnešnej rakúskej obci Mannersdorf an der Rabnitz v Burgenlande (maďarsky Kedhely), ktoré mu darovali rodičia comesa Borsa, jeho žena, dcéra duxa Veleka, a rytier Ivan z dnešného mesta Lutzmannsburg (maď. Locsmánd) v Burgenlande. (Čomaj, s. 23-26; Fogarassy, s. 379; originál listiny sa nachádza v Maďarskom krajinskom archíve, prepis listiny publikoval R. Marsina, s. 223-224) V listine sa v slovenskom preklade z latinčiny uvádza: „...Okrem toho darovali pri Bratislave pri rakúskych hraniciach statok menom Wlocendorf so všetkým príslušenstvom, ktorého prvý medzník sa začína pri brode (plytčine) Dunaja, kde sa začína ostrov menom Nyassciget pri ceste vedúcej do Mošoňu, odkiaľ pokračuje v blízkosti tej istej cesty rovno južným smerom k dvom medzníkom, kde sú chotáre Iwani a Heteser, potom pokračuje cez viac medzníkov k hraničnému kameňu, zvanému k topoľu pri močiari, odtiaľ smeruje ku kostolu Dersu, svätyňa ktorého patrí Fluecendorfu, odtiaľ odbočuje smerom na sever k veľkému kameňu vedľa cesty vedúcej na Neyng, odtiaľ beží rovným smerom k dvom mohylám, kde sa voľakedy nachádzali domy Pečenehov, potom tiahne k Dunaju k začiatku ostrova menom Mogorsciget, odtiaľ smeruje k veľkému Dunaju, ktorý opúšťajúc, uzaviera tri dosť veľké ostrovy: Mogorsciget,

Beseneusciget a Nyassciget a takto sa vracia k prvému medzníku.“ (Fogarassy, s. 380.)

V listine sa uvádza viacero lokalít, ktoré sa nachádzali na území dnešnej Petržalky. Ostrov „Nyassciget“ môžeme stotožniť s dnešným Starým hájom (Aulissel), s jeho západnou časťou. Po jej okraji viedla cesta do Mošoňu cez Janíkov dvor (locus Iwani) k Jarovciam. (Čomaj, s. 36; Fogarassy, s. 383) Dedina, „villa“ Heteser sa podľa Fogarassyho pravdepodobne nachádzala niekde v okolí vojenského cintorína a zaniknutej Durvayovej tehelne pri rakúskej hranici a lokalitu Neyng stotožňuje s Hainburgom. (Fogarassy, s. 383-384)

V listine Ondreja II. z roku 1225 sa spomína aj „ostrov Maďarov“ – Mogorsciget, čiže Magyarsziget, kde neskôr vznikla „Uhorská niva“ – Ungerau. Toto pomenovanie sa prvýkrát spomína v nemecky písanej účtovnej knihe mesta Bratislavy v roku 1493. V 17. storočí, v roku 1654, sa názov upravil na Engerau – ako „Úzka niva“. (Čomaj, s. 34; Fogarassy, s. 382) V osade žili najmä rybári a strážcovia hraníc.

Zrejme prvými stálymi obyvateľmi na území dnešnej Petržalky sú v listine spomínaní Pečenehovia, ktorí strážili hranicu medzi Uhorskom a Rakúskom. Ich osada sa nachádzala niekde oproti brodu cez Dunaj pod Bratislavským hradom. V čase vydania listiny však už osada neexistovala. Pomenovanie po osade Pečenehov sa nám zachovalo v názve Pečniansky les (hovorovo aj Pečenský les) a Pečnianske rameno. Pečniansky les sa rozprestieral na dnes už neexistujúcom ostrove Beseneusciget (Bešeň – Pečeň). Nemeckí kolonisti nazývali les Pötschenau. Takto sú pomenované aj polia pri rakúskych hraniciach nachádzajúce sa vedľa cesty na hraničný prechod v Bergu – Pötschen. (Čomaj, s. 30-31; interpretáciu názvov na území Petržalky od stredoveku do súčasnosti spomína aj Majtán 1988, s. 183)

K prvým obyvateľom Petržalky, ktorí strážili hranicu Uhorska za Petržalkou, patrili Sikulovia. Tí sídlili na konci Kopčianskej cesty pri dnešnom rakúskom Pottenburgu – maďarský Leányvár. (Čomaj, s. 33; Fogarassy, s. 380) Z kočovných etník na území dnešnej Petržalky istý čas sídlili aj kmene Rusov, a to v oblasti dnešného Janíkovho dvora. Podľa M. Majtána vznikol na prelome 10. a 11. storočia na území rímskej Gerulaty Ruský hrad, maďarsky Oroszvár – dnešné Rusovce. V spomínanej listine z roku 1225 sa spomína lokalita Locus Iwani – Ivanova osada, čo je dnešný Janíkov dvor. (Čomaj, s. 32)

Matej Bel: Etymológia a charakteristika ostrova Pečňa (1735):

„Bližšie k mestu je ďalšia dvojica ostrovov: obidva majú meno Pétsen. ... Tým, čo skúmajú význam tohto mena, príde na myseľ maďarské slovo Bétsi, ktoré znamená Viedenský. Nečudo, že jeden z týchto ostrovov, ktorý je aj dnes hojne obrábaný Maďarmi, Nemci nazvali Unger-Au; naproti tomu Maďari ich pomenovali Bétsi, pretože ležia smerom k Viedni. Na obidvoch ostrovoch sú vysadené ovocné sady s najvyberanejšími stromami, ale nadmieru vystavené nástrahám Dunaja...“

(Bel, s. 175)

Osada Flocendorf

Opustenú osadu Pečenehov na ostrove Beseneusciget (t. j. ostrov Pečenehov) osídlili pravdepodobne nemeckí prisťahovalci. Podľa L. Fogarassyho (s. 381) sa nemeckí kolonisti usadili južne od osady Pečenehov v blízkosti prievozu cez rieku. Nazvali ju Wlocendorf, neskôr známu ako „Flocendorf“ (z nem. Flözendorf: Flöz = vrstva, sloj, Dorf = dedina; aj Flecyndorf, Flantschendorf, Flanschendorf, Fluecendorf či Flezyndorf). Súčasťou osady bol aj spomínaný kostol Dersu, pravdepodobne skomolenina mena Dezider. Podľa Fogarassyho sa mohol nachádzať na mieste, kde sa stretávajú hranice Dolného Rakúska, Burgenlandu a Slovenska. (Fogarassy, s. 384)

Listina Ladislava IV. z roku 1278 spomína zem „Flezyndorph“, ktorú panovník daroval Bratislavskej kapitule. Územie patrilo Bratislavskej kapitule až do 19. storočia. Z listiny vyplýva, že to bolo neobývané územie a tamojšia osada pravdepodobne zanikla počas tatárskeho (mongolského) vpádu alebo z dôvodu pohraničných sporov medzi Uhorskom a Rakúskom. V listine sa spomína aj „Ecclesia sancti Georgii“ – Kostol sv. Juraja, ktorý Fogarassy stotožňuje s kostolom Dersu spomínaným v listine z roku 1225. Listina tiež menuje územie Terra Zylwas ako majetok Bratislavského hradu, ktorého súčasťou boli pravdepodobne aj ostrovy Besseneusciget, Mogorsciget a Nyasscigent spomínané v listine z roku 1225. (Fogarassy, s. 384) V listine uhorského kráľa Karola Róberta z 2. novembra 1317 sa už osada uvádza ako „villa“ – teda dedina. Obec bola spočiatku súčasťou Mošonskej stolice, respektíve kopčianskeho chotára. Väčšina literatúry (Bagin-Krajči, s. 177; Čomaj, s. 37, 82; Urblik, s. 24) uvádza, že ju k Bratislavskej stolici pripojili v roku 1850 a začlenili do chotára Petržalky. V Bratislavskej stolici ju však už uvádza tereziánsky lexikón z roku 1773. (Lexicon universorum..., s. 168; Nagy, s. 261) Na prelome 14. a 15. storočia tu sídlila časť bratislavských prievozníkov.

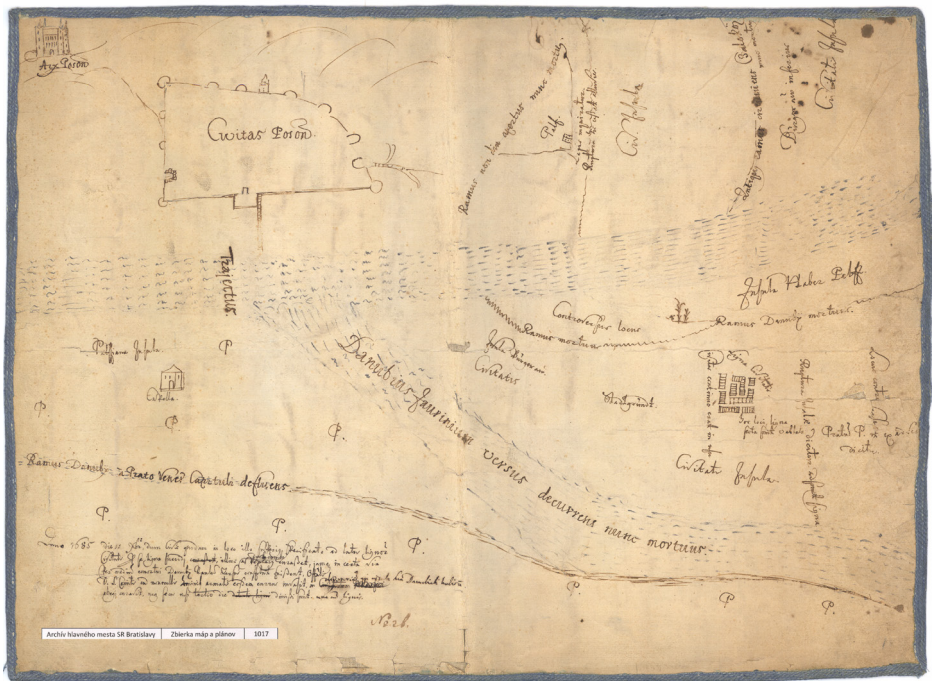

Obr. 14: *Skica Bratislavy a okolitého územia z roku 1685.*

Osada Flocendorf vznikla na ceste z Viedne do Uhorska, ktorá viedla cez Hainburg a Rusovce na juh. Obyvatelia sa venovali prievozníctvu a obchodu. Popritom kultivovali pôdu a venovali sa aj poľnohospodárstvu. Pôvodnými obyvateľmi lokality boli Nemci. (Gustafik, s. 30) Osada Flocendorf bola neskôr známa ako Kapitulský dvor (Kapittelhof) a ležala pri dnešnej Viedenskej ceste smerom na Berg. Niektoré budovy neskôr využívali ako stajne Štátne majetky Janíkov dvor. (Gustafik, s. 29) Názov Kapitulský dvor vznikol niekedy koncom 13. storočia, keď majiteľom pozemkov bola Bratislavská kapitula. Tá ich neskôr prenajímala nemeckým a chorvátskym roľníkom. (Gustafik, s. 29-30) Pôdu na dunajských ostrovoch využívali aj bratislavskí mešťania ako záhrady a sady. Bližšie nás o tom informujú ich testamenty z 15. storočia. Najstarší pochádza z roku 1434 (Rudolf, s. 6; niekoľko príkladov uvádza aj J. Gustafik, s. 24)

Keď kráľ Žigmund Luxemburský (1387 – 1437) rozšíril mestu Bratislava privilégiá (1436), udelil územie, kde neskôr vznikla obec Engerau Bratislavskému hradu. Oblasť Pečnianskeho lesa a Starého hája sa stali majetkom mesta. (Čomaj, s. 38) V období vlády Žigmunda Luxemburského, asi aj

v súvislosti s výstavbou jeho panovníckej rezidencie na Bratislavskom hrade, bola snaha zabezpečiť priechod cez Dunaj aj „suchou nohou". V Archíve hlavného mesta SR Bratislavy sa nachádza nariadenie panovníka, ktorým v máji 1430 prikazuje obyvateľom Bratislavy, aby do jeho príchodu do mesta dokončili most cez Dunaj. (List Žigmunda Luxemburského. Šintava 13. 5. 1430. AMB, fond Magistrát mesta Bratislavy, inventár stredovekých listín, listov a príbuzných písomností, č. 1136) Keďže Dunaj v tom čase pri Bratislave netvoril jeden široký tok, ale viacero ramien s ostrovmi, môžeme predpokladať, že oba brehy Dunaja spájal systém viacerých drevených mostov. Za prechod rieky sa, pochopiteľne, platilo mýto. Drevený most na pilieroch nariadil cez Dunaj postaviť aj kráľ Matej Korvín. Na jeho výstavbu použili duby rastúce v lesoch na území Petržalky. Most slúžil svojmu účelu v rokoch 1473 – 1486. Museli ho však neustále opravovať, keďže ho pravidelne poškodzovali vody Dunaja. (Bergerová, s. 22)

Cesta z Bratislavy na Hainburg, Rusovce a Kopčany, ktorá prechádzala cez územie Petržalky, bola veľmi živá. Z prvej polovice 15. storočia sa zachovalo viacero sporov obyvateľov Bratislavy s kapitánom Slandespergerom a Petrom Kepplerom z Kopčian, ktorí vyberali od obyvateľov Bratislavy mýto, respektíve ich nútili ísť cez Kopčany, aby ho museli zaplatiť, hoci boli od jeho platenia oslobodení. (AMB, fond Magistrát mesta Bratislavy, inventár stredovekých listín, listov a príbuzných písomností, sťažnosti z rokov 1416 – 1456)

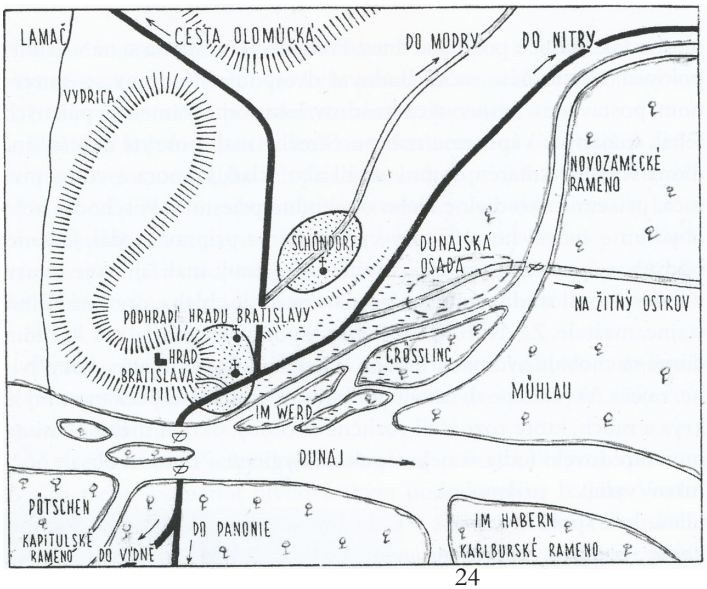

Obr. 15: *Náčrt dunajských ostrovov a komunikácií v stredoveku podľa V. a D. Menclovcov, upravil J. Hanák.*

3. Územie Petržalky v 16. a 17. storočí

Začiatok novoveku na našom území symbolicky vymedzuje rok 1526. V tomto roku sa odohrala známa bitka pri Moháči, ktorej dôsledkom bol nástup novej dynastie na uhorský trón. Uhorsko sa stalo súčasťou habsburskej monarchie a vplyvom výbojnej politiky Osmanskej ríše, ktorá ohrozovala juhovýchodnú a centrálnu časť Uhorska, sa novým hlavným mestom Uhorska stala Bratislava, vtedajší Prešporok. Územie medzi Viedňou ako sídlom Habsburgovcov a Bratislavou získava na význame – v tomto priestore sa intenzívnejšie rozvíja doprava, obchod, narastá počet obyvateľov a urbanizácia. Tieto trendy zasiahli aj pravý breh Dunaja.

Po vzniku habsburskej monarchie v roku 1526 viedla popri Dunaji tzv. „kráľovská cesta“, ktorá spájala hlavné mesto monarchie – Viedeň a hlavné mesto Uhorska – Bratislavu. Dunajský brod postupne nahradili mosty, ktoré prepájali oba brehy Dunaja cez jednotlivé dunajské ostrovy. Ďalšie cesty smerovali z Petržalky do Rusoviec a Kopčian. Prechod cez Dunaj sa postupne zdokonaľoval. Pravdepodobne už v stredoveku zriadili na Dunaji kompu. Mala tvar dlhšej lode s plochým dnom, ktorá bola pripevnená k pevnému bodu na ostrove ležiacom približne v strede rieky. Pre tento most sa vžilo pomenovanie „lietajúci most“ – Fliegende Brücke. (Holčík, s. 19)

Keď Dunaj zamrzol, prechádzalo sa cezeň aj s povozmi. Aby sa volom a koňom nešmýkalo, upravila sa pre nich ľadová cesta – Eisweg. Prvýkrát sa priechod spomína v roku 1595. Prvá sezónna cesta po zamrznutom Dunaji bola slávnosťou a konala sa takmer každú zimu. Slávnosť sa nazývala „Eisweg machen“, počas ktorej prešiel naložený voz na petržalskú stranu a späť. Návrat voza z cesty po zamrznutom Dunaji potom otvoril dopravu cez Dunaj. Táto slávnosť sa opakovala až do roku 1626. Počas spiatočnej cesty 26. januára 1626 sa ľad pod vozom prelomil a kočiš sa aj s koňmi utopil v Dunaji. Po tejto udalosti ho mestská rada zakázala. (Čomaj, s. 119 a 123)

V tomto období sa na území Petržalky muselo nachádzať vhodné miesto ako prístavisko pre lode. Na začiatku povstania Štefana Bočkaja v roku 1604 nariaďuje rakúsky arcivojvoda Matej mestu Bratislava, aby premiestnili všetky lode do Petržalky („Au“) alebo na iné miesto, aby sa ich nemohol

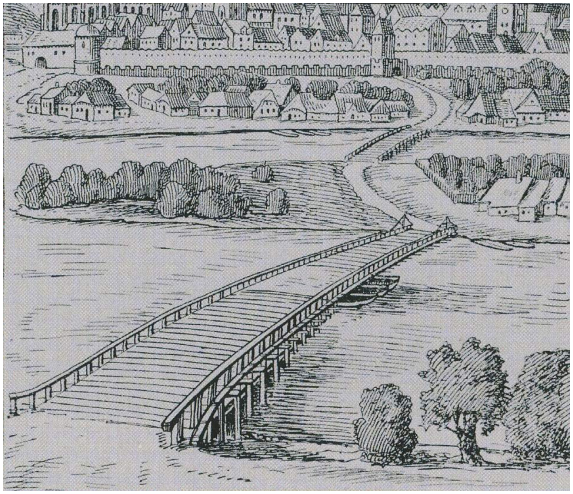

Obr. 16: *Drevený most cez Dunaj zo 16. storočia. Môžeme vidieť, že stredná časť mosta sa dala vysunúť, aby sa mohla preplaviť loď.*

zmocniť Geisbergov regiment. (List arcivojvodu Mateja mestu Bratislava z 9. 9. 1604 a 21. 3. 1605. In: AMB, fond Magistrát mesta Bratislavy, inventár stredovekých listín, listov a príbuzných písomností, č. 8954 a 8962)

Na prelome 15. a 16. storočia vznikla v chotári stredovekého Flocendorfu nová osada. Pomenovali ju podľa ostrova, kde sa nachádzala – „Engerau". Jej obyvateľmi boli okrem

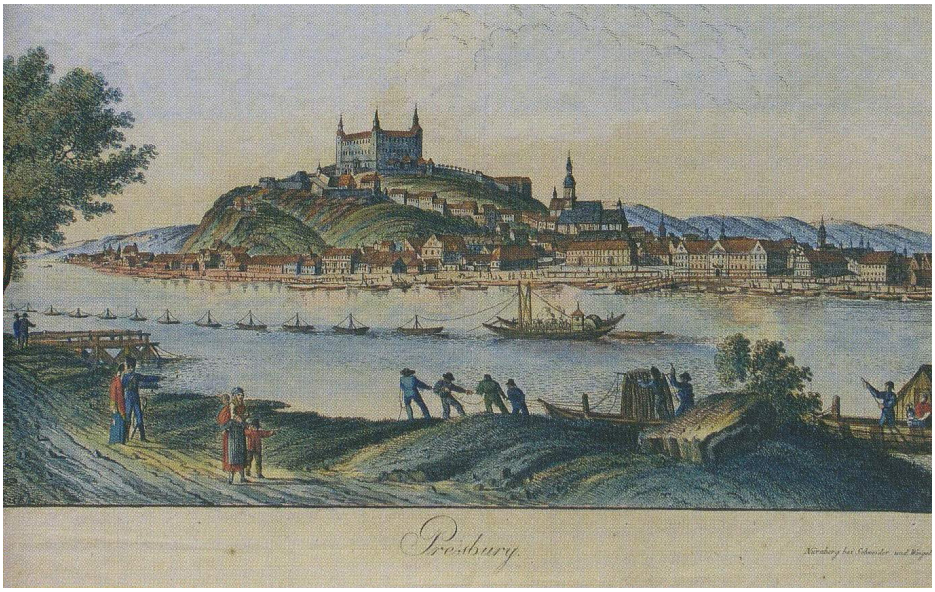

Obr. 17: *Tzv. „lietajúci" most.*

nemecky hovoriacich obyvateľov aj Chorváti, ktorí utekali pred Turkami. Približne okolo roku 1500 sa tu usadili aj bratislavskí prievozníci. Maďarský historik K. Demkó (citované z Fogarassy, s. 385) uvádza, že v roku 1596 bola osada súčasťou devínskeho panstva a mala desať roľníckych usadlostí

platiacich dane. Neuvádza však, kde sa nachádzajú uvedené archívne materiály, z ktorých čerpal. Od polovice 17. storočia už osada patrila Bratislavskému hradu, konkrétne Pálffyovcom. Pálffyovci získali devínske panstvo v roku 1635 a pravdepodobne v rámci úprav vyčlenili osadu z devínskeho a začlenili ju do bratislavského panstva. V listine bratislavského panstva Pálffyovcov z roku 1654 sa Petržalka spomína ako ostrov – „insula Engerau", kde je zmienka aj o dome. V ďalšej listine z roku 1674 sa už uvádza ako dedina – „pagus Engerau". (Fogarassy, s. 382) Pálffyovci neskôr umožnili parceláciu veľkostatku pre jednotlivé rodiny, ktoré sa tu usídlili. (Bagin-Krajči, s. 177; Čomaj, s. 82; Fogarassy, s. 385; Gustafik, s. 30 – uvádza aj priezviská tu usadených rodín)

Aj keď Flocendorf a Engerau ležali vedľa seba, netvorili jednu územno-správnu jednotku a mali aj rozdielnych majiteľov. Obec či skôr ešte osada Engerau, ako sme spomenuli vyššie, bola majetkom Pálffyovcov, kým Flocendorf Bratislavskej kapituly. V Archíve hlavného mesta SR Bratislavy (AMB, fond Magistrát mesta Bratislavy, kartón 7, sign. č. 12381) sa nachádza zmluva z roku 1589, v ktorej Bratislavská kapitula prenajala mestu Bratislava osadu „Flenczendorff" na jeden rok za 70 zlatých.

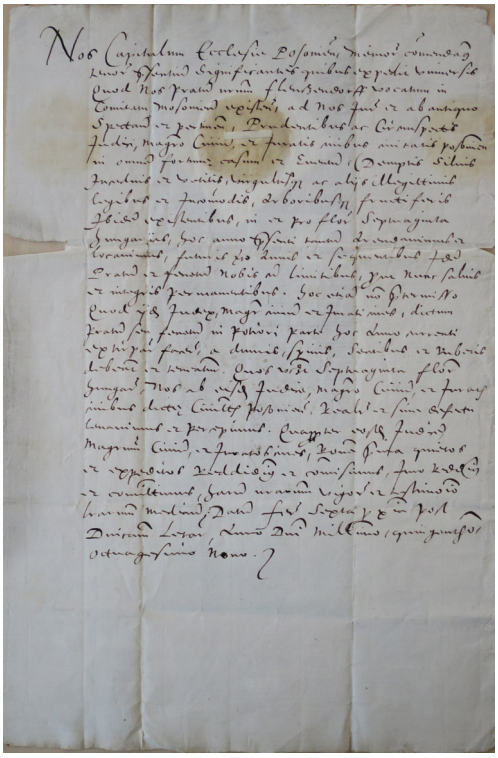

Osídlenie jadra neskoršej Petržalky sa sústreďovalo medzi Pečnianskym a Kapitulským ramenom Dunaja. Územie ešte nebolo regulované, na dunajských ostrovoch a ostrovčekoch, ktoré často menili svoju územnú plochu a veľkosť, sa naplavovala úrodná pôda a obyvatelia z oboch brehov Dunaja ich využívali na poľnohospodársku činnosť.

V 17. storočí postavili na území Petržalky aj kostol. Prvá správa o kostole pochádza z roku 1672.

Obr. 18: *Zmluva o prenájme osady „Flenczendorff" Bratislavskou kapitulou mestu Bratislava z roku 1589.*

Kostolík dala postaviť Bratislavská kapitula na vyvýšenom brehu Pečnianskeho ramena Dunaja na západnom konci neskoršej Školskej ulice. Petržalka cirkevne patrila do bratislavskej Farnosti sv. Martina (Bagin-Krajči, s. 177; Čomaj, s. 83) ako jedna z kaplánskych staníc. Karl Rudolf uvádza, že rozšírenie a lepšie vybavenie pôvodného malého kostolíka iniciovala v roku 1750 Mária Terézia. Veľkú vážnosť medzi veriacimi mali kňazi kapituly Felner, Kazacsay a Köhegyi, ktorí poskytovali duchovnú starostlivosť obyvateľom Petržalky. (Rudolf, s. 31-32) Kostol stál na nábreží Dunaja 260 rokov, keď ho v roku 1932 zbúrali kvôli rozširovaniu cesty. O kostole

Obr. 19: *Barokový kostolík z druhej polovice 17. storočia.*

máme len skromné údaje, ani práca A. Bagina a J. Krajčiho zameraná na cirkevné objekty na území dnešnej Bratislavy však nespomína bližšie údaje o kostolíku – komu bol zasvätený (pravdepodobne sv. Jánovi Nepomuckému, http://www.muop.bratislava.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=600176&id_dokumenty=2134) a čo sa stalo s pôvodným zariadením kostola po jeho zbúraní.

Priamiho návrhy

V 16. a 17. storočí územie bratislavského regiónu ohrozovali Turci, ktorí počas takmer dvoch storočí prenikali proti prúdu Dunaja smerom ku Viedni. Preto aj okolo Bratislavy budovali obrancovia mesta pri brodoch a mostoch opevňovacie systémy.

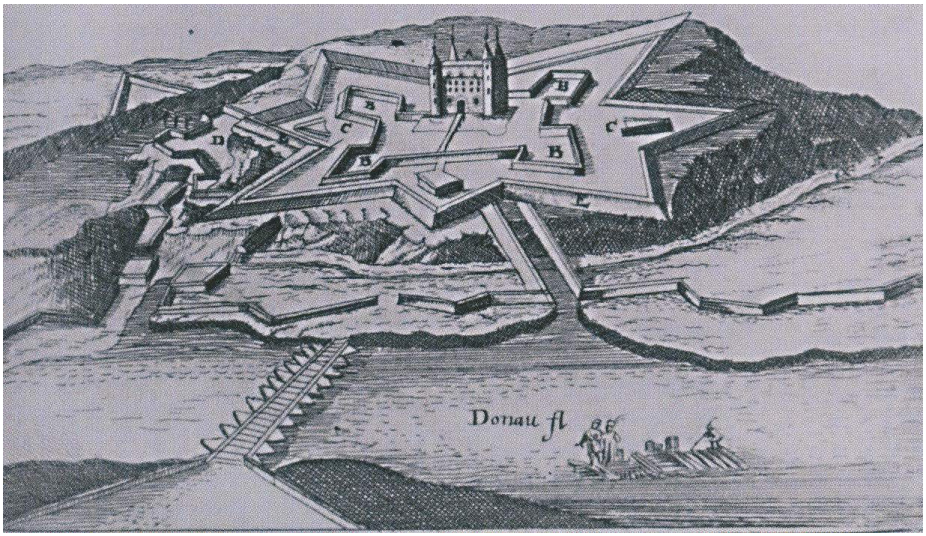

Obr. 20: *Priamiho návrh na opevnenie Bratislavy a jej predmostia.*

V čase ohrozovania Bratislavy Turkami navrhol v roku 1663 taliansky inžinier Giuseppe Priami výstavbu hviezdicového opevnenia Bratislavského hradu a mesta. Táto prestavba bola príliš radikálna, keďže jej súčasťou bolo aj zbúranie bratislavských predmestí. Napokon sa realizovalo len v minimálnej miere (napríklad južný bastión opevnenia Bratislavského hradu). Súčasťou prestavby bola aj tzv. Montecuccoliho petržalská línia a neskôr tzv. Thökölyho valy chrániace loďkový most na pravej strane Dunaja. Dva kilometre dlhý a miestami osem metrov široký val tiahnuci sa medzi Peč-

nianskym a Chorvátskym ramenom chránil Viedenskú cestu. Násyp spájal sedem pevností so štvorcovým pôdorysom vzdialenými od seba asi 265 metrov. Na hrebeni valu sa ešte nachádzala drevená kolová palisáda. Zvyšky opevnení neskôr využila cisárska armáda na stavbu nových pevností proti napoleonským vojskám. (Čomaj, s. 83-86; Hanák-Kopuncová, s. 145-146 a 150)

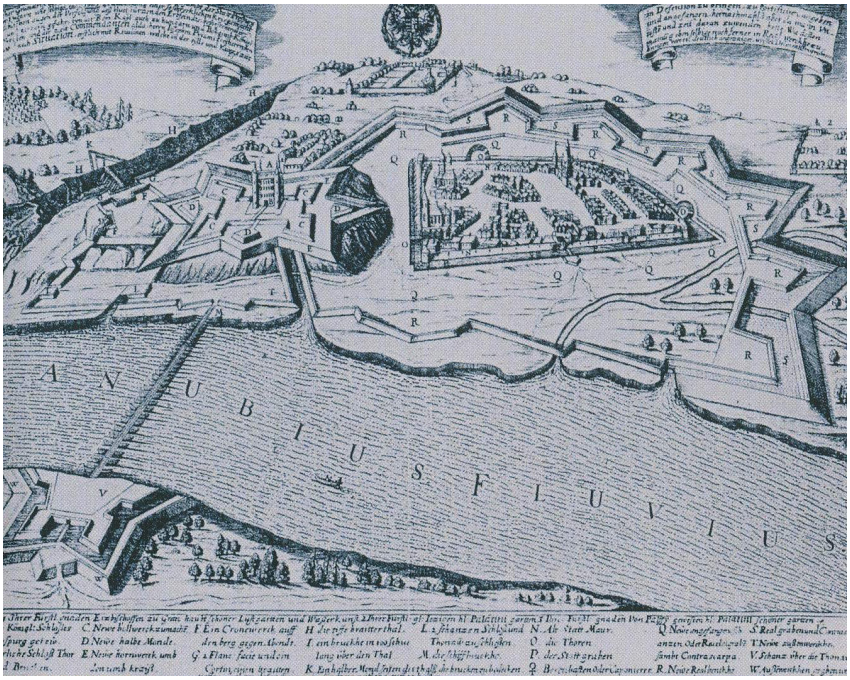

Obr. 21: *G. Priami navrhoval aj zbúranie bratislavských predmestí, čo vyvolalo nesúhlas ich obyvateľov.*

4. Formovanie územia Petržalky v 18. a 19. storočí

Regulácia Dunaja, úprava jeho brehov a postupné zasypávanie dunajských ramien prispievalo k utváraniu podmienok vhodných na trvalé osídlenie petržalskej strany Dunaja. Nastáva výraznejšia urbanizácia Petržalky, ktorá sa nemecky nazývala Engerau a maďarsky Ligetfalu, a zvyšoval sa počet obyvateľov. Ešte v druhej polovici 19. storočia však bola Petržalka malou, zabudnutou obcou ležiacou v blízkosti Dunaja a zázemí Bratislavy, ktorej význam tiež z celouhorského pohľadu postupne od konca 18. storočia upadal v prospech súmestia Budín a Pešť. Obyvatelia sa živili ako remeselníci, rybári a povozníci, chudobnejší pracovali v okolí ako nádenníci. Privyrábali si pestovaním ovocia a zeleniny vo svojich záhradách a predávali ho na trhu v Bratislave.

Od polovice 18. storočia, kedy začína mať tok Dunaja dnešnú podobu, tvorila západnú časť územia Petržalky osada Flocendorf. Od ostrova Pečeň ju oddeľovalo koryto Dunaja. Strednú časť tvorila osada Engerau. Ležala na ostrove, ktorý obtekal hlavný tok Dunaja a Rusovské rameno. Na jeho brehu ležali osady Aulissel (Starý háj) a Ovsište (Habern Au). (Čomaj, s. 38) V 18. a 19. storočí sa v osadách usádzali remeselníci, ktorí nachádzali živobytie hlavne v Bratislave. V Petržalke však našli lacnejšie ubytovanie a možnosť privyrobiť si predajom produktov zo záhrad. (Gustafik, s. 30)

Utváranie petržalského chotára

Do regulácie Dunaja, t. j. do konca 18. storočia, ešte nebola ustálená hranica dnešného územia Petržalky. Ako sa jej územie formovalo, vznikali spory nielen medzi obyvateľmi Petržalky a mestom Bratislava o hranicu katastra, komu daný ostrov patrí, ale v historických prameňoch môžeme sledovať aj „medzištátny" konflikt o určenie hranice v tomto dunajskom regióne medzi Uhorskom a Rakúskom. Spor sa týkal ostrova „Griechen Au" – Grécka niva, ktorý sa nachádzal blízko rakúskej hranice oproti mestečku Devín. (AMB, f. Magistrát mesta Bratislavy, škat. 123, sign. č. 12425) Spor o ostrov medzi Bratislavou a Wolfsthalom, uvádzaný ako Kriechen-Au (t. j. Slivkový háj, čo vyplývalo asi z rozdielnej výslovnosti) spomína aj Matej Bel. (Bel, s. 173) Podľa Bela sa tento spor vyriešil, ako sa dopočul, v prospech Bratislavy v roku 1715. Zároveň uvádza, že Griechen Au už v tom čase nebol ostrov, ale polostrov, keďže južné rameno Dunaja už bolo zanesené

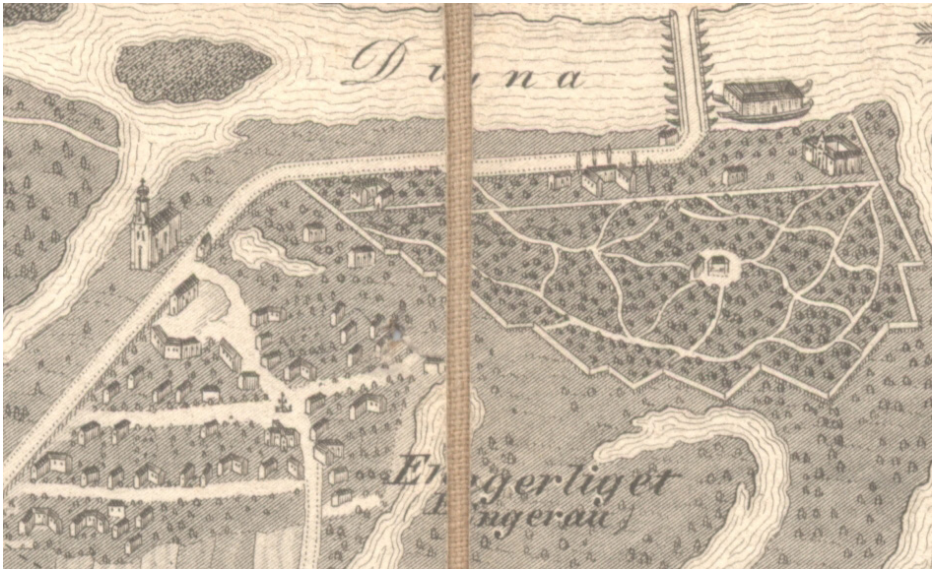

Obr. 22: *Panoramatický pohľad na Petržalku a park v 30. rokoch 19. storočia.*

bahnom. Taktiež uvádza, že ostrov bol priehlbinou rozdelený na dve časti a menšia sa nazývala Wotten-Burger-Au. Spomína: „Nič nie je malebnejšie ako poloha jedného i druhého, nič vhodnejšie na tvorivé literárne ústranie. Ostrov totiž nezarastá samorastlým lesom ako ostatné ostrovy, ale celý hýri vysadenými stromami najrozličnejšieho druhu.“ (Bel, s. 173) Miesto si obľúbil cisársky radca Elias Wanyéczius, ktorý si tu dal na svojich pozemkoch postaviť domček, kde sa rád zdržiaval a písal. (Bel, s. 173)

Po výstavbe dunajského násypu, ktorý projektoval mestský geometer Michal Tomka, smerovala po petržalskom nábreží tzv. „kráľovská cesta“ do Viedne. (Čomaj, s. 128) Jeho pôdorys môžeme vidieť od konca 18. storočia na viacerých plánoch. Ďalšie cesty smerovali do Rusoviec a Kopčian. Petržalku s Bratislavou spájal už spomínaný „lietajúci most“. Tento typ mostnej konštrukcie sa používal do roku 1825, kedy otvorili loďkový most Karolíny Augusty, nazvaný podľa štvrtej manželky vtedajšieho panovníka cisára Františka (1792 – 1835). (Čomaj, s. 165)

Matej Bel: Etymológia a charakteristika ostrova Engerau (1735):

„V Dunaji sú aj ostrovy patriace hradu... Za najprospešnejší sa pokladá ostrov ležiaci oproti hradu. Niektorí ho podľa polohy nazývajú Engerau [t. j. Užšia niva], pretože rieka ho občas stláča do úzkeho priestoru. Iní však dávajú

prednosť výkladu, že názov pochádza od Maďarov, akoby chybnou výslovnosťou slova Ungerau vzniklo Engerau. Nech už je to s jeho pomenovaním akokoľvek, teraz sú tam doma Nemci a iba veľmi malý počet Maďarov, ba takmer žiadni, iba tí, čo sa inde naučili reč, alebo tu slúžia u Nemcov. Nemajú takmer nijaké polia, preto sa jedni živia záhradníctvom, druhí však furmankou, aj to na škodu Bratislavčanov. Domce si stavajú síce nízke, ale masívne, podľa možnosti na vyvýšenom mieste, nie vystavenom vlnám, lebo keď sa rieka vyleje, zažijú nemalé pohromy."

(M. Bel, s. 215)

Obec Petržalka

Najstaršie zobrazenie osídlenia Petržalky poznáme z mapy z roku 1753. Môžeme na nej vidieť na západnej strane Weiler Flezyndorf a vo východnej časti mladšie osídlenie Engerau. Teda ešte v 18. storočí vedľa seba existovali dve osady, ktoré postupne zrastali. Obec sa rozrastala severným a severozápadným smerom. Pôvodná Petržalka ležala na ostrove a nemala vytvorené centrum vo forme dedinského námestia alebo trhoviska. Cintorín sa vtedy nachádzal východne od Kopčianskej cesty na okraji obce, ohraničený vedľajšími ramenami, z ktorých sa neskôr vytvorila barina, nazývaná aj Cigánska barina – Zigeunerlache). (Rudolf, s. 32) Osada Engerau mala dva rady domov za sebou ako dve prícestné jednoradové osady paralelne vedľa seba. Rad domov na severnej strane tvoril neskoršiu Školskú ulicu. Obec mala roľnícky charakter a ulice smerovali k vode. Obyvatelia chodievali na svoje polia cez most ponad Kapitulské rameno vo východnej časti ostrova. (Fekete, s. 9-11)

V roku 1820 sa v obci nachádzalo okolo 70 domov. Po roku 1820 bol do pomerne širokej Školskej ulice vstavaný rad domov, čím vznikla nová ulica. Podobne postavili ďalší rad domov aj pri južnejšej ulici. (Fekete, s. 10-11)

V druhej polovici 19. storočia po zasypaní Kapitulského ramena sa obec rozrastala smerom na juh. Onedlho zasypali aj ďalšie rameno v severozápadnej časti dnešného Sadu Janka Kráľa. Využili to najmä chudobnejšie roľnícke rodiny, ktoré si tu stavali skromné domy so záhradkami, kde pestovali zeleninu a ovocie a predávali ich na trhu v Bratislave. (Čomaj, s. 41) Obyvatelia sa živili povozníctvom a remeslom, chudobnejší pracovali v okolí ako nádenníci. Samostatné skupiny domov a hospodárskych stavieb sa budovali na veľkostatku Janíkov dvor (Antonienhof), v Kapitulskom dvore (Kapitolhof) a pri hostinci v Ovsišti. Na konci 18. storočia mala Petržalka

Obr. 23 - 26: *Štyri pohľady na Petržalku na konci 18. a začiatku 19. storočia:*
a) (vľavo hore) Pravdepodobne len náznakové zakreslenie obce na konci 18. storočia
b) (vľavo dole) Pôdorys obce v roku 1809 počas napoleonského obliehania
c) (vpravo hore) Pôdorys obce s parkom na začiatku 19. storočia
d) (vpravo dole) Časť pôdorysu obce v blízkosti parku v roku 1832

90 domov, kde bývalo 118 rodín. Postupne sa počet obyvateľov Petržalky zvyšoval: v roku 1866 už mala 594 obyvateľov a 103 domov. (Čomaj, s. 107)

Jakub Tollius: Opis dunajských ostrovov pri Bratislave (1687) podľa prepisu Mateja Bela:

„Vidieť tu poniže mesta štyri ostrovy, z ktorých pravý a ľavý patria grófovi Pálffymu, dva prostredné Bratislave. Ľavý ostrov, ktorý sa nazýva Wolffs-Trüssel, rozprestiera sa do dĺžky dvoch nemeckých míľ. [1 míľa = cca 8 km] Rozloha pravého ostrova menom Habera je menšia. Prvému ostrovu veľkosťou sa vyrovná väčší mestský ostrov, mešťanmi nazývaný Grossburger-Eylandt. Druhý, ako mestský pozemok, domácou rečou nazývaný Stadt-Grund, je o niečo menší.“

(M. Bel, s. 177)

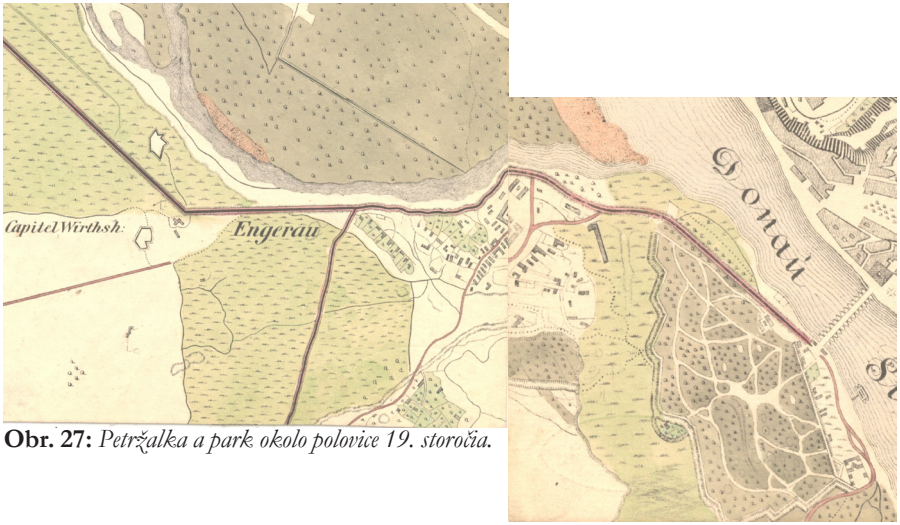

Obr. 27: *Petržalka a park okolo polovice 19. storočia.*

Matej Bel: Opis dunajských ostrovov pri Bratislave (1735):

„Poniže Enger-Au, kde sa stáča pravé rameno Dunaja, kedysi s holým nábrežím, teraz však po obidvoch stranách obklopeným naplaveninami, nachádza sa mestský pozemok, domácou rečou nazývaný Stadt-Grund. Je to ostrov dlhý asi tisíc dvesto siah [1 siaha = cca 2 metre], zaberajúci na najširšom mieste šesťsto siah. ... Má súvislú a pevnú pôdu, ľahko zarastajúcu lesnými stromami. A na miestach, kde sa lesy vyrúbali, ba aj medzi sadmi ovocných stromov, sú lúky zelenajúce sa žírnou trávou. ... Mnoho z neho na západnej strane v posledných rokoch urval Dunaj, keď ho na rovinatom boku podomlel. Lepšie sa drží z východnej strany, pretože tam je chránený od útokov rieky ostrovom Habera, ktorý sa ľudovo nazýva Habern.

Je to ostrov patriaci grófom Pálffyovcom, okrúhleho tvaru, ak sa odhliadne od jeho hrotu, veľkého bezmála dvesto siah, známeho pod menom Trojuholník. Tento ostrov pred niekoľkými rokmi daroval Mikuláš Pálffy ... Pavlovi Jesenákovi. ...Pokiaľ zostala nejaká zem od tohto ostrova na juh, obklopuje ju Dunaj močaristým riečišťom. ...

K tomuto ostrovu prilieha väčší mestský ostrov... Ľudovo sa nazýva Grosse Burger-Au. ... Nech je akokoľvek veľký, mohol by si právom povedať, že je to lesnatý háj, tu-tam s vysadenými ovocnými stromami, ktoré pretkávajú lúky. ...

Tieto tri ostrovy obklopujú iné, menšie. Na sever je obrátený náplav, ktorý Nemci nazývajú Neuer Anschütt čiže Nový náplav. ... Na západe k tomuto mestskému pozemku prilieha iný náplav, nazývaný podľa hraničných medzníkov Hotter. Je stálejší a pevnejší..., pretože odráža doliehajúci príboj tade sa zatáčajúceho pravého ramena. Toto rameno obmýva viacero ostrovov, ktoré však majú iba menší význam. Ich mená sú tajomné,

predsa ich však nezamlčíme. Nazývajú sa: Ober-Haüffel, Ober-Exel, Spiegel-Hacken, Mit-Exel, Reyger-Haüffel, Stier-Spitz. A napokon jeden piesočný klin naplavený pri kopčianskom chotári, ktorý ľudovo nazývajú tiež Hotter pre medzníky, čo sú tu vytýčené. Sú ešte ostrovy v majetku hradu, ktorých sa zmocnili grófi Pálffyovci.

...Všimnime si vzdialenejšie ostrovy. Predovšetkým treba uviesť Wolffs-Trüssel, jednak pre výraznú zákrutu, ktorú opisuje, jednak pre veľmi príhodné brlohy divej zveri, ktorá tu žije. ...Povedal by si, že je to obora vybudovaná prírodou... Mikuláš Pálffy ... dal tu postaviť hájovňu pre tých, čo sa starajú o oboru.

...Zo západnej strany ostrova Dunaj v posledných rokoch odniesol mnoho zeme... Najväčšou pliagou ostrova je, že len čo leto začne pripekať, všetko sa hmýri dobiedzajúcimi komármi. ... Na severe leží oproti nemu Fissardt. ... Južná časť, ktorá je majetkom hradu, je ostrov grófov, ktorý sa ľudovo nazýva Graffen-Au a má dedinu Fő-Rév, nemecky Ober-Uffer [dnes na území Prievozu], obývanú kráľovskými lovcami. ... Názov druhej časti, ktorá zabieha ďalej na sever, je Mühl-Au, čo znamená Ostrov mlynov, ktoré majú Bratislavčania neďaleko odtiaľ upevnené na lodiach. ... Za týmto ostrovom sa nachádza menší mestský pozemok, ľudovo nazývaný Kleine Burger-Au, najšťastnejší z uvádzaných ostrovov vďaka skvelým záhradám, ktorý by bol v budúcnosti najpôvabnejší, keby nebol rozhlodaný dravosťou dorážajúceho Dunaja.

Časť ostrova, ktorá je bližšie k mestu, navštevujú mešťania častejšie ako ostatné úseky, jednak aby si postrážili záhrady, ale aj kvôli zotaveniu. ... Často ho oživuje plebejská mládež bláznivými žartmi, prechádzajúcimi nezriedka do roztopašného vyspevovania a bujného vyskakovania. ... Na ostrov sa prichádza po pontónovom moste, vybudovanom na to, aby bol ľahší prístup k mlynom.

Ostatné ostrovy okolo si nezasluhujú zmienku, pretože buď sa len nedávno začali vynárať, alebo sú mimoriadne chatrné. Nepatrí sa však pomlčať o Mikulášskom ostrove, pretože patrí kostolu tohože mena... Ostrov sa nachádza v močaristom koryte, ktoré delí Ostrov mlynov od menšieho mestského ostrova."

(Bel, s. 177-181)

Loďkový most

Pri príležitosti korunovácie manželky cisára Františka I. Karolíny Augusty v roku 1825 venoval panovník mestu loďkový most – „Schiffbrücke“, nazývaný aj Karolínsky most. Bol dlhý 148 a široký 24 siah [bratislavská siaha – t.j. približne 280 x 45 m] a skladal sa z 32 členov. Most postavili v rekordne krátkom čase – za necelé dva mesiace. Výstavba sa začala 8. au-

Obr. 28: *Loďkový most Karolíny Augusty na panoráme Bratislavy z 2. polovice 19. storočia (autori: Eltzner, T. Heawood, A. H. Payne).*

Obr. 29: *Ostrov Griechenau a okolie s menami vlastníkov jednotlivých pozemkov z roku 1753.*

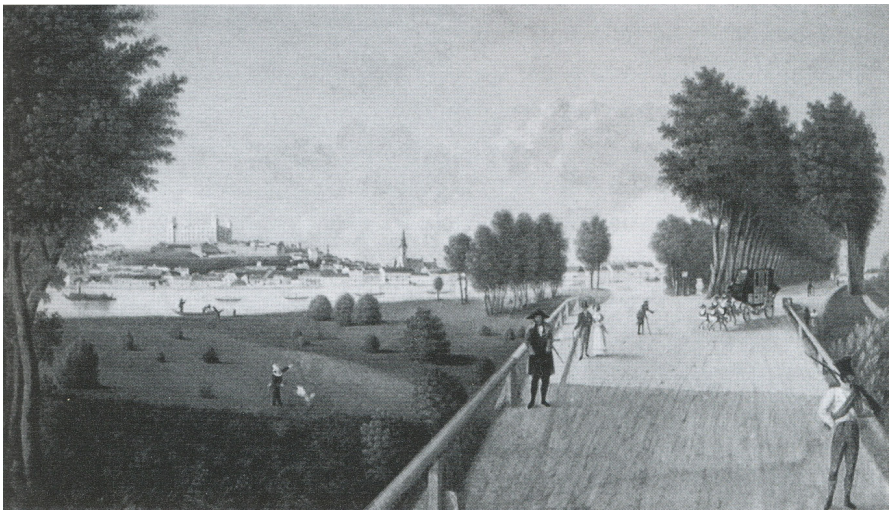

Obr. 30: *Petržalské nábrežie na začiatku 19. storočia s Viedenskou cestou.*

gusta, Karolínu Augustu korunovali v Bratislave 25. septembra 1825 a most slávnostne odovzdali mestu do užívania 29. septembra. V prevádzke bol do 13. decembra 1890. (Bergerová, s. 23; Janota – Bagin, s. 108) V strede mosta sa nachádzala kaplnka so sochou Jána Nepomuckého. Kaplnka a aj most síce neskôr zanikli, socha sv. Jána Nepomuckého sa však zachovala dodnes. Po zrušení mosta ju umiestnili v neogotickej kaplnke na nábreží Dunaja stojacej neďaleko Au Café a dnes sa socha nachádza v areáli Kostola Povýšenia sv. Kríža na Daliborovom námestí.

5. Verejný „park na nive“

Po regulácii Dunaja a úprave a spevnení nábrežia vznikol v severnej časti Petržalky v priestore za pobrežnou hrádzou verejný park. Toto územie bolo súčasťou Bratislavy a dovtedy sa hospodársky využívalo. Nachádzali sa tu lužné lesy a pasienky, konali sa tu poľovačky, ale slúžilo aj na rybolov či kúpanie. Po založení parku sa toto územie využívalo hlavne ako miesto oddychu a zábavy pre obyvateľov Bratislavy a vyrástlo v ňom viacero spoločenských zariadení. Vybudovanie stáleho mosta cez Dunaj v roku 1891 bolo ďalším impulzom na rozvoj parku. Divadlo Aréna či kaviareň Au Café patrili k najznámejším miestam kultúrneho vyžitia obyvateľov bratislavského regiónu.

Založenie parku

Dnešný Sad Janka Kráľa vznikol v roku 1776 a je to najstarší verejný park v strednej Európe. Park vznikol na mieste neďaleko vyústenia dunajského

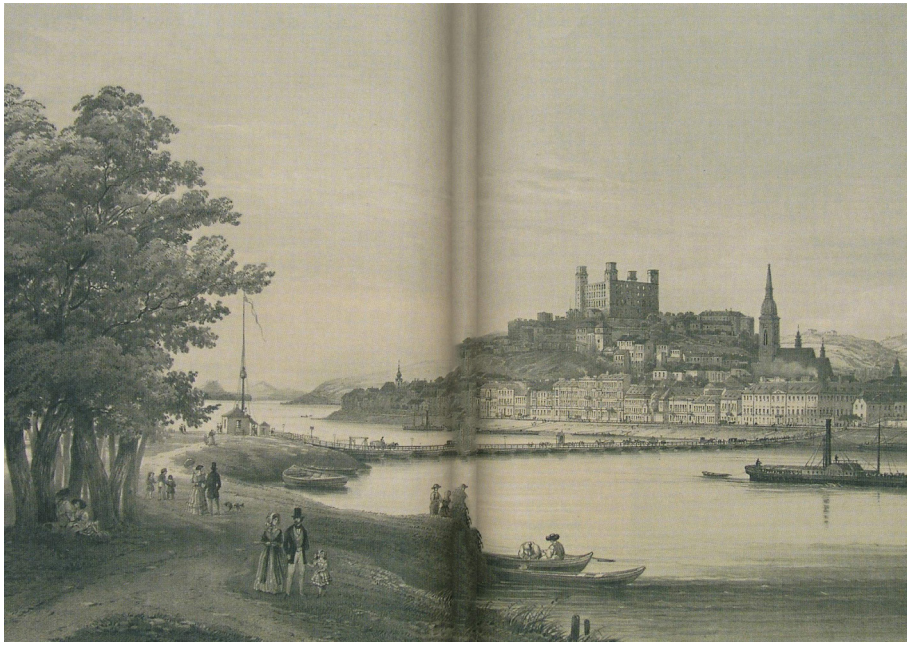

Obr. 31: *Loďkový most Karolíny Augusty (1825 – 1891).*

mosta, nazývaného Brück-Au, čiže Niva pri moste. Bolo to vyhľadávané miesto oddychu Bratislavčanov. O založení parku rozhodla mestská rada

Obr. 32: *Loďkový most v 30. rokoch 19. storočia.*

na svojom zasadnutí 21. mája 1776. (Bergerová, s. 23) Na rozdiel od iných parkov nemal ohradu a bol prístupný pre všetkých obyvateľov. (Janota – Bagin, s. 106) Jeho pôvodné pomenovanie bolo „Aupark" – čiže park na nive (nem. die Au – niva, lúka). Park bol založený v období klasicizmu podľa francúzskeho vzoru, preto mal aj vtedy typickú krajinnú kompozíciu v tvare hviezdice s priehľadmi do priestoru. Mal predĺžený tvar, ktorý si zachoval dodnes. Centrom parku bol kruhový priestor, kde dnes stojí socha Janka Kráľa. Z neho vychádzalo osem ciest – priesekov do pôvodného lesného porastu. Po okrajoch ciest vysadili nové aleje so stromami (tvorili ich jelša, topoľ, javor, vŕba, brest a jaseň). Odtiaľ pochádza aj jeho nemecký názov – Sternalle – Hviezdicová aleja. (bližšie Janota – Bagin, s. 107; Reháčková, s. 75-76) V parku sa nachádzali aj šatňa, hostinec, bábkové divadlo, skleníky a ďalšie atrakcie. Park poskytoval príťažlivé výhľady na Bratislavu. Vzhľad parku narušila vojna s Francúzskom v roku 1805 a hlavne 1809, kedy v ňom vybudovali tzv. napoleonské valy. Veľkú zásluhu na prvej úprave parku mal botanik a lekár Dr. Štefan Lumnitzer. (Janota – Bagin, s. 107; Urblik, s. 26)

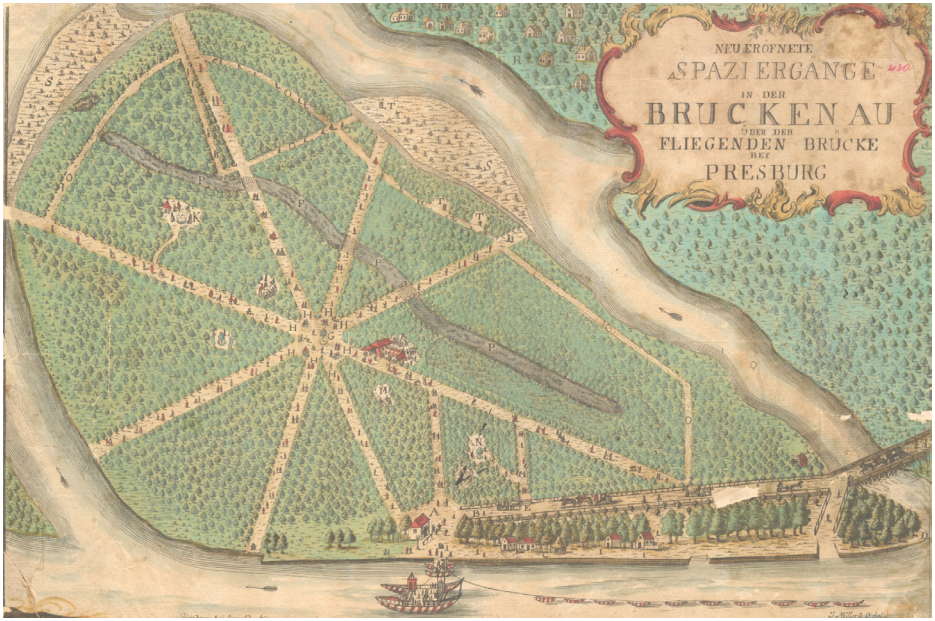

Obr. 33 a 34: *Park na konci 18. storočia a v roku 1832. Centrálnu časť parku tvorilo voľné priestranstvo. Po založení parku sa tu nachádzal v strede strom, po úprave ho nahradil kolotoč. Po založení parku sa v lesnatých častiach nachádzali čistinky, ktoré slúžili na oddych. Na oboch záberoch ešte môžeme vidieť mŕtve rameno Dunaja, ktoré bolo súčasťou parku.*

Nový vzhľad získal park v 30. rokoch 19. storočia, po výstavbe nového loďkového mosta Karolíny Augusty, keď ho prebudovali podľa anglického vzoru a získal prírodno-krajinársky charakter. Park získal v tomto období približne dnešný pôdorys. Hviezdicové členenie nahradilo prirodzené členenie plôch parku. Zmeny inicioval vtedajší starosta Bratislavy A. F. Námer a vykonal ich záhradník grófa Štefana Széchenyiho Karol Ritter pod odborným vedením profesora F. Romera a profesora botaniky Š. Endlichera. Pôvodné časti lužného lesa a aleje zanikli a nahradili ich chodníky s početnými zákrutami. Časť stromov zakomponovali do nových skupín stromov, medzi ktoré vysadili viacero cudzokrajných druhov. Os parku tvorilo aj už mŕtve dunajské rameno. (Bergerová, s. 23; Janota – Bagin, s. 108-109; Reháčková, s. 76-78)

Súčasná podoba parku

Dnešnú podobu park získal v druhej polovici 19. storočia. O jeho údržbu sa staral Bratislavský okrášľovací spolok založený v roku 1868. Na jeho náklady bolo neskôr zasypané už mŕtve rameno Dunaja a vysádzané nové dreviny – domáce i cudzokrajné. Pri najvzácnejších stromoch sa nachádzali aj emailové tabuľky s názvami stromov v latinčine, nemčine a maďarčine. Voľné trávnaté plochy zapĺňali kvetinové záhony so záhradnými doplnkami, stojanmi a vázami. V lete do parku umiestňovali palmy a tropické rastliny. Od konca 19. storočia získaval park romantický charakter, pravidelne tu vysádzali letničky, čo bolo v tom čase novinkou. Svojím vzhľadom sa park preslávil aj za hranicami monarchie. (Bergerová, s. 23; Janota – Bagin, s. 111)

Dominantou strednej časti parku sa stal vodomet, ktorý v 60. rokoch zostrojil bratislavský hodinár Kiesling. Postupne pribudli petržalské korzo, okružná cesta okolo parku, hudobný pavilón, studne ako zdroje na zalievanie kvetín i občerstvenie pre návštevníkov, ako aj detské ihrisko, prvé v našom priestore. (Janota – Bagin, s. 111) Postupne v parku pribúdali sochy, ktoré boli väčšinou po roku 1918 zničené. V roku 1897 umiestnili v parku vrchnú časť gotickej veže z františkánskeho kostola ako záhradný altánok. Posledné výraznejšie úpravy pred 1. svetovou vojnou sa v parku uskutočnili pri príležitosti poľnohospodárskej výstavy, ktorá sa konala v septembri 1902 v priestore a okolí parku. (Čomaj, s. 88; Janota – Bagin, s. 111; Reháčková, s. 78-79)

Obr. 35: *Park v 20. rokoch 19. storočia. Ako môžeme vidieť, v tom čase ho nazývali „Burger Au“ či „Bruck Au“.*

Kultúrne podujatia

V parku postupne pribúdali hostince a kaviarne. Najstaršou bola reštaurácia Leberfinger, nazvaná po poslednom hostinskom, ktorý prevádzkoval reštauráciu. História hostinca siaha ešte do konca 17. storočia, kedy mesto zriadilo pri vyústení tzv. lietajúceho mosta hostinec pre cestovateľov, ktorí sa chceli prepraviť na druhý breh. Súčasná budova pochádza z prvej polovice 19. storočia, keďže počas útoku napoleonskej armády na Bratislavu v roku 1809 bola staršia stavba zničená. (Holčík, s. 19) Už v roku 1827 postavili na dunajskom nábreží kaviareň Au Café. Na začiatku 20. storočia kaviareň zmodernizoval veľkoobchodník s vínom gróf Palugyay. Neskôr pribudli ďalšie zábavné podniky a atrakcie. Uprostred anglickej záhrady sa nachádzali bludisko a kolotoč, do 1. svetovej vojny aj zverinec.

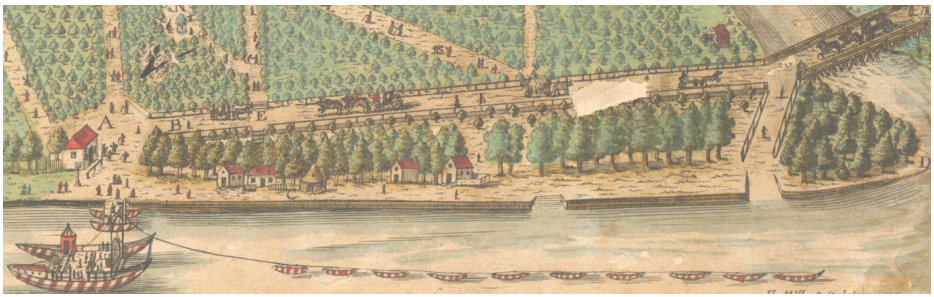

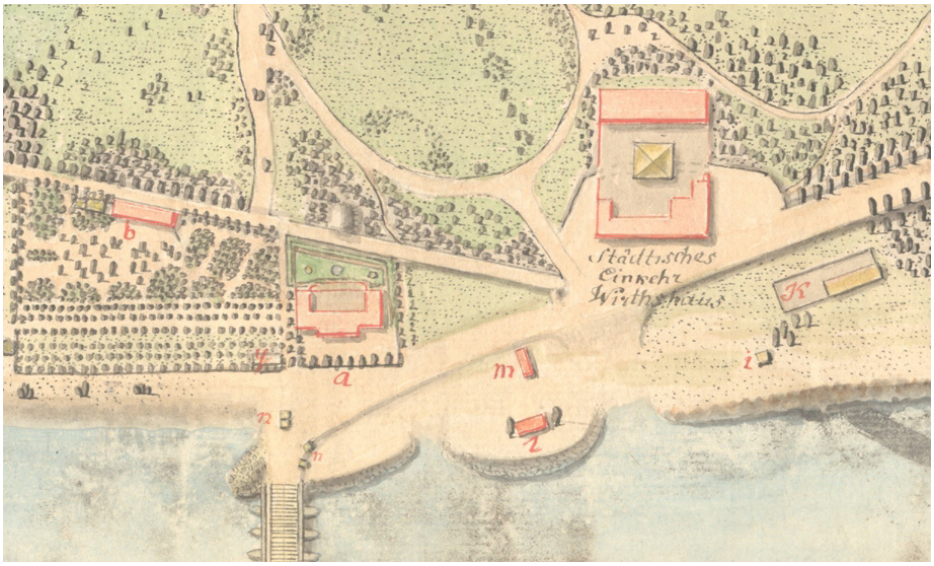

Obr. 36 a 37: *Detail dunajského nábrežia na konci 18. storočia a v roku 1832. Na konci 18. storočia spájal dunajské brehy tzv. lietajúci most, ktorý v roku 1825 nahradil loďkový. Pri moste ústila na pravej strane Viedenská cesta. Za cestou smerom na juh začína park, s odstupom rokov s rozdielnou sadovou úpravou. V 18. storočí stál na nábreží mestský hostinec.*

Veľkú obľubu si získalo letné, pôvodne nezastrešené divadlo – Aréna. Konanie divadelných predstavení v priestore parku siaha ešte do konca 18. storočia, kedy sa zásluhou riaditeľa mestského divadla J. M. Junga začali hrávať verejne prístupné predstavenia. (Janota – Bagin, s. 107) Bolo teda len otázkou času, kedy tu vybudujú stály divadelný stánok. Arénu slávnostne otvorili 26. júla 1828 podľa vzoru talianskych amfiteátrov. Iniciátorom jeho založenia bol vtedajší riaditeľ Mestského divadla Stöger. Kultúrne podujatia sa konali každú nedeľu a vo sviatky. Vystupovali tu mnohí známi herci

Obr. 38: *Pôdorys ešte otvorenej Arény vo východnej časti parku v roku 1832.*

Obr. 39: *Sad v roku 1908.*

nielen z Bratislavy, ale aj z Viedne či Budapešti. Podľa záznamu v kronike Arény sa na jednom divadelnom predstavení zúčastnil v roku 1839 aj cisár

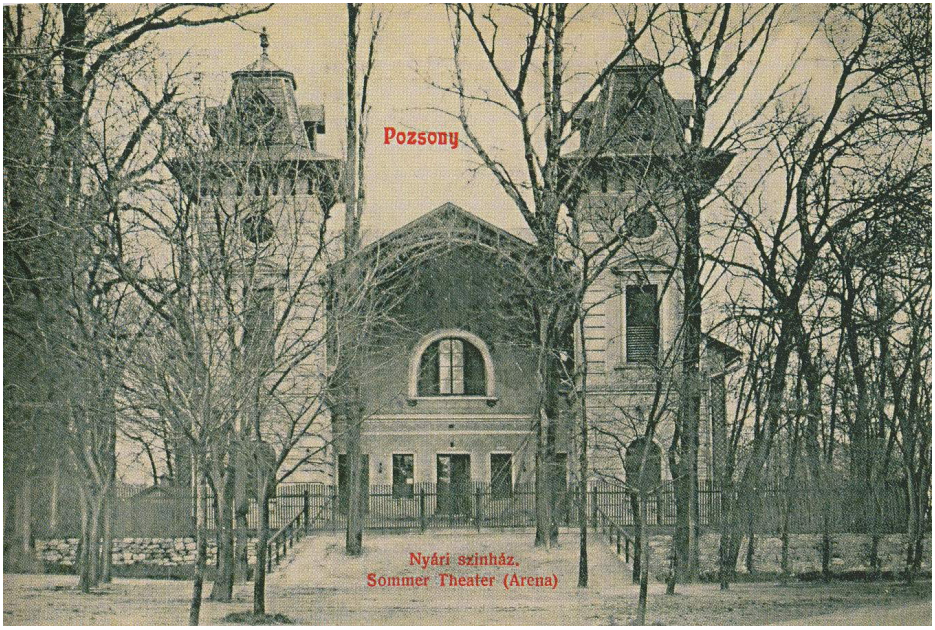

Obr. 40: *Súčasná krytá podoba Arény na začiatku 20. storočia.*

Ferdinand V. počas konania uhorského snemu. (Čomaj, s. 98-100; Janota – Bagin, s. 109)

Dnešnú budovu Arény postavili v roku 1899 na mieste pôvodného amfiteátra. Rozšíril sa divadelný repertoár aj o balet a vystúpenia populárnych umelcov. Najväčšiu slávu zažívala Aréna práve v období pred 1. svetovou vojnou, kedy tu vystúpili aj umelci z talianskej opernej spoločnosti Carlo Burlini a Dominik Scalari či Alexandro Girardi. (Gustafik, s. 149)

V parku sa okrem drevín nachádza aj gotická veža františkánskeho kostola zo začiatku 15. storočia. Statiku veže narušilo viacero zemetrasení, preto ju v roku 1897 rozobrali a umiestnili v parku. Aby však kostol neostal bez veže, postavili jej neogotickú kópiu podľa návrhu Fridricha Schuleka.

Obr. 41: *Sad na konci 19. storočia.*

Obr. 42: *Reštaurácia Rudolfova záhrada na začiatku 20. storočia.*

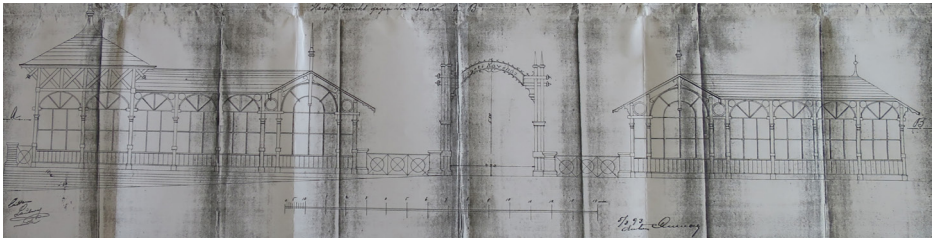

Obr. 43: *Plán prestavby Au Café.*

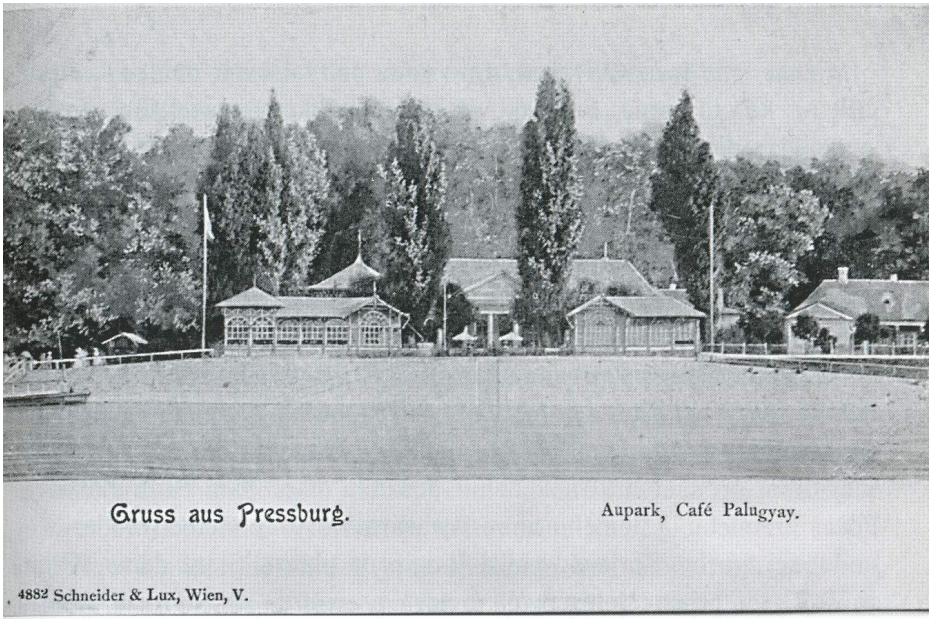

Obr. 44: *Au Café na začiatku 20. storočia.*

6. Napoleonské vojská v Petržalke

Po pre Bratislavu z vojenského hľadiska pokojnom 18. storočí nastali v prvom desaťročí 19. storočia krušné chvíle. Vojenský konflikt, známy ako napoleonské vojny, zasiahol aj územie Petržalky, ktorá bola strategickým územím pre obsadenie Bratislavy. Oblasť Petržalky zasiahla tretia a štvrtá koaličná vojna proti revolučnému Francúzsku v roku 1805 a 1809. Dodnes pretrvávajú spory, či Napoleon aj osobne navštívil Bratislavu.

Francúzi v Petržalke v roku 1805

Ešte pred „Bitkou troch cisárov" pri Slavkove (2. december 1805) prenikol 30-členný oddiel francúzskych vojakov 15. novembra 1805 k lietajúcemu mostu a premohol stráž. Francúzski vojaci sa uspokojili s obhliadkou terénu a po štyroch dňoch plných napätia 18. novembra francúzska armáda na čele s maršalom Davoutom odovzdala správu mosta mestu a stiahla sa z územia Petržalky. (Hradský, s. 13, 17-21)

Neprešlo však ani desať dní a Francúzi sa tu objavili opäť. Asi 200 francúzskych jazdcov prišlo 27. novembra do Petržalky a žiadali mesto o vydanie mosta, čo sa aj stalo. (Hradský, s. 21-23) Mesto tiež muselo ubytovať viaceré francúzske pluky, tie sa však, našťastie pre obyvateľov mesta, už 1. decembra stiahli a rýchlo sa presunuli ďalej smerom na Slavkov pri Brne. Tu sa 2. decembra odohrala známa Bitka troch cisárov, ktorú vyhral práve Napoleon Bonaparte so svojou armádou. Bratislava svoje miesto v histórii získala aj vďaka mierovej zmluve – tzv. Bratislavskému mieru z 26. decembra 1805, kedy sa francúzska armáda opäť nakrátko zdržiavala v meste a okolí.

Okupovanie Petržalky Francúzmi v roku 1809

V roku 1809 sa pri Bratislave odohrali ďalšie významné boje: 15. apríla 1809 totiž vyhlásilo Rakúsko Francúzsku vojnu. Vojská francúzskeho cisára Napoleona I. sa viac ako mesiac márne pokúšali dobyť prechod cez Dunaj. Vojna však napokon neprebiehala podľa predstáv cisára Františka. Obsadenie Viedne Napoleonom 13. mája 1809 malo za následok, že územie pozdĺž Dunaja medzi Viedňou a Budapešťou nadobudlo strategický význam a urýchlene sa začali intenzívne opevňovacie práce na dvoch základných bodoch rakúskej obrany, v Rábe a v Bratislave.

Petržalku však výraznejšie zasiahla vojna s Napoleonom z roku 1809. Vojenský veliteľ Bratislavy generál Bianchi dal Petržalku z bezpečnostných

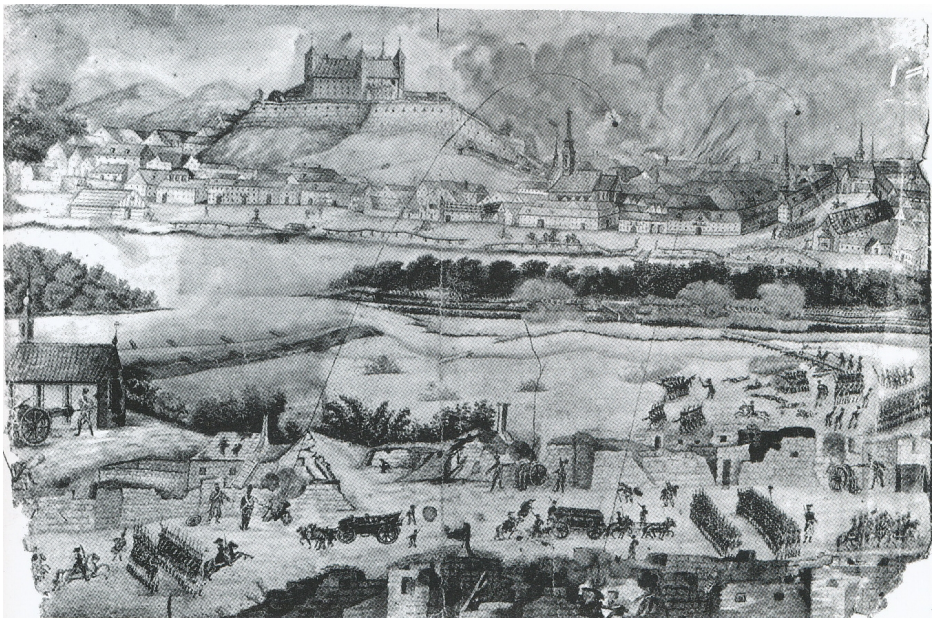

Obr. 45: *Ostreľovanie Bratislavy francúzskou armádou z Petržalky v roku 1809.*

dôvodov, aby chránil prístup do Bratislavy, obohnať valmi. Tie nadväzovali na staršie Priamiho valy z čias tureckého nebezpečenstva. Násypmi upravený priestor pri nábreží Dunaja zohral významnú úlohu pri obrane cesty a mosta cez Dunaj. Obyvatelia Petržalky sa tak však ocitli odrezaní od zvyšného okolia. Tieto udalosti nám približuje viacero pamiatok zachovaných na území dnešnej Veľkej Bratislavy.

Podnetom na opätovný návrat Francúzov k Bratislave bolo vyhlásenie vojny Francúzsku 15. apríla 1809. Po obsadení Viedne bez boja 13. mája francúzskou armádou bolo jasné, že bezprostredné nebezpečenstvo už hrozí aj Bratislave a okoliu. Nepomohlo odstránenie mosta cez Dunaj mestom 15. mája a pokračujúce vojenské opevňovanie sa pred očakávaným útokom. Francúzi sa pri Petržalke ukázali už na druhý deň, t. j. 16. mája, tento francúzsky predvoj sa ešte podarilo obrancom mesta odraziť. Francúzi sa však nevzdali a 3. júna postupovali na Petržalku. Aj keď ju nedobyli, počas útoku ju podpálili, čím spôsobili obyvateľom obrovské škody. (Čomaj, s. 94; Hradský 75-81)

Obliehanie Bratislavy bolo teda súčasťou rozsiahlych vojenských operácií v rakúsko-francúzskej vojne z roku 1809. Rakúske jednotky vybudovali na pravom brehu Dunaja opevnené predmostie na mieste dnešného Sadu J. Kráľa v Petržalke. Prvá z bitiek sa odohrala 3. júna, v ktorej hlavný veliteľ Bratislavy generál Bianchi obránil svoje pozície. Francúzi, ktorí boli v presile, sa stiahli a zakopali sa v priestore Griechenau. Francúzsky veliteľ generál Davoust posilnil svoje vojsko o ťažké delostrelectvo a jazdu a ostreľoval mesto. (Gustafik, s. 138; Hradský, 80-86)

Rozkaz na nové masívne bombardovanie Bratislavy vydal Napoleon 23. júna. Po odmietnutí francúzskeho ultimáta, aby im rakúska armáda vydala zákopy za Petržalkou, nastalo v noci z 26. na 27. júna najväčšie delostrelecké bombardovanie Bratislavy, ktoré pokračovalo s prestávkami do večera 28.

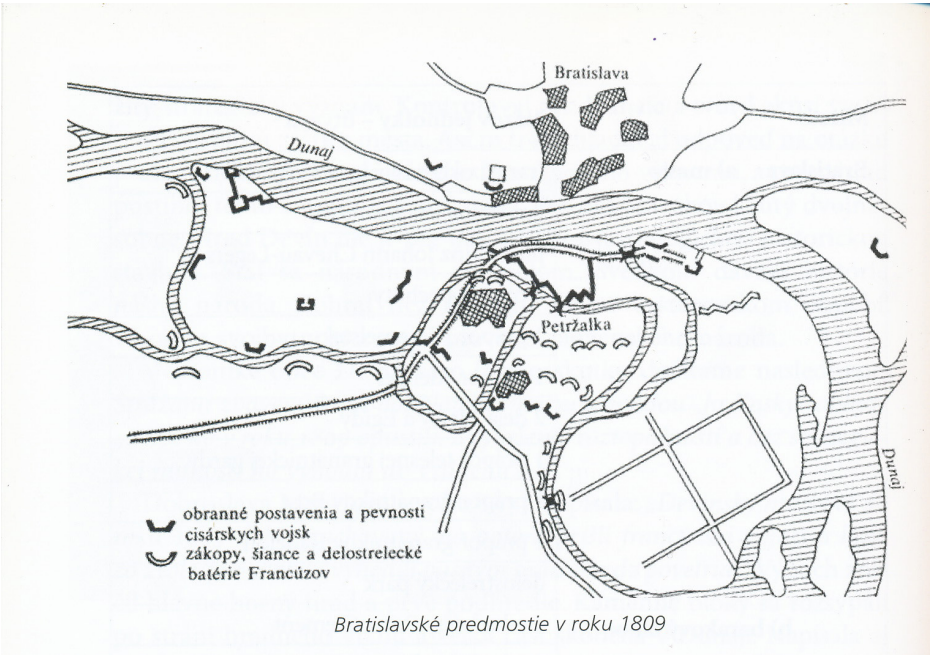

Obr. 46: *Rozostavenie francúzskej armády v Petržalke.*

júna. Francúzi vypálili na mesto približne 4 000 striel a vyše 140 domov ľahlo popolom. Požiar sa rozšíril od nábrežia až po Ventúrsku a Panskú ulicu, k Laurinskej bráne či k Dómu sv. Martina. (Hradský, s. 87-93)

Francúzska armáda naďalej pokračovala v ostreľovaní Bratislavy. Krvavá bitka medzi Francúzmi a obrancami Bratislavy sa odohrala 8. júla 1809

v oblasti Alte Au – Stará niva/háj. Francúzi tu za cenu vysokých obetí zvíťazili. Francúzsky generál však 13. júla vyhlásil prímerie a jeho vojsko začalo ustupovať. (Gustafik, s. 138; Hradský, s. 93-94)

Cisárska armáda húževnato bránila bratislavské predmostie, predpokladajúc, že Napoleonov hlavný zámer bol prienik na ľavý breh Dunaja a obsadenie Bratislavy. Ako sa však ukázalo, hlavný zámer bojov o Bratislavu bolo viazanie cisárskej armády. Napoleonov hlavný útok sa sústredil na Wagram,

Obr. 47: *Tzv. Napoleonov strom na petržalskom nábreží. Podľa tradície sa pod týmto stromom zdržiaval Napoleon počas ostreľovania Bratislavy francúzskymi vojskami v roku 1809.*

kde sa 5. a 6. júla uskutočnila rozhodujúca bitka, v ktorej Napoleon opäť zvíťazil. Boje o bratislavské predmostie skončili až 14. júla 1809, keď bolo v Znojme dohodnuté prímerie, ktorým sa Bratislava dočasne dostala do francúzskeho okupačného pásma. (Hradský, s. 93, 101-103)

Napoleon osobne navštívil Bratislavu 31. augusta 1809 – prezrel si Hrad, potom vystúpil na tzv. „Somársky vrch“ – dnešný Kamzík, navštívil tábor spojeneckých vojsk a následne sa vrátil na petržalský breh. Tu sa z nábrežia v dnešnom Sade Janka Kráľa pozeral na francúzskym delostrelectvom zničené mesto. (Hradský, s. 104-107) Štvrtá koaličná vojna proti Francúzsku bola ukončená 14. októbra 1809, keď bola v Schönbrunne podpísaná mi-

Obr. 48: *Dnes nám okupáciu Bratislavy pripomínajú už iba delové gule zamurované v niektorých mestských domoch (ako napríklad v Starej radnici či v dome na Michalskej ulici) a socha francúzskeho vojaka, ktorý sa opiera o lavičku na Hlavnom námestí.*

erová zmluva. Rakúsko sa stalo spojencom Napoleona a v marci 1810 sa Napoleon oženil s Máriou Lujzou, dcérou rakúskeho cisára Františka.

Na území Petržalky sa nachádzali aj hroby francúzskych vojakov. Jeden z hrobov sa nachádzal asi dvesto metrov od Starého mosta smerom ku kúpalisku Lido. V hrobe boli pochovaní piati francúzski dôstojníci a na žulovom pomníku boli vyryté ich mená a hodnosti. Hrob chránila kovaná reťaz a v štyroch rohoch sa nachádzali delové dule, ktorými Francúzi ostreľovali Bratislavu. Hrob bol zničený počas bombardovania rafinérie Apollo americkou armádou 16. júna 1944, keď niekoľko bômb dopadlo aj na územie dnešnej Petržalky. Hroby sa tiež nachádzali na Škovránčom poli, na miestach dnešných ulíc Vavilovova, Wolkrova a Pifflova. (Gustafik, s. 14-15)

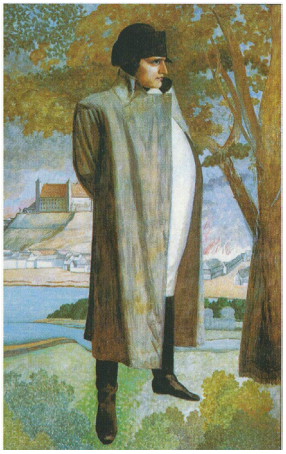

Obr. 49: *Napoleon v Bratislave podľa predstáv ma-liara Ivana Žabotu.*

Po odchode francúzskej armády z Petržalky vypukla v Petržalke epidémia cholery, počas ktorej zomrelo mnoho obyvateľov. Na pamiatku tejto udalosti postavili obyvatelia Petržalky stĺp, ktorý stál na rohu vtedajšej Zvázáckej a Školskej ulice. Táto historická pamiatka bola zničená počas búrania Petržalky na prelome 70. a 80. rokov. (Gustafik, s. 138)

7. Výstavba stáleho mosta a rozmach priemyslu a dopravy

Otvorenie stáleho cestného a železničného mosta cez Dunaj 1. januára 1891 pre verejnosť bolo impulzom na ďalší rozmach obce. Ako prví si tento význam uvedomili podnikatelia, ktorí tu už od 90. rokov 19. storočia zakladali továrne. Petržalka sa tak postupne stáva významným priemyselným centrom. Dedina s vidieckym charakterom sa na začiatku 20. storočia postupne mení na priemyselnú obec.

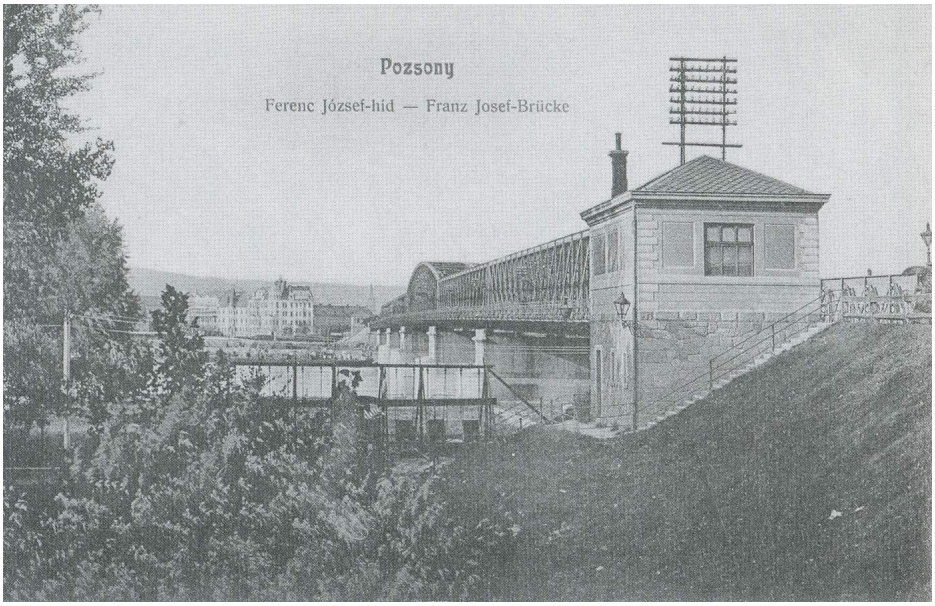

Obr. 50: *Otvorenie cestného a železničného Mosta Františka Jozefa (dnes Starý most) v roku 1891 prispelo k väčšiemu záujmu obyvateľstva o prechádzku do Petržalky a zároveň podnietilo väčší rozvoj priemyslu. Od roku 1914 po ňom premávala aj električka do Viedne.*

Diskusie o výstavbe stáleho mosta cez Dunaj siahajú ešte do roku 1877, s výstavbou mosta, ktorý financovala uhorská vláda, sa však napokon začalo až v apríli 1889. Autorom projektu bol inžinier Francois de Sales Cathry, jeho výstavbu realizoval mestský hlavný inžinier Anton Sedlein. Na slávnosti otvorenia mosta sa 31. decembra 1890 osobne zúčastnil samotný panovník František Jozef. Na jeho počesť bol aj most pomenovaný. Most slúžil

pre peších, vozy a železničnú dopravu. Od roku 1914 po ňom premávala aj tzv. Viedenská električka.

Obr. 51: *Vodné mlyny na Dunaji.*

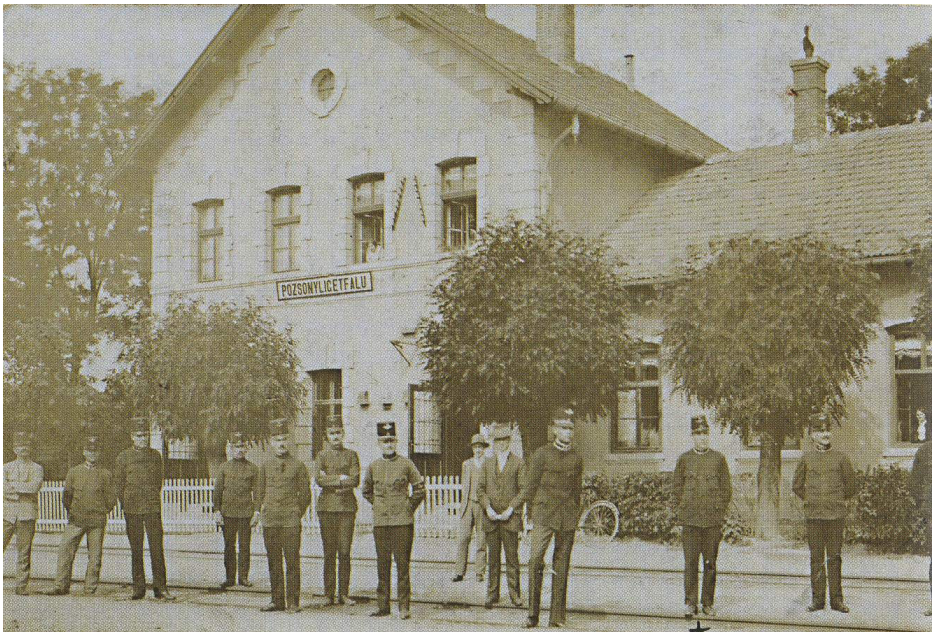

Obr. 52: *Budova železničnej stanice v Petržalke okolo roku 1910.*

Rozmach priemyslu

Petržalka bola do roku 1891 odrezaná od Bratislavy Dunajom, keďže používanie Mosta Karolíny Augusty bolo technicky obmedzené. Otvorenie nového stáleho cestného a železničného mosta bolo rozhodujúcim impulzom rozmachu. Dovtedy zaostalú obec začali vyhľadávať priemyselníci a stavať tu svoje továrne. Ako prvé boli rakúske spoločnosti. Rozhodujúce bolo dobré dopravné spojenie a dostatok lacnej pracovnej sily. Vyrástla tu píla bratov Harschovcov, továreň na smaltovaný riad Westen, dnešný závod Matador a Durvayova tehelňa. Tak vznikli prvé priemyselné podniky a okolo nich sa stavali nové obytné štvrte. Jedna z nich vyrástla východne od železničnej stanice, druhá severozápadne od Sadu Janka Kráľa.

Dedina s vidieckym charakterom sa tak na začiatku 20. storočia postupne mení na významné priemyselné centrum. K najväčším továrňam patrili továreň na smaltovaný riad Westen a Durvayova tehelňa, k menším fabrikám na území Petržalky patrila parná píla bratov Harschovcov, neskoršia preglejkáreň, továreň na dyhované debny. V prvom desaťročí 20. storočia vznikli aj ďalšie továrne : Winterova a Wienmanova továreň na farby a laky, Levyho továreň na hnacie remene z prírodných, najmä ľanových materiálov, Omnia, továreň na drevený tovar a kovové hadice či Avenarius (Gumon). (Čomaj, s. 42-43, 110; Urblik, s. 28)

Priemyselná výstavba sa sústredila hlavne v okolí železničnej stanice, kde vzniklo viacero nových ulíc. Durvayova tehelňa sa nachádzala už pri hranici s Rakúskom, na pokraji chotára Kittsee. (Čomaj, s. 44)

Najvýznamnejšie továrne

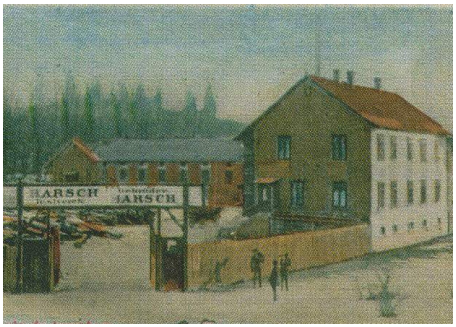

Obr. 53: *Píla bratov Harschovcov na začiatku 20. storočia.*

Parná píla bratov Harschovcov

Píla bratov Harschovcov sa nachádzala v blízkosti Dunaja v oblasti dnešného Mosta SNP a areálu Incheby. Vznikla niekedy v druhej polovici 19. storočia. Fabrika mala aj svoje lode, ktorými po Dunaji zamestnanci dopravovali drevo a to ďalej spracovávali. Píla sa neskôr rozšírila o preglejkáreň a výrobu dyhovaných debien. V roku 1900 tu už pracova-

lo vyše 80 zamestnancov, z nich až 77 tvorili robotníci. (Čomaj, s. 42-44; Obuchová 2009, s. 264)

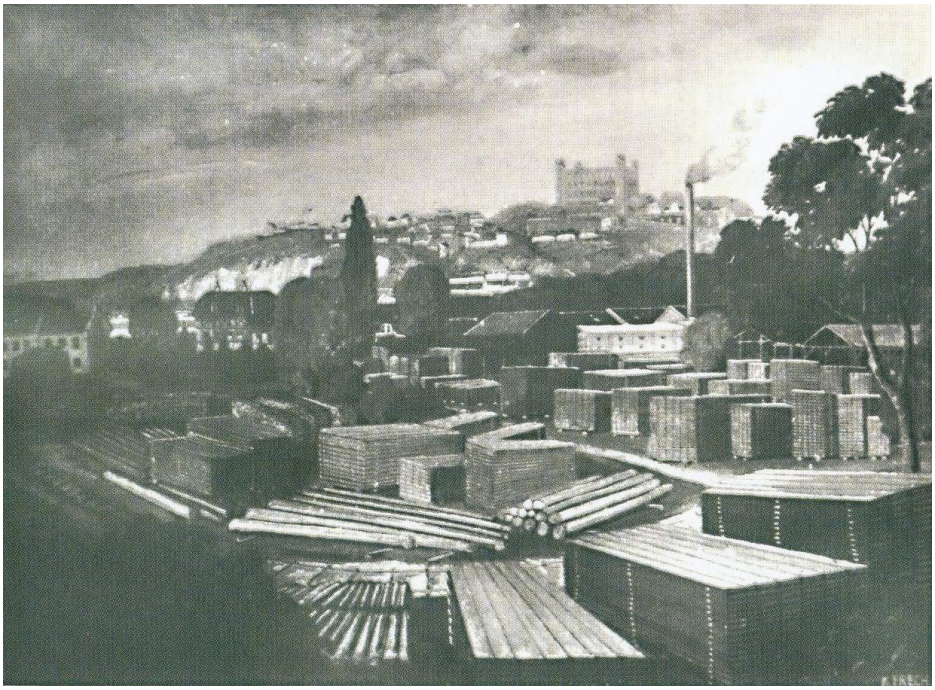

Obr. 54: *Drevársky závod pri Viedenskej ceste, okolo 1910.*

Obr. 55: *Vodárenská veža Durvayovej tehelne.*

Durvayova tehelňa

Bohatý bratislavský mešťan Anton Durvay založil v roku 1883 tehelňu v Petržalke v blízkosti Kopčianskej ulice. Periférnu staropetržalskú lokalitu si nevybral náhodou. Geologický prieskum, ktorý si dal vypracovať, potvrdil veľmi kvalitnú surovinu – zeminu na výrobu tehál, ktoré boli označené iniciálkami majiteľa „A. D.“ či „Durvay“. Tieto tehly boli vyhľadávané stavebníkmi zo širokého okolia. V tehelni, ktorá je zachytená aj na vedute, pracovalo 130 robotníkov. V oplotenom priestore sa nachádzali technické objekty na výrobu tehál, kotolňa,

strojovňa, vodáreň, skladové priestory, ako aj prízemné administratívne a obytné budovy. (Obuchová 2009, s. 203)

Tehelňa využívala ílovú pôdu, ktorá sa nachádzala neďaleko od rakúskej hranice. Asanovali ju v roku 1944. Na svoju dobu bola moderná, keďže jej výroba už bola spolovice mechanizovaná. Hlina sa do fabriky privážala vozíkmi na koľajniciach. V továrni sa miešala s vodou a stroje lisovali tehly. Ako spomína J. Gustafik, ktorý sa v areáli tehelne narodil, tehly mali žlto-okrovú farbu a po vypálení zvonili. Tento typ tehál sa nazýval „zvonivky". (Gustafik, s. 22) Durvayova stavebná firma postavila v Bratislave viacero obytných domov.

Továreň na smaltovaný riad Westen – Sphinx

História podniku WESTEN – SPHINX – SFINX – Kovosmalt – smaltovaný riad siaha do roku 1896, kedy rakúsky podnikateľ Peter Westen založil v Petržalke závod na výrobu smaltovaného riadu, ktorý zabezpečoval aj potreby armády. V prvých rokoch existencie továrne v nej pracovalo okolo 200 robotníkov, v roku 1930 až 647. Nachádzala sa v priestore dnešnej Kopčianskej ulice oproti nádražiu železničnej stanice v Petržalke.

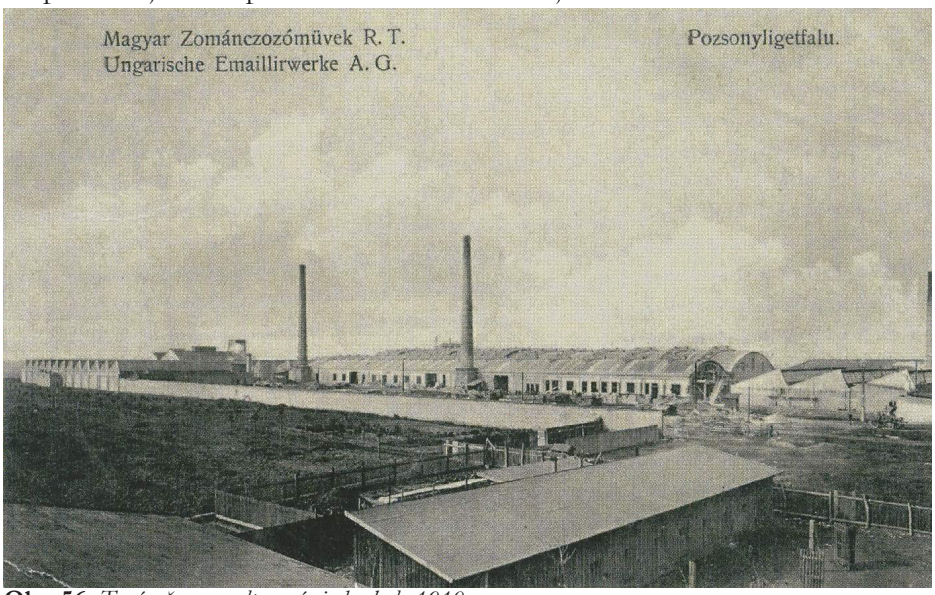

Obr. 56: *Továreň na smaltovaný riad, okolo 1910.*

Výrobné haly jednej z častí komplexu – emailovej továrne sú zachytené aj na pohľadniciach zo začiatku 20. storočia – prízemné dlhé objekty s presklenými šikmými strieškami, komíny, ale aj niekoľkopodlažná budova mlyna. Na prelome storočí pracovalo v tvárni na smaltovaný riad už 200 robotníkov. Po 1. svetovej vojne ju prevzala akciová spoločnosť Sphinx, ktorá bola monopolným výrobcom smaltovaného riadu v Československu. Po roku 1948 sa stala továreň súčasťou podniku Kovosmalt Trnava. Peter Westen založil so svojmi spoločníkmi v roku 1899 aj továreň na pozinkované nádoby. V roku 1904 v nej pracovalo 330 zamestnancov. Továreň sa stala po 2. svetovej vojne súčasťou továrne na smaltovaný riad. (Čomaj, s. 42, 110; Obuchová 2009, s. 238-240)

Továreň Matador

Predchodcom továrne Matador bola Első Magyar Pamut-teveszőr és Balata hajtószíj gyár – Prvá uhorská továreň na výrobu bavlny, spracovanie ťavej srsti a výrobu hnacích gumených remeňov (neskôr s názvom Gummi und Ballata Werke). Prvým majiteľom továrne bol rakúsky veľkopodnikateľ Reithofer. Vznikla 7. septembra 1905 a vyrábala najmä produkty z gumy a komponenty pre strojnícky priemysel. V roku 1912 závod vyhorel, ale po 1. svetovej vojne bol nanovo postavený a zažíval svoj nový rozvoj. V závode sa vyrábali gumové hadice a remene, tesniace dosky a technická guma, neskôr gumené plášte na autá. (Obuchová 2009, s. 259; Bokora 2013)

Električková trať do Viedne

Nový impulz v rozvoji obce znamenala výstavba električky do Viedne. (Bližšie: Čomaj, s. 45; Delikát, s. 13-16; Martinko 2014; Obuchová 2009, s. 95-97) Trať viedla cez Most Františka Jozefa na Viedenskú, Rusovskú a Kopčiansku cestu. Iniciátorom myšlienky spojenia Viedne a Bratislavy elektrickou železnicou bol viedenský inžinier Josef Tauber. Túto ideu presadzoval už v roku 1898, trvalo však ešte dlhé obdobie, kým tento projekt získal podporu u nadriadených inštitúcií. Reálne kontúry získal až na začiatku druhého desaťročia 20. storočia. Pre rakúsky úsek z Viedne po Hainburg vznikla v roku 1913 spoločnosť Miestna elektrická železnica Viedeň – Krajinská hranica v blízkosti Hainburgu so skratkou L.W.P. Tento úsek trate sa začal stavať v roku 1911. Pre uhorský úsek trate vznikla 23. decembra 1909 v Budapešti spoločnosť Miestna elektrická železnica Bratislava – Kra-

jinská hranica so skratkou P.O.H.É.V. Tu sa stavebné práce začali v roku 1912. Pred samotnou výstavbou sa musela zosilniť konštrukcia cestnej časti Mosta Františka Jozefa. Na Kopčianskej ceste postavila firma Pittel a Brausewetter pre úsek trate Bratislava – Krajinská hranica vozovňu, ktorú využívala aj firma Matador.

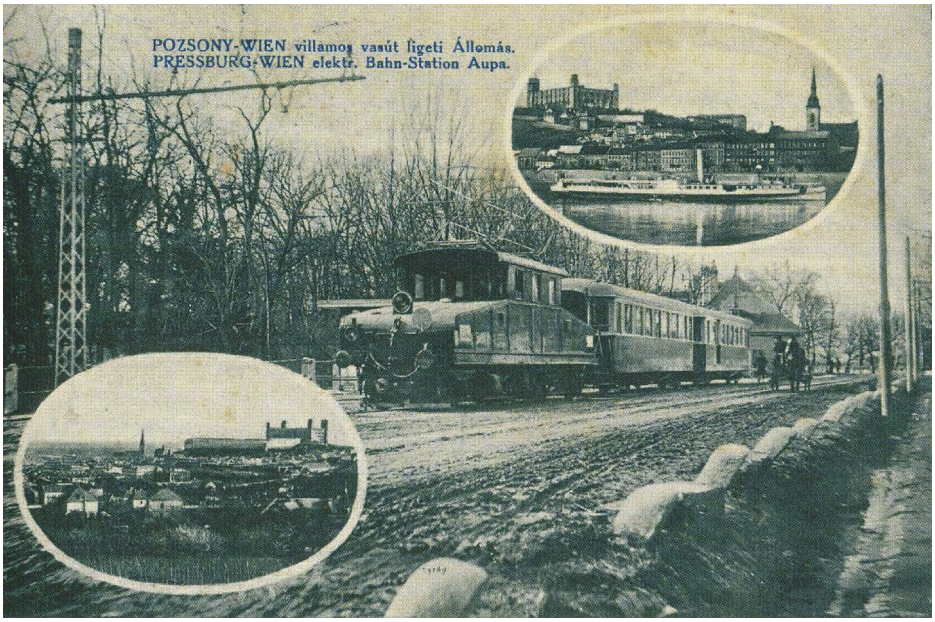

Obr. 57: *Električka na Viedenskej ceste okolo roku 1915.*

Vozne pre uhorský úsek trate vyrobili v továrni Ganz v Budapešti. Električkové lokomotívy Ganz Eg 5 a Eg 6 museli spĺňať podmienky pre premávku v centre mesta, ako aj na medzimestskej trati. Celá trať z Viedne do Bratislavy bola rozdelená na tri úseky: viedenský, medzimestský a bratislavský. Viedenský a bratislavský úsek mali charakter električkovej dopravy, medzimestský úsek bol koncipovaný ako železničný. Z tohto dôvodu bolo aj rozdielne napájanie úsekov: mestské úseky mali napájanie jednosmernou a medzimestský striedavou trakciou. Preto aj bolo nevyhnutné dvakrát meniť lokomotívy. Trať mala rozchod 1435 mm, čo je aj v súčasnosti štandardný rozchod tratí vlakov. Električky, ktoré sa v Bratislave začali používať už od roku 1895, však mali rozchod len 1000 mm, preto v úseku, kde Viedenská električka plnila funkciu mestskej dopravy, pridali tretiu koľajnicu na štandardný rozchod 1435 mm.

Diaľková doprava Viedeň (z východiskovej stanice Grossmarkthalle Landesbahn) – Bratislava (cieľová zastávka sa nachádzala na mieste dnešného parčíka s pomníkom bulharských partizánov na Vajanského nábreží v blízkosti budovy Slovenského národného múzea) sa podľa cestovných poriadkov začala 5. februára 1914. Premávka miestnych vlakov Bratislava – Petržalka – Kopčany sa začala až 15. novembra 1914. Viedenská električka prešla počas svojej trasy takmer 70 km a tento úsek prekonala za dve až 2,5 hodiny, podľa smeru jazdy a počtu zastavení. Diaľkové vlaky boli zostavené z troch až piatich vozňov II. a III. triedy. Za prvý rok prevádzky prepravila električka až tri milióny cestujúcich.

Na území Petržalky mala električka v smere do Viedne nasledovné zastávky: divadlo Aréna, petržalský park, veslársky klub a píla bratov Harschovcov, Freylerov hostinec, Viedenská cesta na začiatku Rusovskej cesty, Petržalka – zastávka, Petržalka – stanica a továrenská štvrť a ako posledná bola zastávka Kopčany. V roku 2014, pri príležitosti 100. výročia električky, obnovili pri Sade Janka Kráľa jednu zo zastávok.

Po rozpade monarchie a vzniku nástupnických štátov bola premávka na nejaký čas prerušená, v máji 1920 však obnovila premávku v plnom rozsahu. Po pripojení Petržalky k Nemeckej ríši 10. októbra 1938 končila trať v Petržalke a premávka električky nebola v plnom rozsahu obnovená ani po skončení vojny. Vďaka nadšencom z Krúžku priateľov mestskej hromadnej a regionálnej dopravy z Bratislavy sa podarilo v roku 2011 za pomoci Bratislavského okrášľovacieho spolku a Bratislavského samosprávneho kraja odkúpiť lokomotívu Eg 6 a doviezť ju späť do Bratislavy. V súčasnosti prebieha jej rekonštrukcia do stavu, aký mala v roku 1914.

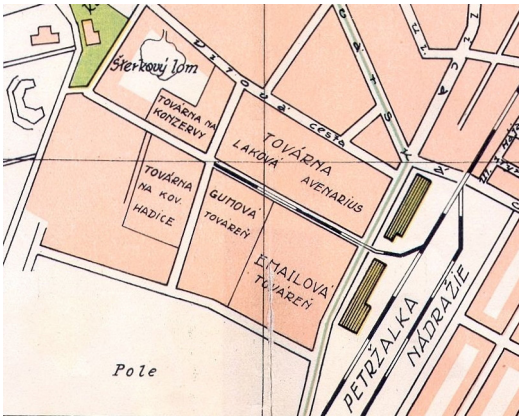

Obr. 58: *Výrez mapy z roku 1931 zobrazuje priemyselnú zónu Petržalky, ktorá vznikla na prelome 19. a 20. storočia.*

8. Rozmach obce od konca 19. storočia do zániku Rakúsko-Uhorska

Impulzom na ďalší, dovtedy nebývalý rozmach Petržalky bola už spomínaná výstavba stáleho mosta cez Dunaj, čo podnietilo zakladanie nových priemyselných podnikov. Tie si vyžadovali nové pracovné sily. Lacná pôda lákala chudobnejšie obyvateľstvo, aby si tu kupovali pozemky a stavali domy. Vznikali nové ulice a výrazne sa zvyšoval počet obyvateľov, ktorý sa za posledné 50-ročie existencie Uhorska viac ako zdesaťnásobil.

Významný impulz pre ďalší rozmach obce nastal po otvorení prvého stáleho – cestného a železničného – mosta cez Dunaj v roku 1891. Po moste od roku 1914 prechádzala aj známa električka na trase Viedeň – Bratislava. Tým sa otvorili dvere novým firmám, ktoré zakladali v obci nové závody.

Urbanizmus obce

V priestore dnešnej Petržalky vyrástli popri viacerých priemyselných podnikoch nové obytné štvrte. Jedna obytná štvrť, kde mali prevahu unifikované železničiarske domce, vyrástla východne od železničnej stanice. Druhá sa nachádzala pri parnej píle bratov Harschovcov, severozápadne od Sadu J. Kráľa na zasypanom ramene. (Čomaj, s. 41-42) Zvyšoval sa tiež počet domov: v roku 1890 stálo v obci 111 domov, v roku 1900 179 domov a v roku 1936 už 2 571. (Fekete, s. 17; Gustafik, s. 32)

Jadro obce tvorila Sedliacka štvrť, t. j. ulice Sedliacka a Školská, a roztrúsené usadlosti na území ulíc Pečnianska (Pečenská), Pekárska, Dlhá, Štefánikova, Hrebíčkova a Ružová. (Gustafik, s. 34) Na začiatku 20. storočia vznikla na území Petržalky štvrť s názvom Škovránčie pole (Lerchenfeld). Vyrástla tu štvrť úhľadných rodinných domov so záhradami. (Gustafik, s. 28)

Na konci Petržalky po ľavej strane Viedenskej cesty smerom na Berg sa nachádzala osada Kapitulský dvor (Kapitelhof). Žilo tu asi desať rodín s potomkami nemeckých starousadlíkov. Nachádzal sa tu aj hostinec pána Heinischa. V tejto časti vznikla v 13. storočí prvá osada na území Petržalky Flözendorf. Nachádzajú sa tu ešte valy z obdobia Napoleonovho obliehania z roku 1809. (Gustafik, s. 126)

Neďaleko sa nachádzala osada Durvayova tehelňa. Po zatvorení tehelne v 40. rokoch 20. storočia sa obyvatelia kolónie zamestnávali ako továrenskí robotníci v blízkych priemyselných závodoch. (Gustafik, s. 128) V obci sa nachádzali kasárne na Kopčianskej ceste, ktoré na začiatku 1. svetovej vojny slúžili ako tábor pre vojnových zajatcov. (Rudolf, s. 43-44)

Územie od Starého mosta pozdĺž železničnej trate po dnešnú rakúsko-maďarskú hranicu tvorili ešte za 1. svetovej vojny polia a pasienky. Na území od Starého mosta a smerom k Lidu sa nachádzalo Elýzium, kde si stavali domčeky najchudobnejší obyvatelia Petržalky. Osada sa výraznejšie rozvíjala po 1. svetovej vojne. (Fekete, s. 19; Gustafik, s. 38-39)

Časti Starý háj (Aulissel) a Ovsište (nem. Habern, maď. Zabos) tvorili osobitné osady a nachádzali sa ďalej od centrálnej časti obce. V Ovsišti sa nachádzalo niekoľko domov okolo hostinca, ktorý bol obľúbeným miestom výletníkov. Výraznejšie sa rozvíjali po 1. sv. vojne, keď rozparcelovali majetky grófa Pálffyho (Fekete, s. 14; Gustafik, s. 34) a čiastočne si udržiavali dedinský charakter. Ovsište patrilo až do 50. rokov administratívne do Prievozu. Rozkladalo sa na území dnešného Ovsišťa a Ekonomickej univerzity. (Čomaj, s. 15; Gustafik, s. 38) Kolónia Aulissel na okraji Starého hája patrila k najchudobnejším častiam Petržalky. Nachádzali sa tu aj drevené domy, ktoré vo svojej publikácii zachytil Štefan Fekete. (aj Obuchová 2009, s. 265-266)

Excentricky od obce, blízko vtedajšej hranice s Maďarskom a Rakúskom, sa rozprestieral majer Janíkov dvor (Antonienhof), kde žilo asi 40 rodín. (Gustafik, s. 128)

Obytné domy

Na prelome 19. a 20. storočia tvorili zástavbu Petržalky trojpriestorové domy s murovanými štítmi pokryté sedlovou strechou s tvrdou krytinou. (Súpis pamiatok 1, s. 207-208) Pôvodne boli domy pokryté trstinou. Trstina bola pre Petržalčanov lacným a dostupným materiálom, keďže rástla na okrajoch dunajských močarísk. Takéto domy stáli v Petržalke ešte na začiatku 20. storočia. Podľa J. Gustafika bol pravdepodobne posledným takýmto typom dom nemeckého sedliaka Achsa na Škovránčej ulici, asanovaný po roku 1950. (Gustafik, s. 28)

Š. Fekete uvádza, že pôvodným typom domu v Petržalke je roľnícky typ domu v tvare písmena L s dvoma variantmi (podľa zastrešenia do dvora

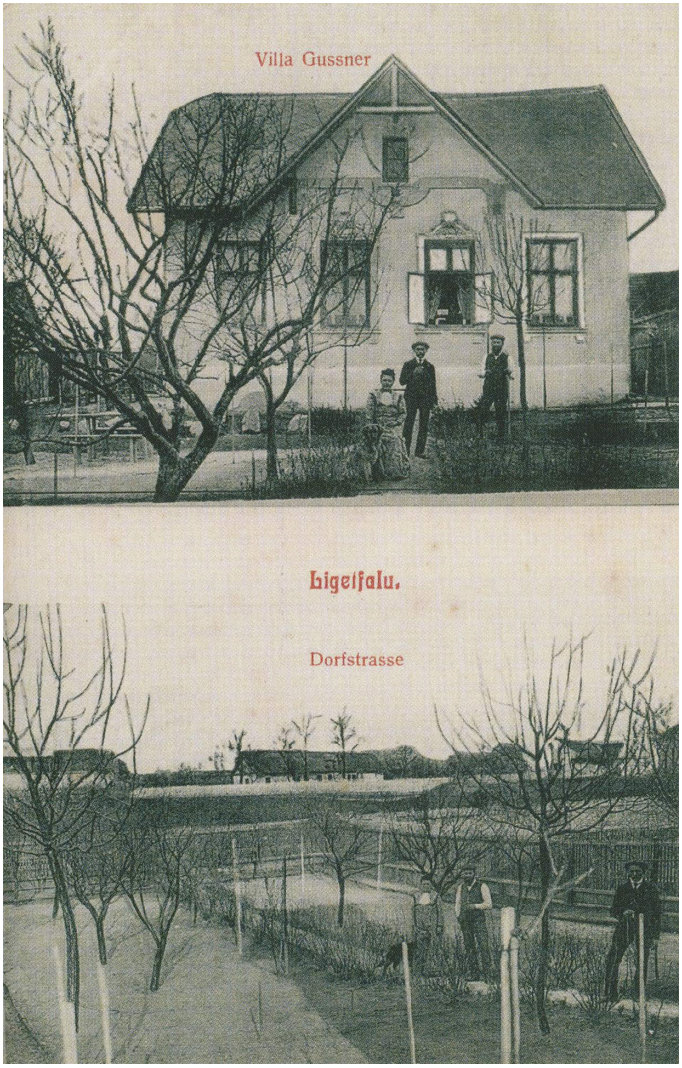

Obr. 59: *Dom so záhradou na začiatku 20. storočia.*

orientovanej časti domu), ktorý sem priniesli Nemci a Chorváti z Burgenlandu. Strecha domov bola sedlová a pokrytá šindľom alebo škridlami s murovanými štítmi. Na štíte alebo priečelí domu sa často nachádzali niky so sochami alebo obrazmi svätých. Z vnútornej strany, od dvora, strecha prečnievala až jeden meter nad dom, čím plnila funkciu chodby – gánku. (Fekete, s. 44-46)

Ďalší typ vznikol z predchádzajúceho roľníckeho domu s pôdorysom v tvare L, pred ktorý bol pristavený ďalší obytný dom. Tento typ vznikol rozšírením pôvodného domu, keď sa zvýšil počet členov rodiny. Osobitným bol tzv. staničný typ. V tomto štýle stavala domy po roku 1900 železničná správa. Prízemné i poschodové domy tvorila drevená kostra vyplnená pálenými tehlami. (Fekete, s. 46-47)

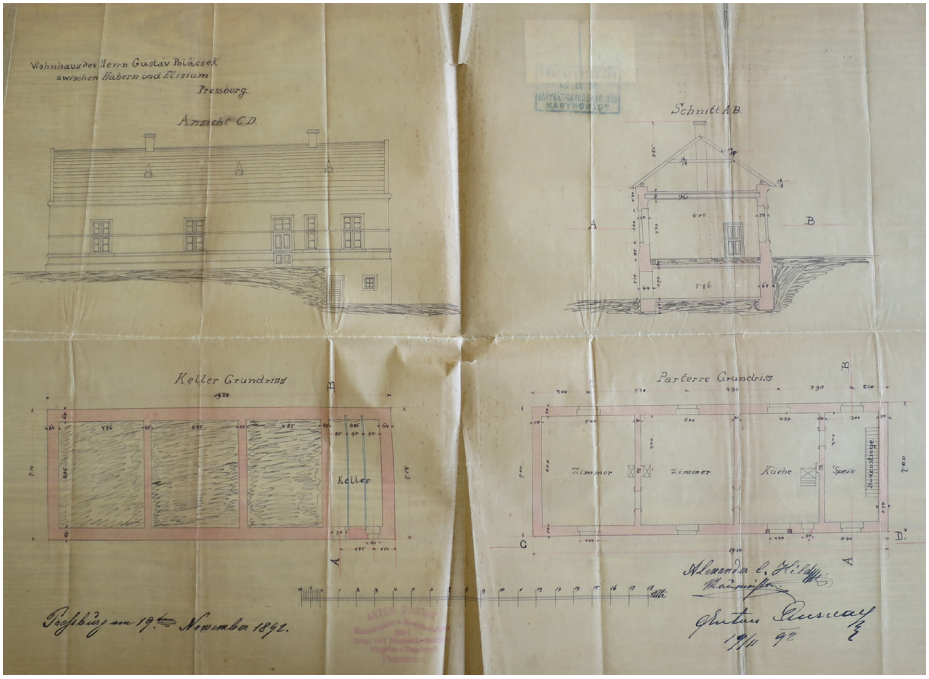

Obr. 60: *Pôdorys petržalského domu z konca 19. storočia.*

Tab. 1: *Počet domov a obyvateľov (Čomaj, s. 107; Fekete, s. 16)*

rok	počet domov	počet rodín/obyvateľov
1786	90	118 rodín
1866	103	594 obyvateľov
1869		718 obyvateľov
1880		819 obyvateľov
1890	111	904 obyvateľov
1900	179	1805 obyvateľov
1910	270	2940 obyvateľov
1921	340	4409 obyvateľov*

*** Spolu s Ovsišťom**

Tab. 2: *Počet ulíc* (Čomaj, s. 52; Fekete, s. 15)

rok	počet ulíc
1773	7
1820	9
1919	22
1929	112

Počet obyvateľov, etnické a sociálne zloženie

Hoci kvalitatívne hodnotné dáta pochádzajú až z druhej polovice 19. storočia, už pre obdobie konca 18. storočia máme zaznamenané niektoré údaje, ktorými je možné populáciu Petržalky aspoň približne charakterizovať. V roku 1786 publikoval svoj súkromný topografický lexikón Ján Matej Korabinský, ktorý sa neobmedzoval len na topografiu, ale charakterizoval jednotlivé sídla aj z pohľadu hospodárskeho zamerania obyvateľstva. V prípade Petržalky (Engerau) uviedol, že išlo o nemeckú dedinu pri Bratislave, kde žilo 118 rodín v 90 domoch. Ľudia sa živili najmä úrodou zo svojich záhrad a plody, ktoré vypestovali, predávali na bratislavských trhoch. (Korabinský, s. 144)

Ľudovít Nagy, ktorého topografický lexikón vyšiel v roku 1828, vyčíslil počet obyvateľov Petržalky (Engeravia, Engerau) na 471. Žili v 65 domoch a väčšina z nich (335) sa hlásila k rímskokatolíckemu vyznaniu. Zvyšní obyvatelia boli evanjelického vyznania. Žiaľ, Ľ. Nagy nediferencoval skupinu evanjelických veriacich a sčítal spolu luteránov aj kalvínov. (Nagy, s. 261) Štatistické údaje z neskoršieho obdobia však potvrdzujú, že to boli evanjelici augsburského vyznania (luteráni).

Obyvateľstvo postupne v priebehu 19. storočia rástlo. Značný vplyv na sídelný a populačný rozvoj Petržalky mala predovšetkým „strategická poloha“ v blízkosti Bratislavy. Hoci sa Bratislava často označuje za predmostie Viedne, mesto najmä v druhej polovici 19. storočia zaznamenalo hospodársko-spoločenský vzostup. Ten sa priamo pozitívne odrážal aj v urbanizačnom raste Petržalky, keď v roku 1866 sídlo vykazovalo 103 domov a 594 obyvateľov. (Čomaj, s. 107)

Údaje o počte obyvateľov v čase konania moderných cenzov zobrazuje nasledujúca tabuľka (Tab. 3). Z nej je zrejmá analógia medzi rastom počtu obyvateľov Bratislavy a Petržalky. Po rozmachu priemyslu od konca 19. a začiatku 20. storočia sa na území Petržalky usádzali aj obyvatelia z Bratisla-

vy a okolia – Prievozu, Ružinova či Trnávky a obec pozvoľna populačne rástla. Migračná atraktivita Bratislavy a mimoriadne dynamický nárast počtu obyvateľstva Petržalky však nastal až v medzivojnovom období, čo súviselo s novým statusom Bratislavy ako hlavného mesta Slovenska. (Kačírek – Tišliar, s. 29-31)

Tab. 3: *Počet obyvateľov Petržalky a Bratislavy (spolu so súčasnými mestskými časťami) v rokoch 1869 – 1921 (Tišliar, s. 54)*

	1869	**1880**	**1890**	**1900**	**1910**	**1919**	**1921**
Petržalka	718	819	904	1 805	2 947	3 576	4 282
Bratislava	63 501	66 122	72 027	88 981	104 896	107 930	122 201

Sociálne zloženie obyvateľov

Pôvodné obyvateľstvo Petržalky tvorili rybári, remeselníci (ako kolári, kováči, murári, stolári či zámočníci) a robotníci, ktorí si privyrábali pestovaním ovocia a zeleniny a predávali ho na trhu v Bratislave. Jadro gazdov obývalo ulice Školská a Roľnícka. Prevažne to boli maloroľníci a len 3 – 4 rodiny mali väčšie pozemky ako 15 jutár. K najstarším roľníckym rodinám patrili rodiny s priezviskami Moritz, Grandl, Rudolf, Türk, Falb, Raffel, Müller, Hautzinger, Meidlinger, Leitner, Giesser, Profendiener a Mayer. (Rudolf, s. 17). Pestovalo sa obilie, kukurica, menej repka, zemiaky, koreňová zelenina, z ovocia najviac marhule, pestované aj v osobitných záhradách a sadoch. O tie bol aj v okolí najväčší záujem – či už vo forme plodov, alebo lekvárov.

Od konca 19. storočia sa príchodom robotníkov dedina s pôvodne roľníckym obyvateľstvom menila na robotnícku kolóniu a získavala mestský ráz. Aj naďalej si tu však obyvatelia udržiavali malé záhradky, lebo sezónny príjem z ovocia a zeleniny znamenal pre domácnosti značné prilepšenie k nízkym zárobkom. Ako uvádza Š. Fekete (s. 17), v roku 1900 sa už väčšina obyvateľstva zamestnávala v priemysle: 407 obyvateľov (z nich priamo v Petržalke 245) a v poľnohospodárstve pracovalo 285. „Úplnej väčšine Petržalčanov stačilo mať kus záhrady a v miestnych fabrikách robotu: v Matadore, Strojsmalte, na píle, v preglejke, v tehelni či betonárni, v štrkopieskových jamách, v prístave alebo na palubách remor-

Obr. 61: *Škola a kostol na začiatku 20. storočia – výrez z pohľadnice.*

kérov, vlečných člnov a propeleri," opisuje J. Čomaj (s. 18 – 19) v monografii o Petržalke túžby obyvateľov Petržalky v prvej polovici 20. storočia. Iste to platilo aj o generácii žijúcej na konci 19. storočia.

K možnosti získať lepšie sociálne a spoločenské postavenie prispievalo aj dosiahnuté vzdelanie. Prvá zmienka o škole v Petržalke je až z roku 1848. Spočiatku ju navštevovalo 38 detí. Táto jednotriedna škola slúžila petržalským žiakom až do výstavby novej školy na dnešnej Zadunajskej ulici v roku 1928. (Čomaj, s. 41) Počiatky vzdelávania v Petržalke sú však určite staršie, keďže už Tereziánsky lexikón sídel z roku 1773 (Lexicon universorum..., s. 168) uvádza v Engerau jedného učiteľa.

Náboženské zloženie

Väčšina obyvateľstva Petržalky, približne 80 %, sa hlásila k rímskokatolíckemu vierovyznaniu. Cirkevne patrila Petržalka aj naďalej do bratislavskej Farnosti sv. Martina. Na bohoslužby veriaci využívali barokový kostolík na Viedenskej ceste, ktorý sa prvýkrát spomína v roku 1672. V roku 1869 postavili v Starom háji tzv. „povodňovú kaplnku".

Pôvodný petržalský cintorín sa nachádzal na dnešnom Nobelovom námestí. Z pôvodného cintorína sa dodnes zachovala len časť gaštanovej aleje. Cintorín zrušili v roku 1965. Niektoré rodiny preniesli hroby na nový cintorín. Pri Durvayovej tehelni na Kopčianskej ulici sa nachádzal vojenský cintorín založený v roku 1916. Pochovávali tu vojakov, ktorí zomreli na následky vojnových zranení. Vedľa cintorína stála aj hrobka generála z 1. svetovej vojny Cvrčeka de Mileca. Jeho ostatky exhumovali po 1. svetovej vojne a hrobku zbúrali v roku 1936, keď stavali vojenské opevnenie na hranici s Rakúskom.

Obr. 62: *Pôvodné drevené kríže na vojenskom cintoríne.*

Vzhľad Petržalky dopĺňala aj drobná cirkevná architektúra. Na križovatke Rusovskej a Kopčianskej ulice stála „od nepamäti" božia muka – drevený kríž s ukrižovaným Ježišom. Podobný kríž stál aj ďalej na Štefánikovej ulici oproti bývalému hostincu Mrena. (Gustafik, s. 115) Podobné kríže sa nachádzali na viacerých miestach Petržalky. (Gustafik, s. 116)

Druhou najpočetnejšou náboženskou komunitou v Petržalke boli príslušníci evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Tvorili približne štvrtinu obyvateľov Petržalky.

Židia prichádzali do Petržalky až na konci 19. storočia, a to z neďalekých Kopčian (Kittsee), kde pôsobila významná náboženská obec. Na začiatku 20. storočia tu žilo len 20 židov. (Encyklopédia židovských náboženských obcí. Zv. 2. L-R. Bratislava : SNM – MŽK, 2010, s. 131-132)

Tab. 4: *Podiel najpočetnejších náboženstiev obyvateľstva Petržalky a pôvodnej Bratislavy v porovnaní so súčasnou „Veľkou" Bratislavou podľa údajov sčítaní ľudu 1869 - 1910 v % (Tišliar, s. 62)*

Mestská časť	**1869**			**1880**			**1890**			**1900**			**1910**		
	RK	**LU**	**IZR**	**RK**	**LU**	**IZR**	**RK**	**LU**	**IZR**	**RK**	**LU**	**IZR**	**RK**	**LU**	**IZR**
Petržalka	73,3	26,7	0	76,4	23,6	0	75,6	24	0,4	79,2	19,6	1,1	83,4	15,3	0,8
Bratislava -Staré Mesto	74,6	15,1	9,8	73,5	14,5	10,3	74,5	14	10,3	74,6	12,6	10,8	75,7	11,5	10,5
Súčasná Bratislava	78,3	13,6	7,7	77,6	13,2	7,9	78,5	12,7	7,8	77,6	11,7	8,3	76,6	10,9	8,1

RK – rímskokatolíci; LU – luteráni; IZR – izraeliti

Etnické zloženie

Tab. 5: *Podiel osôb s maďarským, nemeckým a slovenským jazykom v rokoch 1880 – 1910 v Petržalke a Bratislave (spolu so súčasnými mestskými časťami)*

	1880			1890			1900			1910		
	M	N	S	M	N	S	M	N	S	M	N	S
Petržalka	2,9	84,6	6,7	4,0	87,8	6,1	11,9	82,0	4,5	16,8	67,8	10,8
Bratislava	15,1	54,1	21,3	18,9	51,2	23,5	27,5	44,2	22,9	35,9	38,0	21,6

M – Maďari, N – Nemci, S – Slováci

Ako sme už spomínali, od novoveku boli obyvateľmi obce Nemci a Chorváti. Na začiatku 19. storočia sa tu usádzali aj Rómovia. K roku 1803 máme zachovaný názov obce ako Engerau alebo Cigánska dedina – Ziegeiner-Dörfl. (Horváth 1990, s. 221-222) Najpočetnejším etnikom boli Nemci. V roku 1864 sa tu hovorilo len po nemecky a na prevahu tohto jazyka poukázal už Tereziánsky lexikón sídel z roku 1773. (Lexicon universorum..., s. 168) Postupne narastal aj podiel nenemeckého obyvateľstva. V roku 1880 bolo inej ako nemeckej národnosti len 12 % obyvateľov, v roku 1910 už tre-

tina.(Gustafik, s. 32) Zvyšoval sa hlavne podiel maďarského obyvateľstva. Tento trend sa zmenil až po roku 1919, kedy sa Petržalka stala súčasťou Československa a sťahovali sa sem Slováci a Česi.

Moderné sčítania, ktoré od roku 1880 zisťovali aj etnicitu obyvateľstva, keď sa hlavným znakom stal materinský jazyk, poukazujú na pomerne stabilné zastúpenie jednotlivých etnických skupín. Nemecky hovoriace obyvateľstva dominovalo, hoci sa ich podiel najmä na prelome 19. a 20. storočia znižoval. Nešlo o lokálny trend, ale znižovanie podielu nemecky hovoriaceho obyvateľstva máme možnosť sledovať v tomto období na celoslovenskej úrovni. (Šprocha – Tišliar, s. 155 a n.) Znižovanie, ako poukazuje tabuľka (Tab. 5), sa dialo predovšetkým v prospech zvyšovania podielu maďarsky hovoriaceho obyvateľstva. Silnejšie pozície však už v roku 1910 získavali Slováci. Je to najmä výsledok migračných pohybov, ktoré sa napokon výraznejšie prejavili po skončení 1. svetovej vojny a po vzniku Československej republiky. V medzivojnovom období sa napokon nemecký ráz Petržalky menil prisťahovaním sa osôb najmä s československou národnosťou. (Kačírek – Tišliar, s. 29-31)

Erb Petržalky

Najstaršie zobrazenie erbu Petržalky sa nachádza na odtlačku pečate z roku 1773. Erb tvorí strom s koreňmi a plodmi. Na pečati sú tiež iniciály E A, t. j. Enger Au. Ako uvádza J. Novák, východiskovým stromom bola palma. V našom prostredí netypická palma bola neskôr nahradená „štandardnejším" zobrazením stromu. Ďalšie zobrazenie erbu pochádza z roku 1832, keď do stola vtedajšieho richtára Leopolda Turka vyrezali erb, ktorý tvorí pažiť, zdola odseknutá cimburovou čiarou. Zo stredu pažite vyrastá obrovský košatý strom bez ovocia. Na jeho pravej strane vyrastá jeden malý strom a ľavej strane štyri malé košaté stromy. Žiaľ, táto cenná historická pa-

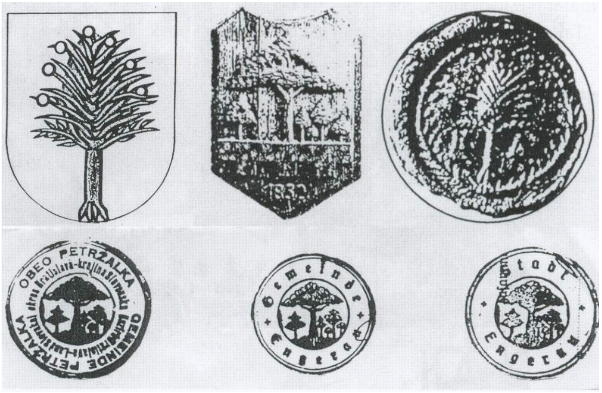

Obr. 63: *Erby Petržalky v rokoch 1773 až 1918.*

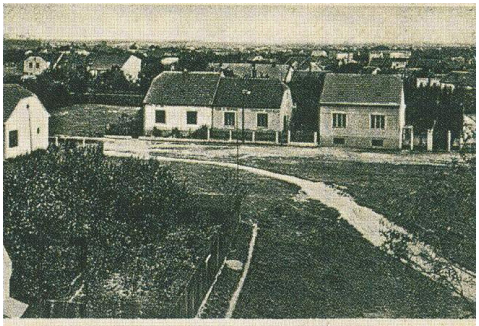

Obr. 64 a 65: *Vďaka rozvoju priemyslu sa začal meniť charakter dediny. Z osady so sedliackymi usadlosťami a remeselníckymi domami sa stala veľká dedina, pre ktorú boli príznačné priemyselné areály. Od začiatku 20. storočia získavala Petržalka postupne mestský charakter.*

Obr. 66: *Centrum obce na začiatku 20. storočia. Ako môžeme vidieť, po ulici sa ešte bežne pohybovali aj hospodárske zvieratá.*

miatka bola neskôr zlikvidovaná „ako morálne a fyzicky opotrebovaný neupotrebiteľný majetok“. (http://www.petrzalka.sk/wp-content/uploads/2010/07/25_Zoznam_pamatihodnosti.pdf) Ako uvádza prof.

Obr. 67: *Jednou z najchudobnejších častí Petržalky bolo Elýzium. Nachádzalo sa neďaleko Lida.*

J. Novák, obec musela mať pečatidlo už pred 18. storočím a neznáme sú aj pečatidlá z 19. a 20. storočia. (Novák, s. 39-40; spomína aj Gustafik, s. 16 a Čomaj, s. 102)

Tab. 6: *Starostovia Petržalky do roku 1918* (Gustafik, s. 45; www.petrzalka.sk/samosprava/historia/)

roky	starosta
30. roky 19. storočia	Leopold Turk
? – 1888	Martin Rudolf, roľník
1888 – 1894	Juraj Gieser, roľník
1894 – 1900	Vavrinec Fischer, roľník
1900 - 1918	Karol Hollosy, roľník

Tab. 7: *Petržalskí notári do roku 1918* (Gustafik, s. 46)

roky	notár
1832 – 1860	Karol Zwinger st.
1860 – 1890	Karol Zwinger, ml.
1890 – 1918	Július Féhr

Spoločenský život

V Petržalke sa pravidelne konali cirkevné podujatia v rámci cirkevných sviatkov. Počas Fašiangov sa organizovali maškarné bály a karnevaly v miestnych hostincoch. V „nóbl podnikoch“, ako bolo napríklad Au Café, sa stretávala bratislavská smotánka. (Gustafik, s. 175) Centrom cirkevných osláv

bol katolícky kostol na Viedenskej ceste. J. Gustafik uvádza, že od konca 19. storočia sa v obci rozvíjalo aj divadelné ochotníctvo pri príležitosti cirkevných sviatkov medzi nemeckými obyvateľmi Petržalky. (Gustafik, s. 149)

S obživou obyvateľov Petržalky, poľnohospodárstvom, súvisí aj slávnosť svätenia obilia, ktorá sa konala 25. apríla, teda na deň sv. Marka. Po rannej omši sa procesia odobrala do chotára, kde kňaz posvätil mladé obilie a pomodlil sa s prítomnými za dobrú úrodu. (Gustafik, s. 184)

Ďalšia slávnosť súvisela s prvomájovou oslavou a stavaním májov. (Gustafik, s. 184) V máji a júni sa organizovali obľúbené plesy – majálesy a juniálesy, ktoré sa takisto konali takmer vo všetkých hostincoch a reštauráciách. (Gustafik, s. 185) Na svätodušné sviatky sa konali hody, ktoré nemeckí starousadlíci nazývali „Kjirtoch" či „Kiertog". Tradícia hodov zanikla v druhej polovici 30. rokov 20. storočia. (Gustafik, s. 185-186)

Vysoká koncentrácia robotníctva sa prejavila aj v organizovaní prvomájových osláv. V Bratislave ich väčšinou zakázali, preto sa robotníci z mesta i okolia stretávali v Petržalke. (Čomaj, s. 115-116)

Spolky

Prvým spolkom, ktorý vznikol na území Petržalky, bol **hasičský spolok**. Požiare pravidelne znepríjemňovali život obyvateľom obce. Veľké škody priniesol požiar z roku 1873, ktorý sa stal impulzom na založenie spolku. Zakladajúce zhromaždenie dobrovoľného požiarneho spolku sa konalo 14. septembra 1874. (Čomaj, s. 110) Ani založenie spolku „neodstrašilo" požiar – počas požiaru v roku 1912 zhorela do tla aj továreň Gumon Avenarius. (Čomaj, s. 110)

Pred 1. svetovou vojnou ešte vznikol **hudobný spolok**, ktorý založil v roku 1907 N. Königsmark. Bol málopočetný a počas vojny nevyvíjal takmer žiadnu činnosť. Ďalší rozmach zažil v 30. rokoch. (Gustafik, s. 150; Rudolf, s. 25)

Miestne reštaurácie a hostince

Územie dnešného Sadu Janka Kráľa využívali predovšetkým obyvatelia Bratislavy. Obyvatelia Petržalky dávali prednosť skôr miestnym, lokálnym hostincom. Vyhľadávaným miestom oddychu Petržalčanov i návštevníkov bol hostinec v starohájskej horárni. Nachádzal sa v príjemnom prostredí lesíka. Hostinec bol známy chutnou a lacnou kuchyňou. (Čomaj, s. 107)

Ako spomínal Ovídius Faust, obľúbená bola, „myslivňa U jágra v Starom háji, ta hrnulo sa mnoho Prešpurčanov menovite v mesiaci auguste každého roku, na pamiatku posviacky kríža napoleonských vojen“. (cit. z Luther, s. 167-168)

Obr. 68: *Hostinec a horáreň v Starom háji.*

Petržalčania, ale aj návštevníci obce tiež radi vyhľadávali v letnom období požičovňu lodiek „U Hahna“. Nachádzala sa na Rusovskom ramene, v mieste dnešnej Bosákovej ulice. (Čomaj, s. 116)

Od Engerau a Ligetfalu k Petržalke

Keď Rakúsko-Uhorsko vyhlásilo 28. júla 1914 vojnu Srbsku, nikto netušil, že to bude viesť k dovtedy najstrašnejšej vojne v dejinách, po jej skončení označovanej ako „veľká“ a neskôr 1. svetová vojna. Táto udalosť bola zároveň začiatkom epilógu, na ktorého konci bol zánik takmer 400-ročnej habsburskej monarchie, od roku 1867 nesúcej názov Rakúsko-Uhorsko, ale aj „tisícročného“ Uhorska.

Obyvateľov Petržalky vojenské operácie priamo nezasiahli, hrôzy vojny a ich obete pripomínal obyvateľom obce narastajúci zoznam obetí pochádzajúcich z Petržalky a pribúdajúce hroby na vojenskom cintoríne na konci

Kopčianskej cesty, kde pochovávali vojakov, ktorí zahynuli na následky bojových zranení. Mená mužov z Petržalky, ktorí museli narukovať na front a zahynuli, pripomína pamätník miestnym obetiam 1. svetovej vojny. Po vojne ho dal postaviť hasičský spolok, keďže veľa vojakov pred narukovaním pôsobilo ako jeho dobrovoľní členovia. Pamätník sa pôvodne nachádzal na cintoríne na dnešnom Nobelovom námestí, v roku 1965 ho preniesli na dnešný petržalský cintorín.

Po rozpade monarchie a vzniku nástupníckych štátov sa zdalo, že sa Petržalka stane súčasťou Maďarska. Územia na pravom brehu Dunaja si nárokovalo i Československo a prihraničné oblasti medzi Rakúskom a Maďarskom aj Rakúsko. Petržalka napokon pripadla Československu a susedné Kopčany (maď. Köpcsény, chorv. Gijeca), obývané Nemcami, Chorvátmi a Maďarmi, sa stali rakúskou obcou Kittsee. Petržalku obsadilo československé vojsko po súhlase dohodových štátov 14. augusta 1919 (úprava hranice bola potvrdená telegrafom z Paríža 11. augusta 1919). Tejto problematike sa bližšie venujeme v publikácii *Petržalka v rokoch 1919 – 1946* (2014).

Od konca 18. storočia už niesla formujúca sa obec nemecký názov **Engerau**. Takto ho zachytávajú aj dobové encyklopedické diela *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum* (1773), *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn* (1786) od Jána M. Korabinského a *Repertorium locorum...* (1808) od Jána Lipského. Od druhej polovice 19. storočia sa už presadzuje maďarský názov – v roku 1863 v tvare **Ligetfalva**, potom **Ligetfalu** (1873 – 1907), ktorý je zaznamenaný v slovníkoch uhorského štatistického úradu. Od roku 1913 mala obec oficiálny názov **Pozsonyligetfalu**. (Majtán, s. 12 a 41)

Okolo etymológie slovenského názvu Petržalky sa dodnes vedú spory. Doterajšie interpretácie sú len na úrovni teórií a pravdepodobne to tak ostane, ak sa neobjaví nový historický dokument, ktorý by to zmenil. Ako upozornil Š. Švagrovský (Švagrovský, s. 401), slovenské pomenovanie „Petržalka“ sa prvýkrát objavuje v slovenských novinách 15. augusta 1919 po jej obsadení československým vojskom. V *Slovenskom denníku* (vychádzal v Bratislave) z 15. augusta 1919 v článku „Bratislavské predmostie sme obsadili!“ sa stretávame s tvarom „Petržalka“, kým v *Národných novinách* (vychádzali v Turčianskom Sv. Martine) s tvarom „Petrželka“. Žiaľ, nie je nám známa motivácia, ako vzniklo toto pomenovanie: či je to dobový novotvar, alebo pomenovanie vychádza z už vžitého pomenovania z obdobia spred

pripojenia Petržalky k Československu. Môžeme však predpokladať, že tento názov už bol v miestnom slovenskom prostredí známy a v roku 1920 sa stal aj oficiálnym názvom obce.

Uvádzajú sa dve interpretácie názvu. Podľa jednej teórie názov Petržalky vznikol až v 20. storočí a odvodzuje sa od nárečovej podoby názvu petržlenu – ako petržal/petržel. Súvisí s tým, že obyvatelia obce sa venovali aj poľnohospodárstvu a na trhu v Bratislave predávali okrem iného aj petržlen. Iní odborníci, ako napríklad aj Š. Švagrovský, sa zasa prikláňajú k teórii, že názov pochádza od skomolenia mena správcu pálffyovského majetku Petra Zalku. (Švagrovský, s. 402-403)

Bratislavské predmostie sme obsadili!

(Zo zvláštneho vydania „Slovenského Denníka".) Bratislava, dňa 14. augusta. *„Na rozkaz vlády obsadili sme dnes nad ránom bratislavské predmostie. ...a tretia hlavná čiasť našeho vojska prešla mostom do Petržalky (Ligetfalu, Au)...*"

Slovenský denník, roč. 2, 15. 8. 1919, č. 176, s. 1.

Obsadili sme bratislavské predmostie

Bratislava, 14. augusta. (Tel. zvesť.) „*Na rozkaz vlády česko-slovenské vojsko obsadilo dnes nad ránom bratislavské predmostie. ... Po pravej strane bratislavského železničného mostu, vo vzdialenosti asi 3 kmov, preplavilo sa vojsko na pontonoch. A druhá hlavná čiastka nášho vojska prešla cez most do Petrželky (Ligetfalu)...*"

Národnie noviny, roč. 50, 15. augusta 1919, č. 187, s. 1.

Na druhom brehu Dunaja

„*Túžba naša sa konečne uskutočnila. ... Petržalka so svojim krásnym parkom stala sa neodlučiteľnou súčiastkou našej republiky, aby vstúpila do svojho práva a svojimi krásami i bohatstvami slúžila bratislavskému obecenstvu za miesto odpočinku a za zdroj hospodárskeho blahobytu. Nebudeme viac odrezaní širokým Dunajom od druhého brehu, kde sú významné továrne našich občanov a nebudú nám môcť už nepriatelia naši v tom prekážať, aby sme konečne pristúpili k takému riešeniu paroplavby po Dunaji, aká je našim záujmom výhodná a prepotrebná...*"

Slovenský denník, roč. 2, 15. 8. 1919, č. 176, s. 1.

9. Športová a oddychová zóna Bratislavy

Od druhej polovice 19. storočia a výraznejšie po otvorení stáleho mosta cez Dunaj sa územie Petržalky stáva obľúbeným športovým miestom obyvateľov Bratislavy. História organizovaného športu na území Slovenska je spojená práve s územím dnešnej Petržalky. Počiatky siahajú do roku 1862, kedy tu začal pôsobiť Bratislavský veslársky klub. Postupne pribúdali futbalové štadióny, tenisové kurty i dostihová dráha.

Od konca 19. storočia sa Petržalka stávala čím ďalej tým viac súčasťou obyvateľov Bratislavy, ktorí tu trávili svoj voľný čas. V okolí verejného parku postupne vyrástli ďalšie rekreačné a športové zariadenia s množstvom ihrísk, dvorcov, lodeníc, pláží či bazénov.

Veslársky klub

Prvým športom, ktorý sa usídlil na území Petržalky, bolo veslárstvo. Bratislavský veslársky klub bol založený v roku 1862. Zakladajúce valné zhromaždenie sa konalo 5. februára. Organizoval veslárske preteky, ale aj ľahkoatletické súťaže na ihrisku, ktorý sa nachádzal blízko dnešného nákup-

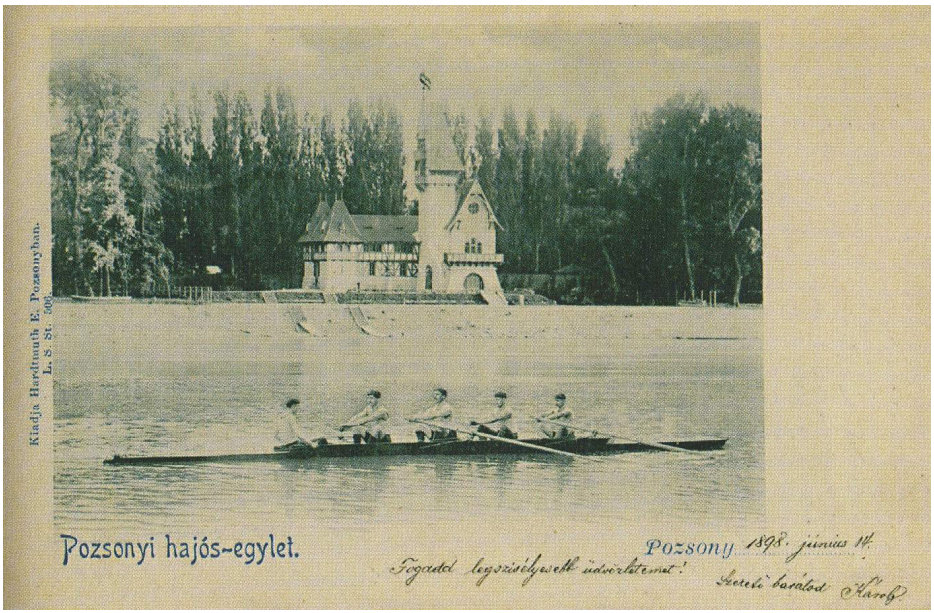

Obr. 69: *Budova veslárskeho klubu.*

ného centra Aupark. Najväčší úspech zožal klub v roku 1884 na celoštátnych pretekoch v Budapešti, keď jeho družstvo zvíťazilo s veľkým náskokom.

Klub si v roku 1896 otvoril reprezentatívnu budovu v štýle romantického loveckého neogotického zámočku na brehu Dunaja podľa projektu lineckého architekta Raymunda Jablingera. V budove sa nachádzali šatne, lodenice a spoločenské priestory. Počas 1. svetovej vojny bola činnosť spolku obmedzená, keďže mnohí z členov museli narukovať. V medzivojnovom období využíval budovu Maďarský veslársky klub. Na začiatku 30. rokov k nej pribudli aj budovy nemeckého a slovenského veslárskeho klubu. Sídlo spolku zbúrali z dôvodu výstavby Mosta SNP. (Čomaj, s. 104-106; Gustafik, s. 164; Kacsinecz 2014)

Obr. 70: *Pamätný reliéf členom veslárskeho klubu, ktorí zahynuli v 1. svetovej vojne z roku 1915 od Alojza Rigeleho. Reliéf z kararského mramoru sa nachádzal na bočnej fasáde budovy.*

Dostihová dráha

Už na prelome 19. a 20. storočia sa Petržalka stáva strediskom dostihového športu. Mala výhodnú polohu medzi Viedňou a Budapešťou a bola hojne navštevovaná. Získala tiež významné miesto v celoeurópskom meradle. Práve jazdecký a klusácky šport patrí v Bratislave k najstarším – prvý dostihový klub vznikol už v roku 1839, ale preteky sa už konali aj predtým. Najprv na Kuchajde, potom ich premiestnili do Petržalky. Začiatkom 20. storočia sa klusácky šport stal aj populárnejším ako klasické dostihy. V roku 1902 bola založená Bratislavská klusácka spoločnosť, ktorej členovia sa rozhodli vybudovať na pálffyovskom pozemku v Petržalke kvalitnú dostihovú dráhu. Nachádzala sa v okolí dnešného Mánesovho námestia. Okrem dostihovej dráhy tu bola drevená tribúna a dvojpodlažná pozorovateľňa pravdepodobne pre rozhodcov. Prvé jazdecké preteky sa konali 6. septembra 1903. Dostihová dráha sa používala do roku 1933, potom ju rozparcelovali na záhrady. Hlavným dôvodom bolo, že jej priestor bol postupne nedostatočný, preto ju presťahovali na nové miesto. (Čomaj, s. 103-104; Gustafik, s. 165-166)

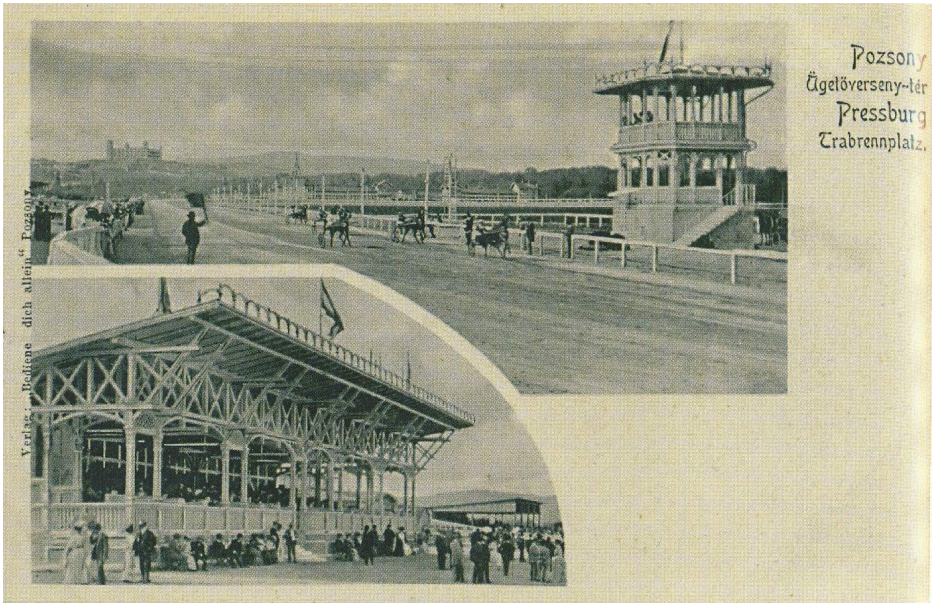

Obr. 71: *Pôvodná dostihová dráha na dnešnom Mánesovom námestí.*

Futbal

Na prelome 19. a 20. storočia získaval aj v Uhorsku čoraz viac fanúšikov futbal, ktorý pochádzal z Anglicka. Prvým klubom, ktorý sa usídlil v Petržalke, bol SC Ligeti. Založili ho petržalskí starousadlíci a naďalej pôsobil počas prvej ČSR až do roku 1938. Ich ihrisko sa nachádzalo na pravej strane Chorvátskeho ramena medzi Lachovovou a Jungmannovou ulicou. Mal dres v čierno-bielych farbách a tieto farby používal aj jeho nástupca ŠK Artmedia Petržalka, dnes FC Petržalka Akadémia. (Gustafik, s. 135, 165-167)

Obr. 72: *Ihrisko PTE na začiatku 20. storočia.*

Za Starým mostom mal futbalový štadión Bratislavský športový spolok – Pozsonyi Torna Egyesület (PTE). Vznikol začiatkom 90. rokov 19. storočia a mal viacero športových sekcií. V roku 1898 vznikol v rámci spolku aj futbalový oddiel, ktorý 25. septembra 1900 slávnostne otvoril za mostom svoj futbalový štadión, na ktorom sa postavila aj tribúna. Futbalový klub bol aktívny. Už v roku 1903 zorganizoval vylučovací futbalový turnaj pod názvom O prešporskú putovnú cenu, v ktorom víťaz získal strieborný pohár. O desať rokov neskôr usporiadal Veľkonočný turnaj. (Machajdík, s. 46) Tento futbalový oddiel, ktorý patril medzi najstaršie v Uhorsku a stal

sa vzorom aj pre vznik ďalších futbalových klubov, sa v roku 1913 dokonca stal víťazom Horného Uhorska. V tomto roku hostil aj slávny anglický klub Sunderland FC, majstra 1. anglickej divízie a finalistu Anglického pohára. (Machajdík, s. 47) Klub mal viacero názvov: Engerau Pressburg, FC Artmedia Petržalka a dnes sa volá DC Petržalka 1898. (Gustafik, s. 165, 169-170; Cmorej, s. 215; Machajdík, s. 47) Brány viac ako storočného štadióna, ktorý patril aj medzi najmodernejšie štadióny na Slovensku, sa však pred niekoľkými rokmi definitívne zatvorili a v roku 2012 ho zbúrali.

Tretím futbalovým klubom, ktorý vznikol ešte počas Rakúsko-Uhorska, bol Telocvičný krúžok prešporských (bratislavských) súkromných úradníkov – PMTK (Pozsonyi Magántisztviselők Torna Köre). PMTK bol založený v roku 1911, jeho činnosť sa však rozvinula až po roku 1918. Mal ihrisko za Starým mostom. (Gustafik, s. 131, 165, 174)

Pred 1. svetovou vojnou, v roku 1912, vznikol aj športový klub Makkabi. Bol to židovský športový klub, ktorý mal spočiatku problémy s registrovaním. No po prijatí do uhorského zväzu hrali futbal takmer každú sobotu. Tento športový klub si vybudoval aj tenisový kurt a pôsobila v ňom i ochot-

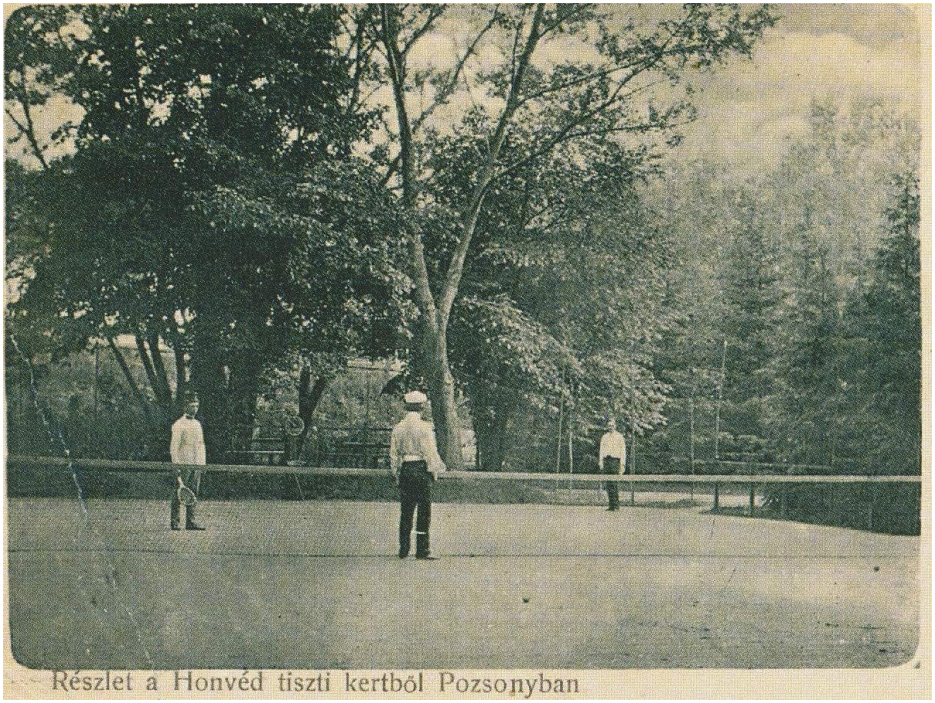

Obr. 73: *Tenisové ihrisko.*

nícka sekcia. Okrem futbalu a tenisu v športovom klube venovali pozornosť aj zápaseniu, boxu, plávaniu, šermu, stolnému tenisu a ľahkej atletike. V zápasení neskôr dosiahol klub slovenský majstrovský titul. Mali klub na bývalej Starohájskej ceste, ich štadión neskôr využíval ŠK Spoje.

Za Starým mostom sa nachádzalo ihrisko bratislavského klubu MTK – Munkás Testgyakorlók Köre (Robotnícky telocvičný krúžok).

K populárnym športom patril od konca 19. storočia aj tenis. Tenisový areál sa nachádzal na nábreží Dunaja medzi Au Café a divadlom Aréna. Tenisové kurty sa nachádzali aj pri väčšine futbalových štadiónov.

Prírodné kúpalisko Lido

Prvé prírodné plážové kúpalisko postavili na petržalskom brehu na prelome 19. a 20. storočia na mieste, kde sa dnes nachádza osobné prístavisko. „Bazén“ tvorili pontóny a kovová mrežová konštrukcia umiestnená v Dunaji. Návštevníci sa teda mohli kúpať priamo v Dunaji. Kúpalisko sa neskôr prenieslo na bratislavský breh a v Petržalke vzniklo oveľa populárnejšie prírodné kúpalisko – Lido. (Čomaj, s. 128 a 130)

10. Krajinská poľnohospodárska výstava v Petržalke (1902)

V roku 1902 sa v Petržalke, v dnešnom Sade J. Kráľa, uskutočnila v poradí II. celouhorská poľnohospodárska výstava. Výstava v Bratislave bola veľkou spoločenskou udalosťou. Výstavu si od 7. septembra do ukončenia výstavy 28. septembra 1902 prezrelo okolo 180 000 návštevníkov, čo bol na tú dobu úctyhodný počet. Bola to najväčšia výstava do roku 1918 na území Slovenska a zároveň posledná svojho druhu do zániku Uhorska.

Výstava nadväzovala na I. Krajinskú poľnohospodársku výstavu v Segedíne, ktorá sa konala v roku 1899. O konaní výstavy v Bratislave rozhodol v roku 1900 Krajinský uhorský hospodársky spolok. Bratislava mala vážneho protikandidáta v meste Miškovec, keď pre Bratislavu rozhodol jej prudký hospodársky rozmach v ostatných dvoch desaťročiach a bola druhým najväčším mestom Uhorska. Mesto aj výrazne finančne podporilo jej organizačné zabezpečenie. Záštitu nad konaním výstavy prevzal arcivojvoda Fridrich, hlavný veliteľ c. k. vojsk v Uhorsku. Výstava sa konala v priestore dnešného Sadu Janka Kráľa na ploche 22 hektárov, kde približne za jeden a pol roka postavili okolo 50 drevených pavilónov. Výstava pokračovala aj za areálom parku, kde sa konala výstava koní, dobytka a poľnohospodárskych strojov. (Komora, s. 60-62)

Autorom projektu výstaviska a niektorých budov bol hlavný mestský inžinier Henrik Szántó. Väčšinu pavilónov a ďalších budov v areáli postavili miestne firmy A. Durvaya, E. Ehrenwalda, A. Haybäcka, F. Huberta a M. Spinzla. Niektorí väčší vystavovatelia mali vlastné pavilóny. Drevené pavilóny boli rezbársky a umelecky kvalitne vyhotovené. Žiaľ, po skončení výstavy pavilóny rozobrali. (Komora, s. 62)

Výstavu otvoril 7. septembra 1902 ako jej protektor arciknieža Fridrich za prítomnosti uhorského premiéra Kolomana Széllа na ihrisku bývalého štadióna Artmedia Petržalka. Za účasti asi 2 000 hostí a hospodárskych prominentov predniesli otváracie prejavy mešťanosta Bratislavy Theodor Brolly a uhorský minister orby Ignác Darányi. (Čomaj, s. 110; Komora, s. 63)

Po slávnostnom programe zaznelo 21 delových sálv, ktoré otvorili výstavu. Výstavné exponáty boli zahrnuté do šiestich hlavných skupín:

I. živé zvieratá a produkty živočíšnej výroby,

II. poľnohospodárstvo a produkty rastlinnej výroby,

III. vinohradníctvo, vinárstvo, zeleninárstvo a záhradníctvo,

IV. poľnohospodárske stroje a zariadenia,

V. domáci priemysel a odvetvia priemyslu spojené s poľnohospodárstvom,

VI. lesníctvo a poľovníctvo.

Obr. 74: *Poľnohospodárska výstava.*

Na výstave boli zastúpené všetky významnejšie podniky. Najväčší záujem bol o prehliadku pavilónu lesníctva a poľovníctva, vinohradníctva, arcivojvodu Fridricha či domáceho priemyslu a odvetví spojených s poľnohospodárstvom. Práve pavilón domáceho priemyslu bol najväčší, mal plochu 2 500 m^2. Svoju expozíciu tu mal spolok slovenských žien Živena, ktorý vystavoval ľudové výšivky. Na výstave 87 vystavovateľov prezentovalo vyše 2 000 poľnohospodárskych strojov. (Komora, s. 63)

Na výstave celkovo udelili 238 ocenení, z nich bolo 46 čestných diplomov, 50 zlatých, 67 strieborných a 46 bronzových medailí, ako aj 29 pochvalných uznaní. Najvyššie ocenenie, čestný diplom, dostal okrem iných aj

spolok domáceho priemyslu v Bratislave Izabella, zlatú medailu zasa spolok Živena. (Komora, s. 64-65)

V rámci výstavy sa konali kultúrne, športové i súťažné podujatia. Kultúrne podujatia sa konali v letnom divadle Aréna. V rámci sprievodných podujatí sa konal aj VI. poľnohospodársky kongres. (Komora, s. 65)

Návštevníkov najviac zaujal pavilón domáceho priemyslu. Výrobcovia a predajcovia v ňom vystavovali keramiku, textil, košikárstvo, rezbárstvo a výrobky z kovov.

V pavilóne Izabelinho spolku domáceho priemyslu vystavovali ľudové výšivky zo všetkých regiónov Uhorska.

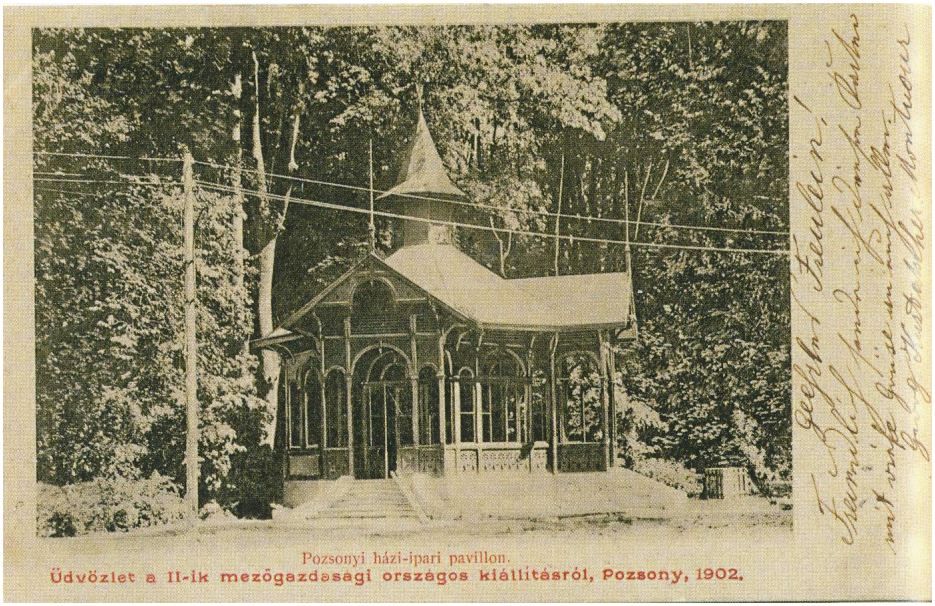

Obr. 75: *Pavilón domáceho priemyslu.*

Obr. 76: *Pamätná medaila z II. Krajinskej poľnohospodárskej výstavy v Bratislave z roku 1902 (averz a reverz).*
Obr. 77: *Pamätný tanier z výstavy, ktorý vyrobila Zsolnayho továreň v Pécsi.*

11. Kultúrne pamiatky a pamätihodnosti na území Petržalky postavené do roku 1918

Na území Petržalky sa napriek likvidácii pôvodnej obce zachovalo viacero historických objektov spred roku 1918. Viaceré z nich sú aj zapísané v Ústrednom zozname kultúrnych pamiatok či medzi pamätihodnosťami, ktorých zoznam vedie Mestská časť Bratislava – Petržalka. Väčšina historicky cenných objektov sa nachádza v priestore, respektíve v okolí Sadu Janka Kráľa. Žiaľ, niektoré historické objekty boli zničené aj po roku 1989, kedy sa začala venovať väčšia pozornosť kultúrnemu dedičstvu.

Národné kultúrne pamiatky

Ochrana kultúrneho dedičstva Slovenska, hmotných a nehmotných dokladov kultúrnej hodnoty na jeho území je chránená na základe Zák. č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu. Paragraf 2 definuje kultúrnu pamiatku ako hnuteľnú alebo nehnuteľnú vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku a je zapísaná v Ústrednom zozname, ktorý vedie Pamiatkový úrad SR. Napriek zbúraniu väčšiny nehnuteľností starej Petržalky sa z obdobia do roku 1918 nachádzajú na území Petržalky kultúrne pamiatky zapísané v Ústrednom zozname. Sú nimi divadlo Aréna s areálom, ktorej súčasťou je vodná veža a dom strojníka vodárenskej veže, gotická veža františkánskeho kostola a vila riaditeľa závodu Sphinx Herknera.

Divadlo Aréna

Namiesto divadelnej scény pod otvoreným nebom postavili v roku 1899 novú modernú divadelnú budovu. Po rekonštrukcii divadla v 90. rokoch 20. storočia slúži divadlo svojmu poslaniu dodnes. (Obuchová 1988, s. 177-178)

Veža z kostola františkánov

Jednou z dominánt Sadu Janka Kráľa je gotická veža z františkánskeho kostola, ktorú tu umiestnili v roku 1897. Dnes slúži ako záhradný pavilón. Veža, postavená v 15. storočí, bola staticky narušená, preto ju rozobrali. Kamenné fragmenty odkúpila Prvá prešporská sporiteľňa a podľa plánov architekta Lászlóa Gyalusa vežu znova postavili v parku ako pomník milénia.

Pôvodnú vežu nahradila kópia podľa projektu Fridricha Schuleka. (Buday; Obuchová 1988, s. 118)

Vila riaditeľa Herknera

Vilu si dal na začiatku Kopčianskej ulice postaviť niekedy na začiatku 20. storočia riaditeľ továrne na smaltovaný riad SPHINX Herkner. V niektorej literatúre býva budova nesprávne označovaná ako Staničný dom. Budova je peknou ukážkou hrazdenej architektúry – nosnú časť tvorí drevená konštrukcia, ktorú vypĺňa tehlové murivo.

Pamätihodnosti

Zákon 49/2002 v paragrafe 12 umožňuje, aby obce evidovali svoje pamätihodnosti. Do evidencie pamätihodností obce môžu byť zaradené okrem hnuteľných a nehnuteľných vecí aj kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce. Kým národné kultúrne pamiatky majú celoslovenský význam a ich ochranu garantuje štát, pamätihodnosti majú spravidla lokálny význam a garantom ich ochrany je obec. Okrem existujúcich nehnuteľných pamätihodností môžu byť do zoznamu zahrnuté aj zaniknuté objekty či historické názvy.

Mesto Bratislava prostredníctvom Mestského ústavu ochrany pamiatok spracováva zoznam pamätihodností jednotlivých mestských častí Bratislavy. Jeho cieľom je vytvorenie nástroja na poznanie a zdokumentovanie hodnotných predmetov, pojmov a udalostí, ktoré sa viažu ku kultúrnemu životu a histórii mesta. (Výsledný zoznam bude mať po spracovaní štyri kategórie: 1 A – Hmotné nehnuteľné pamätihodnosti, 1 B – Hmotné hnuteľné pamätihodnosti, 2 – Nehmotné pamätihodnosti a 3 – Zaniknuté pamätihodnosti. (Bližšie: http://www.muop.bratislava.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600176&id=1714&p1=1053)

Miestne zastupiteľstvo mestskej časti Bratislava – Petržalka schválilo uznesením č. 311/2009/MZ zo dňa 3. 2. 2009 zoznam pamätihodností Petržalky. (Bližšie: http://www.muop.bratislava.sk/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=600176&id_ktg=1020&archiv=0&p1=1053; súpis pamätihodností a národných kultúrnych pamiatok Petržalky je aj na: http://www.petrzalka.sk/samosprava/pamatihodnosti/)

(Bližšie o návrhoch pozri: Zoznam pamätihodností mestskej časti Bratislava-Petržalka. MÚ MČ Bratislava-Petržalka, 2. 10. 2010 – dostupné na internete: http://www.petrzalka.sk/wp-content/uploads/2010/07/25_Zoznam_pamatihodnosti.pdf)

Nehnuteľné pamätihodnosti

Bývalý podnik Matador

Bol založený v roku 1905 ako účastinná spoločnosť na výrobu gumového tovaru v Petržalke. V strede areálu dnešnej Matadorky sa dodnes zachovala najstaršia, kompaktná časť objektov z pôvodnej továrne Matador, ale aj SFINX. V súčasnosti sa pripravuje nový územný plán zóny, ktorý, žiaľ, neráta s komplexnejším zachovaním historických objektov. Návrh uvádza, že v areáli sú objekty, ktoré „v takomto stave často pôsobia ako bariéra obmedzujúca možnosti expanzie mesta a pre zlý stav objektov, ekologické záťaže; pozostatky technologických zariadení a komíny predstavujú esteticky rušivý prvok". (Územný plán zóny Matador, s. 20). Ako vyplýva z Návrhu, „v jadrovej časti bývalého závodu" sa počíta „so základnou výškou zástavby 6 – 10 podlaží, ktoré budú presahovať výškové objekty s viac ako 13 podlažiami". (s. 42-43) V zóne sa počíta so zachovaním zástavby iba v časti „Za Matadorkou", budovy železničnej stanice zo začiatku 20. storočia a náznakovým zachovaním (obnovou) časti trasy Viedenskej električky. Ako sa ďalej vágne, bez presnejšej charakteristiky uvádza v Návrhu: „Úlohu akcentu urbanistickej štruktúry bude plniť zachované teleso komína bývalého závodu Matador. V rámci nových objektov (v ich tektonike) je vhodné náznakovo zakomponovať hodnotné a kvalitné fragmenty budov bývalého závoru Matador." (s. 79 – na s. 84 asanácia objektov bývalých výrobných stavieb)

Vojenský cintorín z 1. svetovej vojny

Počas 1. svetovej vojny, v roku 1916, založili na území Petržalky vojenský cintorín. Nachádza sa na okraji starého chotára Petržalky, na Kopčianskej ulici. Na cintoríne pochovali 331 vojakov 9 národností, ktorí zahynuli na následky zranení počas bojov v 1. svetovej vojne vo vojenskej nemocnici v budove dnešného Úradu vlády SR. Nachádzala sa tu aj hrobka generála Cvrčeka de Mielec, ktorú asanovali v roku 1936, keď pri hraniciach Petržalky s Rakúskom stavali vojenské bunkre. V druhej polovici 20. storočia

sa cintorín ocitol v pohraničnom pásme a bol zdevastovaný. Obnovili ho v roku 2009.

Horáreň pri dostihovej dráhe

Prízemný objekt horárne sa nachádza oproti kaplnke pri dostihovej dráhe pri lesnej cestičke, ktorá spája Starý háj a Ovsište. Horáreň sa spomína

Obr. 78: *Hájovňa v Starom háji okolo roku 1905.*

už v r. 1776, na jej priečelí sa v zasklenej nike nachádzala soška Panny Márie. Bolo to obľúbené výletné miesto, kde sa podávalo aj chutné jedlo.

Povodňová kaplnka

V roku 1809 počas veľkej povodne podľa legendy vyplavil Dunaj na tomto mieste drevený kríž, ktorý vztýčili na mieste nálezu – v lesíku vedľa dnešnej dostihovej dráhy pri hájovni. V roku 1869 ho nahradili kamenným krížom. Pri stom výročí udalosti v roku 1909 Edmund Zandt postavil murovanú kaplnku v novogotickom štýle

Obr. 79: *Kamenný kríž v kaplnke stojaci pôvodne samostatne.*

so zvonicou. Na kríži je nápis s nemeckým textom: „Na pamiatku roka 1809 od občanov Bratislavy, 1869.“ V 19. storočí sa tu každú poslednú júnovú nedeľu konala procesia.

Horáreň pri Malom Draždiaku

Poschodová budova horárne sa nachádza na Starhradskej ulici. V tejto lokalite je zachytená na pláne Bratislavy a okolia z roku 1883. Na budove je umiestnený letopočet 1779.

Protinapoleonský val

Zvyšky valu sú viditeľné na južnom a východnom okraji dnešného Sadu Janka Kráľa. Zemný val bol súčasťou obranného postavenia rakúskych cisárskych vojsk proti napoleonskej armáde, ktorá v roku 1809 ostreľovala Bratislavu.

Replika budovy Au Café

Na mieste pôvodnej budovy kaviarne, ktorú zbúrali v 60. rokoch, postavili v roku 2003 jej novostavbu, ktorá nesie niektoré znaky pôvodnej budovy kaviarne. Pôvodnú budovu postavili v roku 1827 pri vyústení vtedajšieho mosta Karolíny Augusty. Slúžila ako kaviareň, konali sa tu zábavy a koncertovali rôzne hudobné skupiny.

Bývalý hostinec Leberfinger

Jeho história siaha do 18. storočia. Ako mestský zájazdový hostinec sa spomína už v roku 1759. Skutočnosť, že patril mestu, potvrdzuje aj erb mesta Bratislavy na fasáde zo strany Viedenskej cesty. Počas bojov s napoleonským vojskom v roku 1809 bol pravdepodobne zničený a neskôr obnovený. Hostinec nesie názov po najznámejšom hostinskom Ludwigovi Leberfingerovi, ktorý ho viedol od konca 19. do 40. rokov 20. storočia.

Mýtny domček – bývalá colnica

Súčasťou stáleho Mosta Františka Jozefa z roku 1891 boli aj dva mýtne domčeky, ktoré sa nachádzajú pri vyústení mosta. Pri poslednej rekonštrukcii bol objekt nadstavaný o jedno podlažie, čím stratil svoj pôvodný architektonický výraz. Dnes slúži ako reštaurácia.

Obr. 80: *Reštaurácia Leberfinger.*

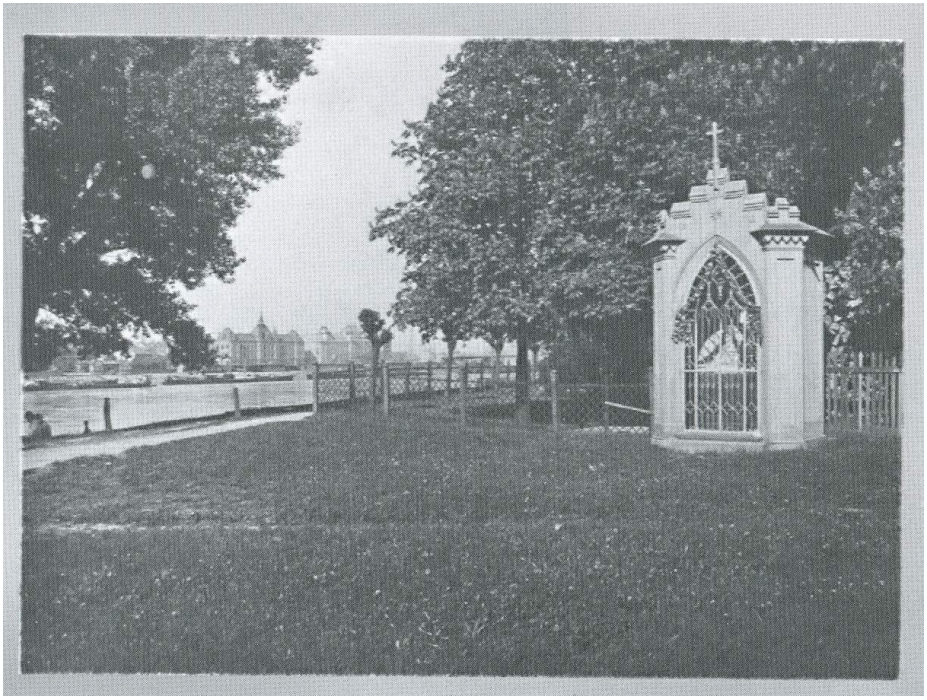

Obr. 81: *Kaplnka sv. Jána Nepomuckého, pôvodne súčasť loďkového mosta, na brehu pri Au Café.*

Fragment historickej koľajovej trate Bratislava – Viedeň

Na Kopčianskej ceste sa nachádza viacero fragmentov koľají, po ktorých chodila električka z Bratislavy do Viedne. Trať električky pripomína zastávka na Viedenskej ceste odhalená v roku 2014 pri 100. výročí jej otvorenia.

Kaplnka svätého Jána Nepomuckého

Socha Jána Nepomuckého sa pôvodne nachádzala na moste Karolíny Augusty. Po zrušení mosta sa socha nachádzala v kaplnke na nábreží Dunaja. V súčasnosti stojí pred Kostolom Povýšenia svätého Kríža (1931 – 1932) od Vladimíra Karfíka na Daliborovom námestí.

Hnuteľné pamätihodnosti

(Zoznam hnuteľných pamätihodností je uvedený na:
http://www.muop.bratislava.sk/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=600176&id_ktg=1045&archiv=0&p1=2652)

Erb Petržalky

Na základe najstarších zachovaných erbov Petržalky schválila heraldická komisia Ministerstva vnútra SR návrh erbu MČ Bratislava – Petržalka a 12. 11. 1993 ho odporučila na prijatie do zastupiteľstva MČ a na zapísanie do heraldického registra, kde je registrovaná pod č. P- 14/93. Erb má nasledovnú podobu: v striebornom štíte zo zelenej, drobnými zelenými prírodnými listnatými stromami porastenej trávnatej pažite vyrastá zelený, prirodzený zlatokmenný strom.

Historické mapy s vyobrazením Dunaja a územia dnešnej Petržalky

Súbory historických máp a plánov Bratislavy zo 17. až 19. storočia, z ktorých sme aj my vychádzali pri písaní práce, uložené v archívoch a iných kultúrnych inštitúciách, zachytávajú okrem mesta Bratislavy aj jeho okolie vrátane Dunaja, jeho ostrovy a ramená, ako aj územie pravého brehu. Súbory historických máp vyšli aj tlačou.

Historické vojenské plány z roku 1809

Napoleonské nebezpečenstvo viedlo predstaviteľov štátnych inštitúcií a mesta Bratislavy k vypracovaniu plánov na obranu mesta. Postavenia francúzskeho i rakúskeho vojska sú zachytené na viacerých dobových plánoch z roku 1809, ako aj na plánoch v mladšej historickej literatúre.

Nehmotné pamätihodnosti

V rámci pripomínania si významných historických udalostí v dejinách Petržalky sú do zoznamu pamätihodností zaradené aj dátumy významných historických udalostí. Niektoré majú miestny, lokálny význam, viaceré, ako môžeme vidieť, aj nadregionálny.

Pamätné dátumy

Rok 1809 – vojna s Napoleonom

Ako sme podrobnejšie uviedli, územia Petržalky sa výraznejšie dotkli vojny s Francúzskom z roku 1805 a 1809. Bratislavské predmostie zohrávalo významnú úlohu pri obrane Bratislavy.

Rok 1848 – založenie prvej školy v Petržalke

Z roku 1848 pochádza prvá zmienka o ľudovej škole v Petržalke. Škola mala jednu triedu a stála na vtedajšej Školskej ulici. Podľa zachovaných štatistických údajov ju navštevovalo len 38 detí. Nová budova školy bola postavená až o sedemdesiat rokov neskôr v roku 1928 na dnešnej Zadunajskej ulici. Od roku 1960 až do asanácie v nej pôsobila pobočka ĽŠU Petržalka.

14. september 1874 – založenie dobrovoľného hasičského spolku

V tento deň sa konalo zakladajúce zhromaždenie petržalských požiarnikov. Okrem hasenia požiarov mal spolok aj významné postavenie pri organizovaní miestneho spoločenského života. Podľa cirkevného kalendára je 14. september sviatkom Povýšenia svätého Kríža, ktorému je zasvätený aj farský kostol v Petržalke na Daliborovom námestí. Ak by sa v Petržalke obnovila tradícia hodov, konali by sa v tomto termíne.

Rok 1890 a 1891 – dokončenie železného mosta cez Dunaj (Most Františka Jozefa) a začiatok prevádzky železničnej dopravy cez Petržalku

Výstavba stáleho cestného a železničného mosta cez Dunaj priniesla veľký

rozmach dopravy a budovania priemyslu na území Petržalky. Zároveň znamenala užšie spojenie Petržalky s Bratislavou, ktorá, sa stávala jej predmestím.

Rok 1894 – začiatok budovania priemyslu – rozvoj Petržalky

Po sprístupnení mosta a výstavby železničnej trate smerom do Petržalky a ďalej do Viedne sa utvorili vhodné podmienky pre rozvoj priemyslu v Petržalke. Priemyselné prevádzky vznikali okolo roku 1894 v blízkosti železničnej stanice v Petržalke na Kopčianskej ceste. Najznámejšou sa z nich stala továreň na smaltový riad Sfinx (SPHINX), neskôr Gumon Avenarius (Gummi und Ballata Werke AG, neskôr Matador) či Durvayova tehelňa. Druhou oblasťou, kde sa rozvíjal priemysel v Petržalke, bola lokalita okolo Dunaja v oblasti dnešnej Incheby, kde mala svoje priestory aj píla a preglejkáreň bratov Harschovcov.

15. august 1919 – obsadenie Petržalky československým vojskom

Po zániku Rakúsko-Uhorska a vzniku nástupníckych štátov, medzi nimi aj Československa, sa Petržalka stala súčasťou Maďarska. Československá diplomacia však dosiahla korekciu hranice. Hlavnými dôvodmi bol historický vývoj, keďže územie petržalského parku bolo rekreačným zázemím obyvateľov Bratislavy, hospodárska naviazanosť Petržalky na mesto, ako aj vojenské argumenty, aby bola Bratislava chránená pred vojenskými útokmi zo strany Maďarska.

Historické a lokálne názvy

Pamätné názvy prvých osád na území Petržalky

Dnešnému urbanizmu Petržalky predchádzali viaceré osídlenia, ktoré tu môžeme sledovať už od stredoveku, čo nám dokladajú viaceré dobové archívne pramene od 13. storočia. Názvy osád, ako Flocendorf (Flezyndorf), Unger Au – Uhorský ostrov, Engerau – Užšia niva či maďarský názov Ligetfalu, nachádzajúce sa na území dnešnej Petržalky, sa vyskytujú v listinách od 13. storočia. Historickému vývoju osád sa venujeme podrobnejšie v texte.

Názvy lokalít a chotárov Petržalky

Na dobových historických mapách a plánoch sú uvedené mnohé, dnes už zaniknuté názvy lokalít na území Petržalky. Viaceré z nich sa v slovenskom preklade zachovali do dnešných čias ako názvy ulíc či lokalít v Petržalke.

Názvy najstarších ulíc

K najstarším historickým názvom ulíc v Petržalke patria bývalá Školská (Schulgasse) a Sedliacka (Bauerngasse) ulica, ktoré sa nachádzali pri pôvodnom kostolíku. Ďalšie názvy sú odvodené z názvov obcí, kam cesta smerovala, ako Viedenská, Kopčianska a Rusovská ulica, či zaniknutých ramien – toto pomenovanie nesie Pečnianska ulica. K ďalším historickým názvom ulíc patrila Pekárska, Dlhá, Štefánikova, Hrebíčkova, Ružová, Drevená či Veterná ulica. Ich názvy sú zachytené v dobových mapách z 20. storočia.

Zoznam richtárov, starostov a predsedov NV Petržalky

Výsledkom sformovania obce ako samostatnej a samosprávnej jednotky je voľba predstaviteľa obce – richtára či starostu. Ich zoznam uvádza aj webstránka MČ Bratislava – Petržalka – www.petrzalka.sk/samosprava/historia/.

Zimný prechod cez zamrznutý Dunaj – Eisweg

Prvú zmienku o tejto slávnosti máme z roku 1595. Po zamrznutí Dunaja sa upravil priechod po zamrznutom Dunaji aj pre vozy tak, aby sa koňom nešmýkalo. Cesta vystlaná rohožami sa nazývala Eisweg – ľadová cesta. Začiatok sezóny sa začal slávnosťou, počas ktorej prešiel vybraný kočiš z bratislavskej strany na petržalskú po zamrznutom Dunaji tam a späť. Na jednej i druhej strane Dunaja ho pohostili. Slávnosť zrušili v roku 1626, kedy sa počas slávnosti pod kočišom zlomil ľad a utopil sa.

Zaniknuté historické objekty na území Petržalky

Viacero aj umelecko-historicky cenných objektov, ktoré sa kedysi nachádzali na území Petržalky, zaniklo či bolo zničených. Niektoré počas výstavby sídliska, iné aj po roku 1989. Osobitnú skupinu tvoria mosty, ktoré už od stredoveku spájali oba brehy Dunaja. Viaceré boli zničené počas častých povodní a nahradzovali ich technologicky modernejšie mosty. Niektoré z nich boli vyhlásené za pamätihodnosti.

Prvý loďkový most cez Dunaj, od r. 1450

Archívne pramene z 15. a 16. storočia uvádzajú viacero mostov, ktoré spájali oba brehy Dunaja. Väčšinou boli drevené a nachádzali sa medzi jednotlivými ostrovmi, iné, zložitejšie konštrukcie mali charakter spojených lodí či pontónov, ktoré bolo možné uvoľniť, aby mohla cez rieku prejsť loď. Viaceré mosty sú zachytené aj na dobových rytinách.

„Lietajúci" most

Most spájajúci hlavný tok Dunaja medzi Bratislavou a Petržalkou bol konštruovaný na princípe kompy. Kompa mala tvar dlhšej lode s plochým dnom, ktorá bola pripevnená k pevnému bodu na ostrove ležiacom približne v strede rieky. Na reťazi, ktorá ukotvovala loď, boli pripojené menšie vyrovnávacie loďky. Pre jeho vzhľad sa vžilo pomenovanie „lietajúci most" – Fliegende Brücke.

Loďkový most Karolíny Augusty, 1825 – 1891

Most Karolíny Augusty bol modernejším typom loďkového či pontónového mosta. Skladal sa z nízkych člnkov ukotvených v smere prúdu vody v určitej vzdialenosti, medzi ktorými pretekala voda. Na člnkoch bola položená drevená vozovka. Keď cez rieku plávala loď, určená časť mosta sa vysunula, aby mohla loď prejsť. V 19. storočí sa lodná doprava značne rozšírila, čo súviselo s používaním parolodí. V roku 1818 prešla cez bratislavský úsek Dunaja prvá paroloď, ich prevádzku od roku 1830 zabezpečovala Dunajská paroplavebná spoločnosť. Veľká lodná premávka potom značne komplikovala prepravu po moste.

Prvý stály most cez Dunaj

Až na konci 19. storočia spojil oba brehy Dunaja pri Bratislave stály most. Výstavbe mosta predchádzala úprava a spevnenie dunajských brehov. O výstavbe stáleho mosta rozhodlo mestské zastupiteľstvo už 9. apríla 1877, ale stavebné práce sa začali až v apríli 1889. Výstavbu mosta financovala vláda. Autorom projektu bol inžinier Francois de Sales Cathry, jeho výstavbu realizoval mestský hlavný inžinier Anton Sedlein. Most položený na siedmich kamenných pilieroch je dlhý 460 m a široký 6,5 m. Slávnostne ho otvoril 31. decembra 1890 panovník František Jozef, podľa ktorého most bol pomenovaný. Prevádzka pre vozy a peších sa začala 1. januára 1891, čoskoro bol do-

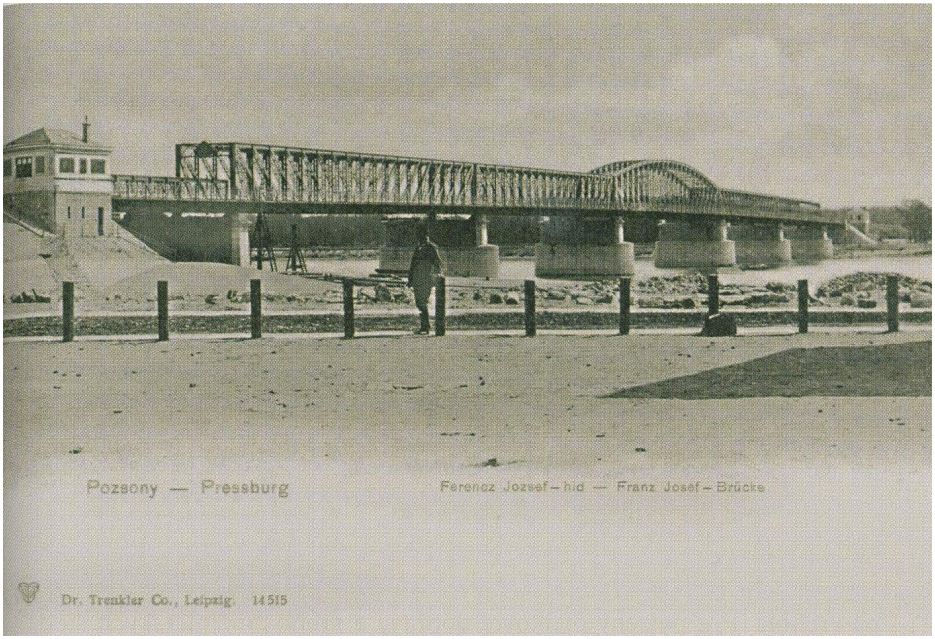

Obr. 82: *Most Františka Jozefa.*

končený aj druhý užší most pre železnicu. Mostná konštrukcia bola zničená začiatkom apríla 1945 ustupujúcou nemeckou armádou. V súčasnosti sa z pôvodného mosta zachovalo len niekoľko pylónov. Časti mosta vyhlásilo MK SR za kultúrnu pamiatku.

Obranné valy na predmostí (Priami, Bianchi)

Pevnostný systém navrhnutý talianskym staviteľom G. Priamim na ochranu mesta pred tureckým nebezpečenstvom. Rozsiahly pevnostný systém chránil najmä Viedenskú cestu. Pevnostný systém čiastočne využil na začiatku 19. storočia veliteľ Bratislavy generál Bianchi, keď opevňoval bratislavské predmostie na území Petržalky pred očakávaným útokom Napoleonovej armády.

Napoleonské valy z roku 1809 v Kapitulskom dvore

Počas vojenského ostreľovania Bratislavy francúzskou armádou v roku 1809 sa francúzska armáda opevnila v oblasti Kapitulského dvora a Pečnianskeho ramena, odkiaľ viedli útoky na obrancov Bratislavy pri vyústení mosta a ostreľovali Bratislavský hrad, mesto a jeho okolie.

Pamätník piatim padlým francúzskym vojakom v roku 1809

Na nábreží Dunaja sa nachádzal pomník francúzskych vojakov, ktorí padli v bojoch v Petržalke v roku 1809. Pomník pozostával z nízkeho podstavca a samotného pomníka, na ktorom sa nachádzala biela tabuľa s textom vo francúzskom a slovenskom jazyku.

Božie muky

V Petržalke sa nachádzalo viacero menších cirkevných objektov, tzv. božích múk. Drevený kríž s ukrižovaným Ježišom sa nachádzal na križovatke Rusovskej a Kopčianskej ulice. Na rohu Zväzáckej (Štefánikovej) a Školskej ulice sa nachádzal stĺp, ktorý postavili obyvatelia na pamiatku obetí cholery zo začiatku 19. storočia. Cirkevné objekty odstránili počas výstavby sídliska v 70. a 80. rokoch.

Budova Maďarského veslárskeho klubu

Základný kameň budovy klubu položili 7. júla 1895 a dokončený bol už v nasledujúcom roku. Slávnostná kolaudácia sa však konala až 19. júna 1897. V priestore sídla spolku sa nachádzali lodenica, šatne a spoločenské miestnosti, na začiatku 20. storočia aj kúpeľňa s umývadlami a sprchami. Už v roku 1902 do nej zaviedli elektrické osvetlenie a nainštalovali aj telefón. Súčasťou veslárskeho areálu bol aj prístav a vlastná pláž, záhrada a neskôr dokonca aj tenisové kurty. Budovu rozobrali počas výstavby Mosta SNP. Keďže bola budova pamiatkovo cenná, rozobrali ju a uložili vo dvore JRD Rusovce. Na začiatku 90. rokov, po likvidácii JRD, boli uložené časti zničené a rozkradnuté.

Budova Dámskeho tenisového klubu

Poschodová tehlová budova s drevenou pavlačou bola postavená na začiatku 20. storočia. Stála v areáli výstaviska Incheba a podľa ústnych tradícií pôvodne slúžila ako dámsky tenisový klub. Napriek nesúhlasu verejnosti a snahe zapísať ju medzi kultúrne pamiatky budovu odstránilo vedenie Incheby v roku 2007.

Futbalový štadión

Jeho počiatky siahajú do roku 1900, keď ho postavil Bratislavský športový spolok – Pozsonyi Torna Egyesület (PTE). Za vyše sto rokov existencie

prešiel rozsiahlymi prestavbami a svojho času patril medzi najmodernejšie na Slovensku. Naposledy ho využíval FC Artmedia Petržalka, ktorý na ňom vybojoval dva majstrovské tituly. Ten sa v roku 2007/2008 presťahoval na Pasienky. Štadión zbúrali na jeseň 2012. Na jeho mieste má vyrásť polyfunkčný objekt.

Prírodné pamiatky a pamätihodnosti

Sad Janka Kráľa

Sad Janka Kráľa, najstarší verejný park strednej Európy, bol založený v rokoch 1775 – 1776. Dnešný vzhľad pochádza z parkovej úpravy v 70. rokoch 20. storočia. V roku 2006 prešiel rozsiahlejšou revitalizáciou, kedy odstránili vyše 200 chorých drevín. Park je národnou kultúrnou pamiatkou zaradenou v Ústrednom zozname pamiatkového fondu – register nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok pod č. 321/1, ako historický mestský park.

Brody cez Dunaj

K prírodným pamätihodnostiam Petržalky patria brody cez Dunaj, ktoré však zanikli po regulácii Dunaja. Jeden bol pravdepodobne medzi Devínom a Hainburgom. Cez Petržalku prechádzal brod ležiaci pod Bratislavským hradom. Tento brod strážila na bratislavskej strane Dunaja od polovice 13. storočia na brehu vybudovaná kamenná veža – Vodná veža (1254), kde sa vyberalo mýto. Jeden z prievozov bol v bývalej obci Prievoz (Oberufer, Förév), o čom vypovedá aj jej názov.

Tzv. Napoleonov strom

Zaniknutou prírodnou pamiatkou je aj tzv. Napoleonov topoľ. Podľa legendy odtiaľto pozoroval Napoleon dianie v Bratislave počas francúzskeho obliehania Bratislavy v roku 1809. Topoľ sa nachádzal na nábreží Dunaja neďaleko Au Café. D. Janota a A. Bagin (s. 107) uvádzajú, že Napoleon stál „pod košatým platanom javorolistým“, ktorý stál v parku ešte koncom 70. rokov. Podľa ďalšej ústnej tradície stál pod tzv. Napoleonovým topoľom v roku 1938 po odtrhnutí Petržalky od Bratislavy a jej pripojení k Tretej ríši aj A. Hitler. V 30. rokoch 20. storočia strom poškodil blesk, pre zlý zdravotný stav ho nakoniec z bezpečnostných dôvodov odstránili už v 60. rokoch 20. storočia.

Záver

Petržalka sa do roku 1918 pozvoľna rozvinula z maličkej osady na významnejšiu obec, v ktorej dominovala nemčina. Ako dedina v bezprostrednej blízkosti Bratislavy, ktoré od seba oddeľoval iba Dunaj, zdieľali do značnej miery tieto sídla aj spoločné dejiny. Tie sa dotýkali nielen vojenskej oblasti, keď sa Petržalka stala napríklad východiskom pre ohrozenie Bratislavy, ale týkalo sa to aj zamestnania a obživy obyvateľstva Petržalky, ktoré nachádzalo v Bratislave nielen prácu, ale aj možnosti predať výsledky svojej domáckej práce na miestnom trhovisku. Pre Bratislavu sa zase Petržalka postupne stala miestom oddychu, športového, ale i spoločenského vyžitia. Významným momentom v týchto vzťahoch predstavovalo premostenie Dunaja, či už formou dreveného mostu, trajektu, „lietajúceho mostu", provizórneho pontónového mostu či napokon stálym mostom. Vzťahy Petržalky s Bratislavou sa napokon široko rozvinuli až po vzniku Československa, keď Petržalka po pripojení k Slovensku tvorila najvýznamnejšie predmestie Bratislavy.

Cyklus výstav „Taká bola Petržalka" bude pokračovať aj v nasledujúcich rokoch. Ich predmetom budú najnovšie dejiny tejto mestskej časti od pripojenia k Bratislave, cez výstavbu panelového sídliska, až po súčasný stav. Aj toto obdobie sa pokúsime dokumentovať jednak prípravou a realizáciou výstav so študentmi odboru Muzeológia a kultúrne dedičstvo Filozofickej fakulty UK v Bratislave v spolupráci s Miestnou knižnicou v Petržalke, ale tiež publikáciami, ktoré tieto výstavy detailnejšie doplnia a do značnej miery tak môžu slúžiť aj ako podrobnejšie katalógy k jednotlivým výstavám a témam výstavných panelov.

Kalendárium dejín Petržalky do roku 1919

Prelom letopočtov – Rimania vybudovali na Dunaji hranicu limes Romanum

1053 – armáda cisára Henricha III. sa pokúšala dobyť Bratislavský hrad. Časť armády prišla na lodiach a Henrichov hlavný stan sa nachádzal na území Petržalky. Jeden z obrancov hradu však prevŕtal cisárove lode, ktoré sa potopili. Na ukončenie vojenského ťaženia požiadal panovník Ondrej I. o sprostredkovanie mieru pápeža Leva IX. (1049 – 1054).

2. polovica 11. storočia – oproti brodu na petržalskej strane sa nachádzala osada Pečenehov, ktorí strážili brod. Osada pravdepodobne zanikla ešte v 11. storočí

1189 – počas tretej križiackej výpravy, ktorej velil nemecký cisár Fridrich I. Barbarossa, sa križiacke vojsko sústredilo na petržalských nivách. Podľa odhadov ho tvorilo až 150 000 vojakov

1225 – v listine uhorského kráľa Ondreja II. (1205 – 1235) sa spomína osada Wlocendorf (neskôr Flozenforf) ležiaca na území dnešnej Petržalky

1278 – uhorský kráľ Ladislav IV. Kumánsky daroval „zem Flezyndorf" Bratislavskej kapitule. Táto osada bola neskôr známa ako Kapitulský dvor

15. storočie – pôdu na dunajských ostrovoch využívali aj bratislavskí mešťania ako záhrady a sady. Informujú nás o tom zachované testamenty.

1436 – Žigmund Luxemburský daroval Bratislave oblasť Pečnianskeho lesa a Starého hája, čím sa stali majetkom mesta

1595 – máme prvú zmienku o slávnosti „Eisweg", slávnostnom prechode voza cez zamrznutý Dunaj z bratislavskej strany Dunaja na petržalský breh a späť. Slávnosť zanikla v roku 1626, kedy sa pod kočišom zlomil ľad a utopil sa. Mesto potom slávnosť zakázalo.

Prelom 15. a 16. storočia – v chotári stredovekého Flecyndorfu vznikla nová osada. Pomenovali ju podľa ostrova, kde sa nachádzala – „Engerau". Jej obyvateľmi boli okrem nemecky hovoriacich obyvateľov aj Chorváti, ktorí utekali pred Turkami.

1663 – Priamiho návrhy na obranu Bratislavy. Súčasťou prestavby bola aj tzv. Montecuccoliho petržalská línia a neskôr tzv. Thökölyho valy chrániace loďkový most na pravej strane Dunaja.

1672 – prvá správa o kostole, stál na Viedenskej ceste neďaleko Dunaja

1753 – na mape z tohto roku je zobrazené najstaršie osídlenie Petržalky – osady Flezyndorf a Engerau

1773 – na základe nariadenia Márie Terézie sa začala výstavba dunajských hrádzí

1776, 21. máj – mestská rada na svojom zasadnutí navrhla založenie parku – dnešného Sadu Janka Kráľa. Je to najstarší verejný park v strednej Európe. Jeho pôvodné pomenovanie bolo „Aupark" – čiže park na nive.

1786 – v Petržalke sa nachádzalo 90 domov, kde bývalo 118 rodín

1787 – tzv. „dušičková povodeň" z prelomu októbra a novembra 1787 pretrhla hrádze na petržalskom brehu Dunaja a voda zaplavila aj časti na ľavom brehu Dunaja

1805, november a december – na území Petržalky sa nachádzala francúzska armáda

1809, január/február – voda Dunaja zaplavila nielen nábrežie, ale aj domy Petržalčanov. Zachovala sa na ňu spomienka v podobe kaplnky v lesíku pri dostihovej dráhe.

1809, máj – august – na území Petržalky sa opätovne zdržiavala francúzska armáda

1818, 2. september – cez bratislavský úsek Dunaja sa preplavila prvá parolоď, ktorá smerovala z Viedne do Pešti

1825 – sprístupnili tzv. loďkový most Karolíny Augusty. Most zabezpečoval prepravu osôb cez Dunaj až do otvorenia stáleho mosta v roku 1891.

1827 – na dunajskom nábreží postavili kaviareň Au Café

1828, 26. júl – slávnostne otvorili letné, pôvodne nezastrešené divadlo Aréna

1. polovica 30. rokov – park prebudovali podľa anglického vzoru a získal prírodno-krajinársky charakter

1848 – máme prvú zmienku o škole, spočiatku ju navštevovalo 38 detí

1850, február – Petržalku opäť zasiahla povodeň. Hladina vody kulminovala 5. februára a narobila obrovské škody na oboch brehoch Dunaja.

1862 – bol založený Bratislavský veslársky klub

1866 – Petržalka už mala 594 obyvateľov a 103 domov

1874, 14. september – konalo sa zakladajúce zhromaždenie dobrovoľného požiarneho spolku

1883 – bratislavský mešťan Anton Durvay založil v Petržalke tehelňu v blízkosti Kopčianskej ulice

1891, 1. január – bol otvorený prvý stály – cestný a železničný – most cez Dunaj – dnešný Starý most, vtedy Most Františka Jozefa

1896 – Bratislavský veslársky klub otvoril na brehu Dunaja reprezentatívnu budovu podľa projektu lineckého architekta Raymunda Jablingera.

1896 – rakúsky podnikateľ Peter Westen založil v Petržalke závod na výrobu smaltovaného riadu WESTEN – SPHINX, neskorší Kovosmalt

1897 – v parku umiestnili gotickú vežu z františkánskeho kostola, ktorá dnes plní funkciu záhradného altánku

1898 – v rámci Bratislavského športového spolku – Pozsonyi Torna Egyesület (PTE) vznikol aj futbalový oddiel, ktorý si 25. septembra 1900 slávnostne otvoril za mostom svoj futbalový štadión.

1899 – na mieste pôvodného amfiteátra postavili dnešnú budovu Arény

1902 – bola založená Bratislavská klusácka spoločnosť, ktorej členovia sa rozhodli vybudovať na pálffyovskom pozemku v Petržalke dostihovú dráhu. Prvé jazdecké preteky sa konali 6. septembra 1903, dostihová dráha sa používala do roku 1933.

1902, september – v dnešnom Sade J. Kráľa sa uskutočnila v poradí II. celouhorská poľnohospodárska výstava

1905 – rakúsky podnikateľ Reithofer založil dnešnú továreň Matador ako Prvú uhorskú továreň na výrobu bavlny, spracovanie ťavej srsti a výrobu hnacích gumených remeňov

1907 – vznikol hudobný spolok, ktorý založil N. Königsmark

1910 – podľa oficiálneho sčítania mala Petržalka 2 947 obyvateľov

1912 – Petržalku zasiahol veľký požiar. Veľké škody spôsobil aj v továrni Matador.

1914, 5. február – bola daná do prevádzky Viedenská električka

1919, 14. august – Petržalku obsadilo československé vojsko po súhlase dohodových štátov

Literatúra a pramene

BAGIN, Anton – KRAJČI, Jozef: *Kostoly a kaplnky hlavného mesta SSR Bratislavy*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1988.

BERGEROVÁ, Anna: Z histórie a prítomnosti Sadu Janka Kráľa. In: *Bratislava. Časopis Národného výboru Hlavného mesta Slovenskej socialistickej republiky*, roč. 13, 1986, č. 4, s. 22-23.

BOHUŠ, Mirko – RUŽIČKOVÁ, Jana – LEHOTSKÁ, Blanka: *Dunaj, jeho ekosystémy a ľudská činnosť*. Bratislava, 2011. Dostupné na: http://www.enviro-edu.sk/database/publikacie/dunaj_jeho_ekosystemy_a_ludska_cinnost/cd/

BOKORA, Vladislav: *Zabudnuté bratislavské železničné vlečky – závod Matador Bratislava*. 30. 8. 2013. Dostupné na: www.railtrains.sk/modules/AMS/print.php?storyid=1108

BOTÍK, Ján: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava : Lúč, 2007.

Bratislava Mateja Bela (zost. Ján Tibenský). Bratislava : Obzor 1984.

BUČKA, Peter: Športový klub Makkabea Bratislava. In: *Slovenský národopis*, roč. 60, 2012, č. 2, s. 175-186.

BUDAY, Peter: Ako sa dostala veža do Sadu Janka Kráľa? In: http://www.bratislavskerozky.sk/sk/Cerstve-rozky/Historia/Ako-sa-dostala-veza-do-Sadu-Janka-Krala-.html

CMOREJ, Július: *Bratislava. Svedectvo historických pohľadníc*. Poprad : Nakladateľstvo Region Poprad, 2004.

ČOMAJ, Ján: *Petržalka – Engerau – Ligetfalu*. Bratislava : Albert Marenčin 2008.

Dejiny Bratislavy. Bratislava : Obzor, 1978.

Dejiny Slovenska I. Bratislava : Veda, 1986.

DELIKÁT, Roman: Legendárna električka. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 61, 2012, č. 3, s. 13-16.

FEKETE, Štefan: *Tri prímestské osady na pravom brehu Dunaja pri Bratislave zo stránky sídelnej*. Bratislava : SAVU, 1947.

FOGARASSY, Ladislav: Najstarší opis chotára Petržalky v donačnej listine z roku 1225. In: *Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave*. Zväzok VI, 1970. Bratislava : Osveta, s. 379-388.

FOGARASSY, László: *Ligetfalu és a pozsonyi híd főtörténete*. Bratislava : Madách–Posonium, 1995.

GUSTAFIK, Jaroslav: *Spomienky Staropetržalčana*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009.

HANÁK, Jozef – KOPUNCOVÁ, Barbora: *Prešporské opevnenia*. Bratislava : Albert Marenčin, 2007.

HOLČÍK, Štefan: Hostinec Bruck Auel Wirtshaus. In: *Bratislavské noviny*, roč. 17, 2014, č. 9, s. 19.

HORVÁTH, Vladimír – RÁKOŠ, Elemír – WATZKA, Jozef (zost.): *Bratislava, hlavné mesto Slovenska. Pripojenie Bratislavy k Československej republike roku 1918–1919*. Bratislava : Obzor, 1977.

HORVÁTH, Vladimír: *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava : Tatran, 1990.

HRADSKÝ, Juraj: *Napoleon a Bratislava 1805, 1809*. Bratislava : Albert Marenčin, 2005.

JANOTA, Dušan – BAGIN, Anton: *Historická zeleň Bratislavy. Sady, záhrady a parky. Učebné texty pre vlastivedných sprievodcov*. Bratislava : Obzor, 1977.

KACSINECZ, Krisztián: *Bol raz jeden Bratislavský veslársky spolok (1862 – 1940)*, 11. 8. 2014. Dostupné na: http://www.bratislavskerozky.sk/sk/Cerstve-rozky/Danubius-Fluvius/Bol-raz-jeden-Bratislavsky-veslarsky-spolok-1862-1940-.html

KAČÍREK, Ľuboš – TIŠLIAR, Pavol: *Petržalka v rokoch 1919 – 1946*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 2. rozšírené vyd., 2014.

KLEIBL, Martin: *Petržalka – turistický sprievodca*. Bratislava : Martin Kleibl s príspevkom Hlavného mesta SR Bratislavy, grantového programu ARS BRATISLAVENSIS, 2012.

KOMORA, Pavol: Hospodárske a všeobecné výstavy od začiatku 20. storočia do roku 1918. In: *Zborník SNM* XC 1996 – História 36, s. 43-84.

KORABINSKÝ, Ján Matej. *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Presburg 1786.

KRÁĽ, Milan – HABARDA, Dušan: *100 rokov MHD v Bratislave*. Bratislava : Perfect, 1995.

Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum. Budapest, 1920.

LUTHER, Daniel: *Z Prešporka do Bratislavy*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009.

MACHAJDÍK, Igor: *Športové hry starej Bratislavy*. Bratislava : Perfekt, 2011.

MAJTÁN, Milan: Bratislava a miestne názvy na pravom brehu Dunaja. In: *Najstaršie dejiny Bratislavy. Referáty zo sympózia 28. – 30. októbra 1986*. Bratislava : Archív hlavného mesta SSR Bratislavy [1988], s. 181 – 184.

MAJTÁN, Milan: *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)*. Bratislava : VEDA, 1998, s. 169.

MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006.

MARSINA, Richard (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I*. Bratislava : SAV, 1971.

MARTINKO, Peter: Legendárna Viedenská električka. In: *Historická revue*, roč. 24, 2013, č. 3, s. 15-19.

MARTINKO, Peter: Viedenská električka má 100 rokov. I – XVII. In: *Bratislavské noviny*, roč. 17, 2014, č. 1 – 17.

MAŠLONKA, Štefan – KŠIŇAN, Jozef: *Zlatá kniha futbalu na Slovensku 1898–1987*. Bratislava, 1988.

NAGY, Ludovicus. *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae*. Budae 1828.

NOVÁK, Jozef: *Erby a pečate Bratislavy*. Bratislava, 1990, s. 39-40.

OBUCHOVÁ, Viera a kol.: *Pamiatky Bratislavy. Štátny zoznam nehnuteľných kultúrnych pamiatok Bratislavy*. Bratislava : Mestská správa pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, 1988.

OBUCHOVÁ, Viera: *Priemyselná Bratislava*. Bratislava : Albert Marenčin, 2009.

REHÁČKOVÁ, Tamara: *Historické záhrady a parky Bratislavy*. Bratislava : TRIO Publishing, 2012.

RUDÁ, Miroslava: Ochrana Dunaja a Dunajských luhov v medzinárodnom meradle. In: *Enviromagazín* 4/2010, s. 18-21.

RUDOLF, Karl: *Engerau 1225–1946. Zur Erinnerung an einen vergangenen Ort*. Linz : Ing. Plöchl, Freistadt, 1988.

STEINHÜBEL, Ján: Uhorský hrad Preslava / Prešporok a jeho podhradie. In: *Dejiny Bratislavy : Od prelomu 12. a 13. storočia*. J. Šedivý – T. Štefanovičová (eds.). Bratislava : Slovart, 2012, s. 361-429.

Storočná Viedenská električka. In: *Bratislavské noviny*, roč. 17, 2014, č. 3 – príloha, 4 strany.

Súpis pamiatok na Slovensku I. Bratislava : Obzor 1967, s. 207-208.

ŠVAGROVSKÝ, Štefan: K otázke historickej topografie Petržalky a vzniku jej pomenovania. In: *Studia Academica Slovaca*. 16. Bratislava : Alfa 1987, s. 397-405.

TIŠLIAR, Pavol. Etnická a konfesionálna skladba obyvateľov Bratislavy v poslednej štvrtine 19. a v prvej pol. 20. storočia. In: *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy*, XXI, 2009, s. 51-69.

Unser Pfarrbuch. Kath. Pfarrgemeinde Engerau. Wien : Erzbischofliche Ordinariat, 1940.

URBLIK, Marián: Z dejín Petržalky. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 26, 1977, č. 1, s. 24-32.

Územný plán zóny Matador. Návrh. Júl 2014. Spracovateľ: Ekoplán, s. r. o.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1. Bratislava : Veda, 1977 – heslo Bratislava.

ŽUDEL, Juraj: *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor 1984.

www.bratislavskerozky.sk
www.muop.bratislava.sk
www.enviro-edu.sk
www.petrzalka.sk/samosprava/historia/

Archívne dokumenty:

Archív hlavného mesta SR Bratislavy
– fond Magistrát mesta Bratislavy, 1245 – 1945
– Zbierka máp a plánov, 1552 – 1961

Zoznam tabuliek a použitých fotografií

Tab. 1: Počet domov a obyvateľov (Čomaj, s. 107, Fekete, s. 16) 66
Tab. 2: Počet ulíc (Čomaj, s. 52; Fekete, s. 15) 67
Tab. 3: Počet obyvateľov Petržalky a Bratislavy (spolu so súčasnými mestskými časťami) v rokoch 1869 – 1921 (Tišliar, s. 54) 68
Tab. 4: Podiel najpočetnejších náboženstiev obyvateľstva Petržalky a pôvodnej Bratislavy v porovnaní so súčasnou „Veľkou" Bratislavou podľa údajov sčítaní ľudu 1869 - 1910 v % (Tišliar, s. 62) 70
Tab. 5: Podiel osôb s maďarským, nemeckým a slovenským jazykom v rokoch 1880 – 1910 v Petržalke a Bratislave (spolu so súčasnými mestskými časťami) (Tišliar, s. 62) 70
Tab. 6: Starostovia Petržalky do roku 1918 (Gustafik, s. 45; www.petrzalka.sk/samosprava/historia/) 73
Tab. 7: Petržalskí notári do roku 1918 (Gustafik, s. 46) 73

Obr. 1: Mapa z r. 1561 s vyznačením Dunaja okolo Bratislavy (Čomaj, s. 27) 9
Obr. 2: Mapa neznámeho autora z roku 1698 zachytáva názvy dnes už zaniknutých dunajských ramien a ostrovov (AMB 126) 10
Obr. 3: Ostrov Pečňa v prvej polovici 19. storočia. Môžeme vidieť, že sa na ňom nachádza viacero domov vrátane horárne (s vyznačeným parožím). Takýchto horární sa na území dnešnej Petržalky nachádzalo viac. (AMB 1039) 10
Obr. 4: Detail územia Petržalky na vojenskej topografickej mape z roku 1884 (Čomaj, s. 36-37) 11
Obr. 5: Ešte na konci 17. storočia tvorila územie Petržalky sústava dunajských ramien a menších či väčších ostrovčekov (AMB 171) 12
Obr. 6: Mapa dunajských ramien a nív, ktoré patrili rodine Pálffyovcov alebo mestu Bratislava 18. stor. (Zdroj: Fritsch 1753) http://www.enviro-edu.sk/database/publikacie/dunaj_jeho_ekosystemy_a_ludska_cinnost/cd/index2.html 13

Obr. 7: Tabuľka informujúca okoloidúcich o výške vody počas povodne kulminujúcej 5. februára 1850. Táto sa nachádza na Laurinskej ulici v centre Bratislavy (foto: Ľ. Kačírek) 14
Obr. 8: Dodnes sa na území Petržalky zachovali zákutia so zachovanými zvyškami pôvodných dunajských lúh (Foto: J. Ružičková, 2005) http://www.enviro-edu.sk/database/publikacie/dunaj_jeho_ekosystemy_a_ludska_cinnost/cd/index2.html 15
Obr. 9: Model vyzy veľkej v expozícii SNM – Prírodovedného múzea na Vajanského námestí v Bratislave (http://mlyncek.sk/2012/11/25/zazrak-prirody/) 16
Obr. 10: Vodné živočíchy žijúce v bratislavskej časti Dunaja zobrazuje aj Ganymedova fontána od Viktora Tilgnera z roku 1888, ktorá sa nachádza na Hviezdoslavovom námestí pred budovou Slovenského národného divadla. Postavy detí držia v rukách najrozšírenejšie druhy rýb plávajúcich v Dunaji, ktorými boli kapor, sumec, šťuka a zubáč. Okrem nich sa na fontáne nachádzajú aj žaby, raky a korytnačky (foto: Ľ. Kačírek) 16
Obr. 11: Územie Bratislavskej brány v praveku podľa T. Ortvaya (Ortvay 1, s. 8) 17
Obr. 12: Potopenie lodí na Dunaji podľa Viedenskej obrázkovej kroniky (Ortvay 1, s. 36) 17
Obr. 13: Územie Bratislavskej brány v staroveku podľa T. Ortvaya. Na obrázku môžeme vidieť podobu hradu, akú získal až v 17. storočí (Ortvay 1, s. 99) 18
Obr. 14: Skica Bratislavy a okolitého územia z roku 1685 (AMB 1017) 23
Obr. 15: Náčrt dunajských ostrovov a komunikácií v stredoveku podľa V. a D. Menclovcov, upravil J. Hanák (Hanák-Kopuncová, s. 38) 24
Obr. 16: Drevený most cez Dunaj zo 16. storočia. Môžeme vidieť, že stredná časť mosta sa dala vysunúť, aby sa mohla preplaviť loď. (Čomaj, s. 84; Hanák-Kopuncová, s 139) 26
Obr. 17: Tzv. „lietajúci“ most (Čomaj, s. 119; Hanák-Kopuncová, s 70) ... 26
Obr. 18: Zmluva o prenájme osady „Flenczendorff“ Bratislavskou kapitulou mestu Bratislava z roku 1589 (AMB) 27
Obr. 19: Barokový kostolík z druhej polovice 17. storočia (Čomaj, s. 173; Gustafik, s. 179) 28
Obr. 20: Priamiho návrh na opevnenie Bratislavy a jej predmostia (Čomaj, s. 85; Hanák-Kopuncová, s. 138) 29

Obr. 21: G. Priami navrhoval aj zbúranie bratislavských predmestí, čo vyvolalo nesúhlas ich obyvateľov 30
Obr. 22: Panoramatický pohľad na Petržalku a park v 30. rokoch 19. storočia (AMB 1039) 32
Obr. 23 – 26: Štyri pohľady na Petržalku na konci 18. a začiatku 19. storočia:
a) (vľavo hore) Pravdepodobne len náznakové zakreslenie obce na konci 18. storočia (AMB 1305)
b) (vľavo dole) Pôdorys obce v roku 1809 počas napoleonského obliehania (AMB 1026)
c) (vpravo hore) Pôdorys obce s parkom na začiatku 19. storočia
d) (vpravo dole) Časť pôdorysu obce v blízkosti parku v roku 1832 (AMB 1314) 34
Obr. 27: Petržalka a park okolo polovice 19. storočia (AMB 1293) 35
Obr. 28: Loďkový most Karolíny Augusty na panoráme Bratislavy z 2. polovice 19. storočia (autori: Eltzner, T. Heawood, A. H. Payne) 37
Obr. 29: Ostrov Griechenau a okolie s menami vlastníkov jednotlivých pozemkov z roku 1753 (AMB 89) 37
Obr. 30: Petržalské nábrežie na začiatku 19. storočia s Viedenskou cestou (Hanák-Kopuncová, s. 25) 38
Obr. 31: Loďkový most Karolíny Augusty (1825 – 1891) (Čomaj, s. 120-121)..... 39
Obr. 32: Loďkový most v 30. rokoch (Hanák-Kopuncová, s. 31) 40
Obr. 33 a 34: Park na konci 18. storočia a v roku 1832. Centrálnu časť parku tvorilo voľné priestranstvo. Po založení parku sa tu nachádzal v strede strom, po úprave ho nahradil kolotoč. Po založení parku sa v lesnatých častiach nachádzali čistinky, ktoré slúžili na oddych. Na oboch záberoch ešte môžeme vidieť mŕtve rameno Dunaja, ktoré bolo súčasťou parku. (AMB 1304 a 1314) 41
Obr. 35: Park v 20. rokoch 19. storočia. Ako môžeme vidieť, v tom čase ho nazývali „Burger Au“ či „Bruck Au“ (AMB 1028-8) 43
Obr. 36 a 37: Detail dunajského nábrežia na konci 18. storočia a v roku 1832. Na konci 18. storočia spájal dunajské brehy tzv. lietajúci most, ktorý v roku 1825 nahradil loďkový. Pri moste ústila na pravej strane Viedenská cesta. Za cestou smerom na juh začína park, s odstupom rokov s rozdielnou sadovou úpravou. V 18. storočí stál na nábreží mestský hostinec. (AMB 1305, 1314) 44

Obr. 38: Pôdorys ešte otvorenej Arény vo východnej časti parku v roku 1832 (AMB 1314) 45
Obr. 39: Sad v roku 1908 (Čomaj, s. 201; Gustafik, s. 217) 45
Obr. 40: Súčasná krytá podoba Arény na začiatku 20. storočia (Čomaj, s. 101) 46
Obr. 41: Sad na konci 19. storočia (Ortvay 2, s. 193) 47
Obr. 42: Reštaurácia Rudolfova záhrada (Čomaj, s. 161) 47
Obr. 43: Plán prestavby Au Cafe (AMB 28841/kr. 2129) 48
Obr. 44: Au Café na začiatku 20. storočia (Gustafik, s. 67) 48
Obr. 45: Ostreľovanie Bratislavy francúzskou armádou z Petržalky v roku 1809. (Hanák-Kopuncová, s. 23; Hradský, s. 82-83) 50
Obr. 46: Rozostavenie francúzskej armády v Petržalke (Hradský, s. 118) 51
Obr. 47: Tzv. Napoleonov strom na petržalskom nábreží. Podľa tradície sa pod týmto stromom zdržiaval Napoleon počas ostreľovania Bratislavy francúzskymi vojskami v roku 1809 (Čomaj, s. 126) 52
Obr. 48: Dnes nám okupáciu Bratislavy pripomínajú už iba delové gule zamurované v niektorých mestských domoch (ako napríklad v Starej radnici či v dome na Michalskej ulici) a socha francúzskeho vojaka, ktorý sa opiera o lavičku na Hlavnom námestí (foto: Ľ. Kačírek) 53
Obr. 49: Napoleon v Bratislave podľa predstáv maliara Ivana Žabotu (Čomaj, s. 125) 53
Obr. 50: Otvorenie cestného a železničného Mosta Františka Jozefa (dnes Starý most) v roku 1891 prispelo k väčšiemu záujmu obyvateľstva o prechádzku do Petržalky a zároveň podnietil väčší rozvoj priemyslu. Od roku 1914 po ňom premávala aj električka do Viedne. (Gustafik, s. 229) 55
Obr. 51: Vodné mlyny na Dunaji (Čomaj, s. 14) 56
Obr. 52: Budova železničnej stanice v Petržalke okolo roku 1910 (Čomaj, s. 168) 56
Obr. 53: Píla bratov Harschovcov na začiatku 20. storočia (Čomaj, s. 7) 57
Obr. 54: Drevársky závod pri Viedenskej ceste, okolo 1910 (Čomaj, s. 45) 58
Obr. 55: Vodárenská veža Durvayovej tehelne (Gustafik, s. 23) 58

Obr. 56: Továreň na smaltovaný riad, okolo 1910 (Čomaj, s. 44 + s. 108 a 109) 59
Obr. 57: Električka na Viedenskej ceste okolo roku 1915 (Čomaj, s. 17; Gustafik, s. 39) 61
Obr. 58: Výrez z mapy roku 1931 zobrazuje priemyselnú zónu Petržalky, ktorá vznikla na prelome 19. a 20. storočia (AMB) 62
Obr. 59: Dom so záhradou na začiatku 20. storočia (Čomaj, s. 53) 65
Obr. 60: Pôdorys petržalského domu z konca 19. storočia (AMB 5532) 66
Obr. 61: Škola a kostol na začiatku 20. storočia – výrez z pohľadnice (Čomaj, s. 7) 68
Obr. 62 Pôvodné drevené kríže na vojenskom cintoríne (Gustafik, s. 106) 69
Obr. 63: Erby Petržalky v rokoch 1773 až 1918 (Gustafik, s. 16) 71
Obr. 64 a 65: Vďaka rozvoju priemyslu sa začal meniť charakter dediny. Z osady so sedliackymi usadlosťami a remeselníckymi domami sa stala veľká dedina, pre ktorú boli príznačné priemyselné areály. Od začiatku 20. storočia získavala Petržalka postupne mestský charakter. (Čomaj, s. 9) 72
Obr. 66: Centrum obce na začiatku 20. storočia. Ako môžeme vidieť, po ulici sa ešte bežne pohybovali aj hospodárske zvieratá. (Gustafik, s. 71) 72
Obr. 67: Jednou z najchudobnejších častí Petržalky bolo Elýzium. Nachádzalo sa neďaleko Lida. (Čomaj, s. 178) 73
Obr. 68: Hostinec a horáreň v Starom háji (Čomaj, s. 107) 75
Obr. 69: Budova veslárskeho klubu (Čomaj, s. 105) 79
Obr. 70: Pamätný reliéf členom veslárskeho klubu, ktorí zahynuli v 1. svetovej vojne z roku 1915 od Alojza Rigeleho. Reliéf z kararského mramoru sa nachádzal na bočnej fasáde budovy. (Čomaj, s. 106) 80
Obr. 71: Pôvodná dostihová dráha na dnešnom Mánesovom námestí (Čomaj, s. 104) 81
Obr. 72: Ihrisko PTE na začiatku 20. storočia (Čomaj, s. 149) 82
Obr. 73: Tenisové ihrisko (Čomaj, s. 150) 83
Obr. 74: Poľnohospodárska výstava (Čomaj, s. 22) 86
Obr. 75: Pavilón domáceho priemyslu (Čomaj, s. 112) 87
Obr. 76: Pamätná medaila z II. krajinskej poľnohospodárskej výstavy v Bra-

tislave z roku 1902 (averz a reverz) (Komora, s. 64) 88
Obr. 77: Pamätný tanier z výstavy, ktorý vyrobila Zsolnayho továreň v Pécsi (Komora, s. 62) 88
Obr. 78: Hájovňa v Starom háji okolo roku 1905 (Gustafik, s. 223) 92
Obr. 79: Kamenný kríž v kaplnke stojaci pôvodne samostatne (foto: Ľ. Kačírek) 92
Obr. 80: Reštaurácia Leberfinger (Čomaj, s. 98) 94
Obr. 81: Kaplnka sv. Jána Nepomuckého, pôvodne súčasť loďkového mosta, na brehu pri Au-Café (Gustafik, s. 222) 94
Obr. 82: Most Františka Jozefa (Čomaj, s. 137) 100

Názov: Petržalka do roku 1918
Autori textov: Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD. – doc. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.
Rozsah: 116 s. (6,1 AH)
1. vydanie, Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z.
Bratislava 2014
ISBN 978-80-971715-3-7
EAN 9788097171537